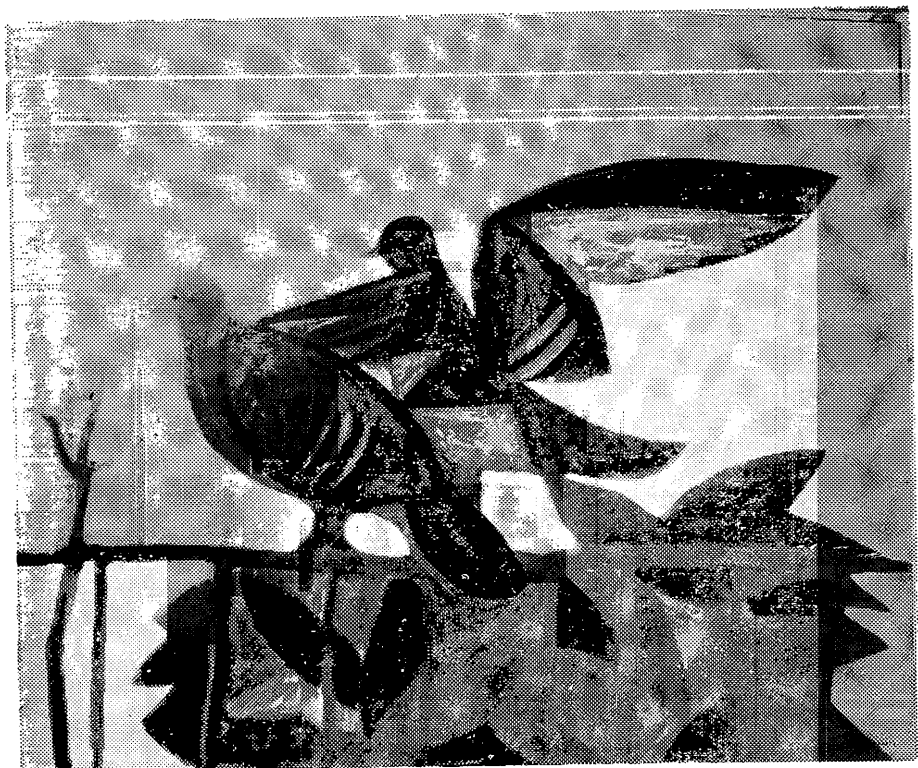

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ	: Πουλιὰ (λάδι)	σ.	74
ΑΡΦΟΡΟ	: Νὰ διασωθεῖ τὸ Γεφύρι τῆς "Ἀρτας	σ.	75
ΜΑΡ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ	: "Ἀρτα, μνήμη Βυζαντινοῦ λαμπρῆ	σ.	76
ΦΙΛ. ΚΟΛΟΒΟΥ	: "Ἀνθιμος Ἀργυροπούλος	σ.	80
Λ. ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗ	: Τελευταῖες στιγμὲς τοῦ Καραϊσκάκη	σ.	84
ΤΑΚΗ ΒΑΦΙΑ	: Ἀποκριάτικα τῆς παλιᾶς "Ἀρτας	σ.	88
ΔΗΜ. ΣΕΛΑΚΗ	: Μιά ἄρτινη ἀποκριάτικη μελωδία	σ.	97
ΑΠ. ΣΥΓΚΟΥΝΑ	: Μικρὸ ταξίδι (Ποίημα)	σ.	98
ΔΗΜ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ	: Πολεμικὰ γεγονότα τοῦ 1824 (καταστροφή Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων)	σ.	99
ΝΙΚ. ΕΥΤΑΣΙΑ	: Σχολεῖα καὶ παιδεῖα στὴν "Ἀρτα		
	στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας	σ.	104
Λ. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ	: Ν. Σκουφᾶς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς	σ.	110
ΠΑΝ. ΔΑΚΚΙΩΤΗ	: Μιά ἄρτινη παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Γεφυριοῦ τῆς "Ἀρτας	σ.	114
ΑΓΓΕΛ. ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗ	: Στοχασμὸς γιὰ κείνον (Ποίημα)	σ.	116
ΓΙΩΡΓΟΥ Σ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ	: Περίπατος στὴν παλιὰ "Ἀρτα	σ.	117
ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗ	: Στὴ βάβω	σ.	121
ΝΑΙΑ ΛΑΓΙΟΥ	: Ἀστερίσκοι (Ποιήματα)	σ.	123
ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ	: Ἔτυμολ. παρατηρήσεις στὸ τοπωνύμιο «"Ἀρτα»	σ.	124
Γ. Μ. Κ.	: Ἐπίγονος ὁ Ἀμβρακιώτης (ἐπιστολή)	σ.	132
ΔΗΜ. ΜΑΡΓΩΝΗ	: Ὁ σταθμὸς (Ποίημα)	σ.	134
ΚΥΡΟΥ ΝΑΡΒΑ	: Φυγή (Ποίημα)	σ.	135
Θ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΥ-ΜΟΡΑΛΗ	: Ἀρμπαρόριζα στὴ γλάστρα (Ποίημα)	σ.	136
ΑΡ. ΤΣΙΑΓΙΑΝΝΗ	: Χαρισέ μου τὸν Αὐγουστο (Ποίημα)	σ.	136
ΔΑΪΚΟ ΘΕΑΤΡΟ	: Ὁ Πανάρατος	σ.	137
Λ. ΣΕΛΤΣΙΩΤΗ	: Ἦταν μικρὴ (Ποίημα)	σ.	141
ΣΗΜΕΙΩΜΑ	: Φιφίκα Μυλωνᾶ - Βασιλεῖο	σ.	142
Σημειώσεις - Δωρεές - Κριτικὴ - Πολιτιστ. Ἐκδηλώσεις - Ἐκδόσεις		σ.	143-149

Γ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΟΥΛΙΑ (λάδι)

(Ανήκει στην πινακοθήκη του Συλλόγου «Σκουφᾶς»)

Σ Κ Υ Φ Α Σ

ΙΣΤΟΡΙΑ ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΓ' ● ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1979 ● ΤΕΥΧ. 50-51 ● ΤΟΜ. ΣΤ'

ΝΑ ΔΙΑΣΩΘΕΙ ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

Ἡ Ἑλλάδα εἶναι γεμάτη μνημεῖα. Λίγα ὅμως ἀπ' αὐτὰ τὰ γνωρίζουν οἱ Ἕλληνες κι' ἀκόμα πιὸ λίγα εἶναι γνωστὰ στὸ ἐξωτερικόν.

Ἐνα μνημεῖο ποὺ τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες κι' εἶναι γνωστὸ σὲ πολλές χῶρες τῆς Εὐρώπης - ἴσως τὸ πιὸ γνωστὸ ἑλληνικὸ μνημεῖο - εἶναι τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας. Γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ του καὶ τὸ θρύλο τῆς κατασκευῆς του γράφηκαν ἑκατοντάδες μελέτες σ' ὅλες σχεδὸν τὶς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες. Καὶ τὸ σπουδαιότερο : Πέντε ἀπ' τοὺς καλλίτερους λογοτέχνες μας (Ἰλ. Βουτιερίδης, Νικ. Καζαντζάκης, Παντελῆς Χόρν, Γιώργος Θεοδοκάς, Νικηφ. Βρεττάκος) ἔγραψαν θεατρικὰ ἔργα μὲ θέμα τὸ χτίσιμο τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας.

Κι' ὅμως, αὐτὸ τὸ μοναδικὸ-γιὰ Ἕλληνες καὶ ξένους-μνημεῖο, ποὺ τὰ θεμέλιά του κι' οἱ βάσεις του χρονολογοῦνται πρὸ Χριστοῦ, ὄχι μόνον δὲν ἔχει γίνῃ ἀντικείμενο προβολῆς ἀπ' τὸν Τουρισμὸ μας, ἀλλὰ καὶ ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ στὴν τύχη του.

Τεράστιοι ὄγκοι τσιμέντου βαραίνουν, χρόνια τώρα, τὰ βόρεια βάρθρα του, μὲ κίνδυνο νὰ χαθεῖ ἡ στατικὴ του ἰσορροπία. Κανένας ἔλεγχος τῆς στερεότητος τῶν τόξων του δὲν γίνεται. Καὶ ὁ γύρω χῶρος, τόσο στὴν κοίτη τοῦ Ἄραχθου, ὅσο καὶ στὶς ὄχθες του, εἶναι γεμάτος σκουπίδια, σὲ τρόπο ὥστε, ὅσοι θέλουν νὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ θαυμάσουν τὸ Γεφύρι, ν' ἀποστρέφουν τὸ πρόσωπο καὶ νὰ φεύγουν.

Ποιὸς εὐθύνεται γι' αὐτὴ τὴν κατάντια ; Ὁ Τουρισμὸς, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, ὁ Δῆμος ; Δὲν ἔχουμε ἀρμοδιότητα νὰ κατανείμουμε εὐθύνες. Ἐχουμε ὅμως ὑποχρέωση νὰ φωνάξουμε πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις : Σῶστε τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας πρὶν εἶναι ἀργά.

Α Ρ Τ Α,

ΜΝΗΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΛΑΜΠΡΗ*

ΜΑΡΙΑΝΝΑΣ ΚΟΡΟΜΗΛΑ

Έκανε κρύο πολύ έκείνο τὸ χειμώνα καὶ ἡ παγωνιά ποὺ κατέβαινε μαζί με τὰ νερά τοῦ Ἄραχθου ἀπὸ τὴν Πίνδο πάνω, ἔκανε κακὸ μεγάλο στὶς καλλιέργειες τοῦ κάμπου.

Στὰ ἔργαστήρια καὶ στὰ μαγαζιά, οἱ μικροβιοτέχνες, οἱ τσαγκάρηδες καὶ οἱ μαγαζάτορες ἀνάβαν μαγκάλια νὰ κάτσουν με τὶς ἄρες - ἓνα γύρω - νὰ ζεσταθοῦν καὶ νὰ παραπονοιοῦνται πὼς μῆτε μαύρη γάτα δὲν κατέβαινε στὴν ἀγορά.

Κουκουλωμένοι καὶ βιαστικοὶ περνάγαν οἱ λιγοστοὶ διαβάτες καὶ ἂν μπαίναν σὲ κάποιο μαγαζὶ θάταν γιὰ νὰ ζεσταθοῦν καὶ νὰ ψωνίσουν τὰ ἀπαραίτητα. Κερί, λίγες ρέγγες.

Στὰ καπηλειὰ μαζεύονταν μόνο δυὸ τρεῖς μέθυστοι πιὰ καὶ ὁ κάπελας γκρίνιαζε «μ' αὐτοὺς προκοπὴ δὲν ὑπάρχει».

Στὰ σπιτικά τῆς πολιτείας, οἱ νοικοκυραῖοι σβήναν νωρὶς τὰ λιχνάρια καὶ μπαίναν κάτω ἀπὸ τὰ στρώματα νὰ ὄνειρευτοῦν τὶς καλλίτερες μέρες ποὺ θάρθοῦν.

Στὶς καλύβες τῶν γεωργῶν ἔκανε περισσότερο κρύο ἀπ' ὅτι ἔξω καὶ οὔτε τὰ νανουρίσματα οὔτε τὸ ξύλο φτάναν γιὰ νὰ κάνουν τὰ πεινασμένα μωρὰ νὰ κοιμηθοῦν νηστικά.

Ὅμως τὰ ἀνέλπιστα μαντάτα εἶχαν φτάσει καὶ μπαίναν γλυκὰ ἀπὸ παντοῦ μαζί με τὸν παγωμένο ἀέρα ποὺ σφύριζε στὰ σαπισμένα παραθυρόφυλλα.

Ὁ Δεσπότης τῆς Ἠπείρου, ὁ Κύριος, ὁ Κράτιστος βασιλεὺς, ὁ Θεϊότατος καὶ Θεοφροῦρητος Μιχαήλ Α', ὁ Ἀγγελοδούκας Κομνηνός, θάρθει νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἄρτα. Ὁ αὐθέντης ἀποφάσισε. Θὰ γίνουμε πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου. Οἱ φόροι δὲν θὰ πηγαίνουν στὰ αὐτοκρατορικά ταμεῖα τῆς Πόλης. Θὰ μένουν στὸν τόπο. Θὰ γίνουν ἔργα, θάχουμε δουλειά.

Τοῦτος εἶναι ὁ τελευταῖος χειμώνας τῆς φτώχειας.

Ἡ Ἄρτα θὰ γίνεῖ πιὸ σπουδαία καὶ ἀπ' τὴν ἀρχαία Ἀμβρακία, πιὸ λαμπρὴ καὶ ἀπ' τὴ Νικόπολη καὶ ἴσως, ἴσως μιὰ μέρα γίνεῖ πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας.

«Κι ἴσως μιὰ μέρα - μυρμουρίζε καὶ ὁ κ'ρ Μιχαὴλ ὁ Δεσπότης - γίνω Αὐτοκράτορας. Φτάνει νὰ διώξω τοὺς Φράγκους. Φτάνει νὰ ἐξουδετερώσω τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νίκαιας. Τῆς Τραπεζούντας οἱ Κομνηνοὶ δὲν μ' ἐνδιαφέρουν, εἶναι πολὺ μακριά».

*Τὸ κείμενο αὐτὸ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Sored, τεῦχος φθινόπωρου 1978.

Φουσκωμένα όνειρα βλέπαν οί Άρτινοι μὰ περισσότερα γινῆκαν ἀπ' ὅτι μποροῦσε νὰ βάλει ὁ νοῦς τους.

Μέσα στὰ φιλόδοξα σχέδια τῶν Ἀγγελοδοκουάδων Κομνηνῶν ἐντάχθηκαν καὶ τὰ σπουδαῖα ἔργα ποὺ λάμπρυναν τὴν Ἄρτα.

Τὸ μεγάλο κάστρο πάνω στὸν Ἀραχθο δὲν ἄργησε νὰ τελειώσει. Οἱ ὁδοὶ γιὰ τὰ Ἰωάννινα, τὸν Ἀμβρακικό καὶ τὴ Ναύπακτο διορθώθηκαν καὶ φάρδυναν. Χτίστηκαν ἀρχοντόσπιτα γιὰ τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἤρθανπραμάτειες ἀκριβὲς στὴν ἀγορά.

Κυνηγημένοι ἄρχοντες ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Θεσσαλονίκη, φτάνουν στὴν Ἠπειρο νὰ γλυτώσουν τὸ βιὸς καὶ τὰ παιδιά τους. Πολλοὶ δεχτήκανε τὰ προνόμια ποὺ τοὺς παραχωρήθηκαν στὰ Γιάννενα καὶ ἔμειναν ἐκεῖ, νὰ εὐγνωμονοῦν τὸ Μιχαήλ. Ἄλλοι, περάσαν τὸν ὄγκο τῶν Ἠπειρώτικων βουνῶν καὶ ἤρθαν ἐδῶ στὸν κάμπο, νὰ νιώθουν τὸ θαλασσινὸ ἀεράκι ἀπὸ τὸν Ἀμβρακικό καὶ τὸ ἄρωμα τῶν ἐσπεριδοειδῶν νὰ τοὺς γλυκαίνει τὴ ντροπὴ τῆς Φράγκικης κατάρκτησης.

Μέσα σὲ λίγα χρόνια ἡ Ἄρτα ἔγινε πολιτεία λαμπρὴ. Ἐπαρχιακὴ πάντα, περιφερειακὴ, μὰ ποιὸς νὰ τὸ ἔλεγε; πρωτεύουσα τοῦ μοναδικοῦ ἑλληνικοῦ κρατιδίου στὰ μαῦρα χρόνια τῆς μεγάλης κατάπτωσης τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐκατὸν δέκα τέσσερα χρόνια

Ἄπ' ὅλες τοῦτες τίς δόξες, τὰ παντρολογήματα καὶ τὰ συμπεθεριά, τίς δολοπλοκίες καὶ τὰ προικοσύμφωνα, τοὺς αὐθέντες καὶ τοὺς δοῦκες, τίς ἀρχόντισσες καὶ τίς μεγαλοκυράδες, τίς παλακίδες καὶ τὰ νόθα, τίς στρατιεὶς τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μισθοφόρων, τίς ἐνδοξες μάχες καὶ τίς πανωλεθρίες, τίς ἐκκλησιαστικὲς ἔχθρες καὶ τίς πολιτικὲς δολοφονίες, ἀπ' ὅλα τοῦτα τὰ σπουδαῖα καμώματα καὶ τὰ ἀμφισβητούμενα κίνητρα, δυὸ πράγματα συγκράτησε ἡ ἱστορία. Τὸ πρῶτο, πῶς μὲ τοὺς Ἀγγελοκομνηνοὺς ἡ Ἠπειρος - καὶ μαζί της ἡ Ἄρτα - βγήκε ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ τῆς νάρκη καὶ ἔπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στὴ διατήρηση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ποὺ βαθιὰ λαβωμένη κατέρεε.

Τὸ δεύτερο - καὶ μάρτυράς μου τὰ βυζαντινὰ κατάλοιπα στὴν Ἄρτα - πῶς οἱ Δεσπότες δημιούργησαν ἕνα ἀξιοσημείωτο ρεῦμα στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα ποὺ στὴν τέχνη ἐκφράστηκε μὲ ἰδιαίτερη ζωντάνια καὶ ἀξιοσημείωτη μαστοριά στίς ἐκκλησιεὶς καὶ στὴν εἰκονογράφησή τους.

Οἱ ντόπιοι μαστοροὶ βάλαν ὅλα τους τὰ δυνατὰ νὰ παραβγοῦν σὲ τέχνη τὰ πρωτεουσάνικα πρότυπα καὶ τὰ δυτικὰ κτίσματα. Πολλὲς φορὲς βέβαια ἀπλῶς τὰ μιμοῦνται, ὅμως στὴ διάρκεια τοῦ 13ου αἰῶνα ἡ τοπικὴ παράδοση κατάφερε νὰ διαμορφώσει ἕναν ἰδιαίτερο τύπο ἐκκλησιῶν, ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα χωριστὸ σύνολο στὴν ἱστορία τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς χώρας μας.

Οἱ ἐκκλησιεὶς καὶ τὰ μοναστήρια ποὺ χτιστήκανε τότε, ἀρχιτεκτονικὰ ἀκολουθοῦν τὸ βυζαντινὸ παραδοσιακὸ τύπο καὶ παράλληλα προβάλλουν μιὰ προσωπικὴ ἀποψη στὴν ἐξωτερικὴ διακόσμηση τῶν τοίχων.

Αὐτὸς ὁ ἐξωτερικὸς διάκοσμος γίνεται μὲ πλίνθους καὶ πέτρες, γεωμετρικὰ τοποθετημένες, ἔτσι ὥστε νὰ σχηματίζονται δεκάδες σχέδια ἀκτινωτὰ ἢ σὲ σχῆμα σταυροῦ. Αὐτὸ τὸ σπάνιο γεωμετρικὸ παίχνιδι δημιουργεῖ ἐπιφάνειες εὐχάριστες, οἰκειῆς στὸ μάτι καὶ σπάει τὴν αὐστηρὴ ἐντύπωση ποὺ δίνουν συνήθως ἐξωτερικὰ οἱ ἐκκλησιεὶς. Ἄλλωστε, ἐδῶ οἱ ἐκκλησιεὶς εἶναι μικρὲς - λιγότερο ἐπιβλητικὲς - μὰ πολὺ πιὸ κοντὰ στὸν ἄνθρωπο.

Ἄπ' ὅλες τις ἐκκλησιῆς πού βρίσκονται στό κέντρο καί στά περίχωρα τῆς Ἄρτας ἢ πιό λαμπρῆ εἶναι τῆς Παρηγορήτισσας. Δυτικοφέρνει πολὺ - ἰδίως ἐξωτερικά - καί μοιάζει περισσότερο μὲ Φλωρεντίνικὸ ἀνάκτορο παρά μὲ νὰ βυζαντινὸ. Ἐσωτερικά παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον καί γιὰ τὴν ἰδιότυπη ἀρχιτεκτονικὴ του, ἀλλὰ ἰδίως γιὰ τὴν πλούσια διακόσμηση του.

Τὰ ψηφιδωτὰ πού καλύπτουν τὸν τροῦλο εἶναι μοναδικὰ γιατί χρονολογοῦνται στὴν ἐποχὴ τῆς φράγκικης κατὰκτησης, τότε πού στὴν ὑποδουλωμένη αὐτοκρατορία δὲν ὑπῆρχαν λεφτὰ γιὰ τέτοιες πολυτέλειες. Ὅμως οἱ Δεσποτάδες τῆς Ἡπείρου εἶχαν δώσει σαφεῖς ἐντολές, νὰ δαπανηθεῖ χρῆμα, νὰ γίνεῖ ἡ πολιτεία ἄξια τῆς δόξας τους πρωτεύουσα.

Κ' οἱ Ἄρτινοὶ δὲν λησμόνησαν ποτὲ τὰ χρόνια τῆς μεγάλης ἀναγέννησης. Κάθε ἐκκλησιὰ ἔχει τὶς δικές της ἱστορίες, πού γίναν θρύλοι, παράδοση προφορικὴ νὰ τὴ λένε οἱ γέροντες στά ἐγγόνια καί αὐτὰ πάλι στά δικά τους, μέχρι τὶς μέρες μας.

Γιὰ τὴν Παρηγορήτισσα λένε πὼς τὴν ἔχτισε ἓνας νεαρὸς μάστορας, ἓνας ἀπλὸς μὰ προικισμένος κάλφας πού εἶχε μαθητεύσει κοντὰ στό μεγάλο πρωτομάστορα τῆς Ἄρτας, αὐτὸν πού εἶχε χτίσει τὴ Βλαχέρνα καί τὴν Κόκκινη Ἐκκλησιὰ στὶς ἐξοχὲς τῆς πόλης. Κι' ἡ παράδοση λέει πὼς «ὁ πρωτομάστορας πῶφκιασε τὴν ἐκκλησιὰ τῆς Παναγιᾶς εἶχε κτίσει μπροστῆτερα τὴ Βλαχιόρνα πού εἶναι πολὺ καλὴ ἐκκλησιὰ. Ἄλλὰ ὁ κάλφας του καταπιάστηκε καί ἐφκιασε τὴν Παρηγορήτισσα πούταν πολὺ καλλιτέρεη ἄπ' τὴν Βλαχιόρνα καί τῶβγαλαν καί τραγοῦδι πῶλεγε : νὰ βγῆ ἡ κυρὰ Βλαχιόρνα νὰ ἰδῆ τὴν Παρηγορήτισσα.

Ὁ πρωτομάστορας τότες ἔχτιζε τὴν Παναγιὰ στό Παλιοχώρι καί σὰν ἄκουσέ τὸ τραγοῦδι τοῦρθι μεγάλο χάλι - γιατί νὰ τὸν περάση στὴν τέχνη ὁ κάλφας του. Ἄπ' τὴ μεγάλη του λύπη, ἐκεῖ πού δούλευε τοῦρθι σκοτούρα καί ἐπισὶ ἄπ' τὴ σκεπὴ τ' ἐκκλησιᾶς καί σκουτῶθηκε».

Αὐτὰ καί ἄλλα πολλὰ γιὰ τὴν Παρηγορήτισσα μὰ ἂν εἶχε κάτι νὰ παρατηρήσει κανεῖς στὴν ἱστορία, δὲν εἶναι τόσο ἡ σκοτούρα τοῦ πρωτομάστορα ὅσο οἱ ἀνθρώπινες ἰδιότητες πού ἀποδίδονται στὴν Παναγιὰ. Ἡ μιὰ κυρὰ, ἡ ἀρχόντισσα τῶν Βλαχερνῶν, θὰ ζηλέψει τὸ παλάτι τῆς ἄλλης, τῆς Παρηγορήτισσας. Καί τὰ δύο ὅμως μοναστήρια εἶναι ἀφιερωμένα στὴν ἴδια μεγάλη κυρὰ τῆς Χριστιανοσύνης, αὐτὴ μὲ τὰ χίλια ἐπίθετα καί τὶς τόσες ἀνθρώπινες καί θεϊκὲς ἰδιότητες.

Βλαχιόρνα

Τοῦτο τὸ μεγάλο μοναστήρι, χτίστηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰῶνα καί ὀνομάστηκε μονὴ τῶν Βλαχερνῶν πρὸς τιμὴ τῆς Ἰακουστῆς μονῆς στὴν Κωνσταντινούπολη. Βρίσκεται μερικὰ χιλιόμετρα ἔξω ἀπὸ τὴν Ἄρτα.

Ὁ ναὸς εἶναι σχεδὸν σκοτεινὸς γιατί τὰ παραθύρια του φράχτηκαν στὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων καί ἔτσι στὸ μισοσκόταδο δύσκολα διακρίνει κανεῖς τὶς γλυπτὲς διακοσμήσεις καί τὰ θαυμάσια σκαλισμὰ στὶς κολῶνες. |

Ἐδῶ θάψανε τὸ Μιχαὴλ καί τὸν Ἰωάννη Δούκα, δύο ἀδελφία πού δολοφονήθηκαν ἢ ἀλληλοχτυπήθηκαν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα τους, τοῦ Μιχαήλ τοῦ Β' στά 1266.

Ἡ φθαρμένη ἐπιγραφή στὴ σαρκοφάγο, μιλάει γιὰ τοὺς νεκροὺς ἀδελφοὺς. Ἀνάμεσα στοὺς στίχους πού σώζονται, ἀποσπασματικὰ διαβάζει κανεῖς καί προσπα-

θεῖ νὰ καταλάβει, νὰ ἀνασυνθέσει τὴν ἐποχὴ, νὰ φτάσει κοντὰ στὰ αἰτία τοῦ ἐγκλήματος, μὰ τὸ 1266 εἶναι πολὺ μακριὰ καὶ ἄλλες πηγές δὲν ἔχουμε παρὰ μόνο αὐτοὺς τοὺς στίχους, μάρτυρες ἑνὸς πολιτικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ δράματος.

«πικροδακρύφυρτος

ἐστὶν αἰτία» κένος γένους δῆλωσις, ἀγνοίας μιᾶς» καὶ παρακάτω

«ἡ βασίλισσα Δούκαινα Θεοδώρα, ἐν φιλότῃτι γνησιοστοργουμένη»

Ἁγία Θεοδώρα

Ἡ βασίλισσα Δούκαινα Θεοδώρα ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή εἶναι σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Β', μάννα τῶν δολοφονημένων ἀδελφῶν. Τὸ ποιὸς δὲν ἤθελε τὰ δυὸ ἀρχοντόπουλα νὰ κληρονομήσουν τὸ Δεσποτάτο καὶ νὰ διαδεχθοῦν τὸν πατέρα τους, δὲν τὸ ξέρουμε καὶ ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἔχθρες, ἴντριγκες, ἀδελφοσκοτώματα καὶ φρικτὲς πράξεις πάσης φύσεως.

Λαμπρὲς αἰθουσες ὑποδοχῆς καὶ σκοτεινὰ ὑπνοδωμάτια. Ἀπὸ τοὺς θρύλους ποὺ διασώθηκαν, ἕνας συνδέεται μὲ 3 ἀξιόλογα μοναστήρια τῆς Ἁρτας καὶ ἔτσι πρὶν λαλήσει τὸ πρῶτο πετεινάρι, ἀκούσατε καὶ αὐτό.

Κάποτε λοιπὸν ὁ Μιχαὴλ ὁ Β', ὁ πατέρας τῶν δυὸ ρηγόπουλων, ἐγκατέλειψε τὴ Θεοδώρα γιὰ χάρη μιᾶς παλακίδας. Τί ἔγινε τώρα καὶ κατάλαβε ὁ Δεσπότης τὸ μέγα σφάλμα του δὲν ξέρουμε. Ἐκεῖνο ποὺ ξέρουμε εἶναι ὅτι μετανιωμένος ξαναγύρισε στὴν κυρὰ Δούκαινα. Καὶ δὲν ἦταν μόνο ποὺ ξαναγύρισε, μὰ γιὰ νὰ δείξει πόσο μετάνιωσε καὶ νὰ πάρει ἀφεση ἀμαρτιῶν ἀνοιξε τὰ θησαυροφυλάκια καὶ εἶπε καὶ ἔχτισαν δυὸ μοναστήρια. Τὸ ἕνα τῆς Παρηγορήτισσας μέσα στὴν Ἁρτα. Τὸ ἄλλο, τῆς Κάτω Παναγιάς, ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτεία.

Καὶ ἡ Θεοδώρα πάλι, μὲ τὴ σειρά της, ἔκτισε καὶ αὐτὴ μοναστήρι.

Ὅταν πέθανε ὁ κύρης της καὶ χάθηκαν τὰ παιδιά της, ἡ βασίλισσα ἡ Δούκαινα πῆγε καὶ μόνασε ἐκεῖ. Μετὰ τὸ θάνατό της, τὸ μοναστήρι πῆρε τὸ ὄνομά της. Ἡ Ἁγία Θεοδώρα εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ ὁμορφες ἐκκλησιᾶς τῆς Ἁρτας.

* * *

Τὰ πετεινάρια λάλησαν καὶ νὰ μᾶς συμπαθᾶτε ποὺ εἶπαμε τόσα ἀπ' τὰ παλιά, ἄλλοτινὰ καλὰ μας. Μὰ μήτε καὶ προφτάσαμε νὰ κάνουμε τὸ γύρο. Ἁγιος Βασίλης εἶναι ἡ μιὰ καὶ Ἁγιος Δημήτρης ἡ ἄλλη καὶ δίπλα του μιὰ ἀκόμα ἐκκλησιὰ ἐκείωνε τῶν χρόνων. Ἁγιος Νικόλας τῆς Ροδιάς εἶναι τὸ ὄνομά της.

Καὶ μιὰ εὐχὴ νὰ κάνουμε πρὶν ἀποσῶσει ὁ λόγος. Νὰ μείνουν ὅλα αὐτὰ ὀρθά, πέτρα νὰ μὴν ραγίσει, γιὰτὶ εἶναι ἡ Ἁρτα ὁμορφὴ καὶ κράτησε τίς μνημεις. Τὰ σπιτικά, ἡ ἀγορά, τὸ κάστρο, οἱ ἐκκλησιᾶς της, μιλοῦνε ἀπὸ μόνα τους γιὰ τίς ἀναθυμίες της.

ΑΝΘΙΜΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Ἡ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΘΕΟΔΩΡΙΑΝΑ

ΦΙΛΙΠΠΟΥ Δ. ΚΟΛΟΒΟΥ

Τὰ Θεοδώριανα τῆς Ἄρτας, ὅπως καὶ ὅλα τὰ χωριά τῶν Τζουμέρκων, πρὸς φεραν τὰ πάντα στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Καθὼς ἦταν ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τὰ κέντρα καὶ τὶς διαβάσεις τῶν Τούρκων καὶ ἀσφαλισμένα ἀπὸ τὰ γύρω βουνά, ἀποτελοῦσαν τὶς ἀπόκρημνες φωλιές καὶ τὰ ὄχυρά κρησφύγετα τῶν ἐπαναστατημένων δυνάμεων τοῦ ἔθνους. Ἐκεῖ κατὰ τὴν προεπαναστατικὴ περίοδο βρῆκαν καταφύγιο οἱ ἀγέρωχοι Σουλιῶτες, ἔπειτα ἀπὸ τὴν τραγικὴ πτώση τοῦ Σουλίου. Ἐκεῖ ὁ ἀπροσκύνητος Κατσαντώνης καὶ ἄλλοι διωγμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀνέπνεαν τὸν ἀέρα τῆς Ἐλευθερίας καὶ ἐτοιμάζαν τὴ στρατιωτικὴ καὶ μαχητικὴ δύναμη τῆς φυλῆς μας. Ὁ Κασσομούλης ἀναφερόμενος στὰ μέρη αὐτὰ τῶν Τζουμέρκων στὸ βιβλίο του «Ἐνθυμήματα...» τὰ ὀνομάζει «... Θεόρατα στενά, ὅπου ἡ φύσις ἔκαμεν ἄσυλον διὰ τοιαύτας περιστάσεις».

Εἰδικότερα τὰ Θεοδώριανα κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ χρόνια ἔδωσαν στὸ ὑπόδουλο ἔθνος μιὰ μεγάλη ἱστορικὴ μορφή, τὸν ἱερομόναχο καὶ ἡγούμενο τοῦ μοναστηριοῦ τῶν Θεοδωριάνων Ἀ ν θ ἰ μ ο Ἀ ρ γ υ ρ ὀ π ο υ λ ο ῦ Ἡ Δ η μ η τ ρ ῖ ο υ, τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας.

Ὁ Ἄνθιμος εἶναι μιὰ ἀκόμα ἀπόδειξις ὅτι στὴν περίοδο τῆς σκλαβιάς ὁ κλῆρος ἔγινε ὀδηγὸς καὶ στήριγμα τοῦ δούλου ἔθνους. Καὶ τὸ «Κρυφὸ Σχολεῖο» ἦταν πλὴν τὴν περίοδο ἐκεῖνῃ τὸ μοναδικὸ σχολεῖο μῆσα στὸ ὅποῖο οἱ μικροὶ ραγιαδες πληροφοροῦνταν γιὰ τὰ περασμένα μὲτα μεγάλεϊα τοῦ ἔθνους. Ἐκεῖ οἱ ἀπλοῖκοι ρασοφόροι διοχέτευαν ἱερὸ ἐνθουσιασμὸ στὰ σκλαβόπουλα καὶ διαποτίζονταν ἀπὸ τὸ κρυφὸ σχολεῖο τὰ εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα καὶ διασώζονταν τὰ ἐθνικὰ ἰδανικά.

Στὰ 1803 κατέφυγε στὰ Τζουμέρκα ἓνα μέρος τῶν ἄμοιρων Σουλιωτῶν. Ὁ Νότης Μπότσαρης καὶ ὁ Κίτσος μὲ πολλοὺς Σουλιῶτες ἔμεναν στὴ Δροσοπηγή. Στὰ Θεοδώριανα ἔμεναν ὁ Νικόλαος Μπότσαρης (Νικίτσας) μὲ πολλοὺς Σουλιῶτες. Ἔμενε ὁ Νικόλαος Μπότσαρης στὸ σπίτι, πού τελευταῖα ἔμενε ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰωάννη Παχῆ. Εἶχε ἔρθει μάλιστα στὰ Θεοδώριανα τὴν 1η Μαΐου 1800, ὅταν ὁ Κίτσος καὶ ὁ Νότης Μπότσαρης ἀντικατάστησαν τὸν Κωνσταντῖνο Πουλῆ στὸ ἀρματωλίκι τῶν Τζουμέρκων, πού εἶχε τότε ἔδρα τὴ Δροσοπηγή.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1779 κήρυξε στὰ Θεοδώριανα ὁ ἔθναπρόστολος καὶ ἐθνομάρτυρας Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλῶς, ἡ «Πάτερ Κοσμᾶς» ὅπως τὸν εἶπε ὁ λαός, πού φέτος γιορτάζουμε τὰ διακόσια χρόνια ἀπὸ τὸ μαρτυρικό του θάνατο.

Μεγάλη ἦταν ἡ ἀπήχηση στὸ λαὸ ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Κοσμᾶ, τοῦ Παύλου τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἰδρῦθησαν σχολεῖα, μοναστήρια, ἐκκλησίες καὶ ὁ λαὸς μάθαινε τὴν ἱστορία καὶ τὴ θρησκεία του. Ἔτσι ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Κοσμᾶ τὸ ἔθνος ἄρχισε νὰ ἀφυπνίζεται.

Καὶ στὰ Θεοδώριανα στὰ 1793 ὁ ἱερομόναχος Ἄνθιμος Δημητρίου ἢ Παπαδημητρίου ἢ Ἀργυρόπουλος ἰδρύει μοναστήρι καὶ σχολεῖο.

Για τὸ μοναστήρι αὐτὸ εἶναι γραμμένα στὸ «Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως Ἁρτης καὶ Πρεβέζης» τοῦ λόγιου Μητροπολίτη Ἁρτας Σεραφεῖμ Ξενόπουλου, ποῦ τυπώθηκε στὰ 1884 καὶ στὶς σελίδες 23 καὶ 24, τὰ ἐπόμενα :

«... Πλησίον τοῦ χωρίου Θεοδώριανα κεῖται ἱερὸν Μονῆριον σεμννόμενον εἰς τὸ γενέθλιον τῆς Θεοτόκου, οἰκοδομηθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1793, παρὰ τοῦ ἡγουμένου Ἀνθίμου, ὅστις ὠκοδομήσατο δαπάνῃ τοῦ Μονηδρίου καὶ ἀλληλοδιδασκτικῆν σχολήν».

Για τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου αὐτοῦ, γιὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀμοιβή τοῦ δασκάλου ὑπάρχει ἓνα χειρόγραφο σημεῖωμα γραμμένο ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ δάσκαλο. Σ' ἓνα μνηαῖο παλιὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ μοναστηριοῦ Θεοδωριάνων, διαβάζουμε τὰ ἐπόμενα :

«1800. Κάνω θύμηση ἐγὼ ὁ Ἀναγνώστης τοῦ Πρωτόπαπα ὅτι πῶς ἔγινε ὁ Καπετὰν Νικόλας Βεκιλῆς μετὰ τὸ θέλημα τῆς χώρας καὶ μετὰ ἔβαλαν δάσκαλο νὰ διαβάζω τὰ παιδιὰ τῆς χώρας γράμματα καὶ ἄλλα παιδιὰ ποῦ νὰ ἔρθουν ἀπὸ ἄλλα χωριά καὶ μοῦ ἔδωσαν ρόγα τὸ χρόνο γρόσια 35 ἢ χώρα καὶ ἔδωκε καὶ ὁ Καπετὰνας Νικόλας γρόσια 10 καὶ ἔγιναν 45 καὶ ἀπὸ ἓνα βεδούρι γέννημα τὸ πᾶσα παιδιὸ ἔπου νὰ ἔρθῃ νὰ διαβάζῃ».

Για τὸν ἡγούμενο Ἀνθιμο, ποῦ ἔχτισε τὸ μοναστήρι τῶν Θεοδωριάνων καὶ σχολεῖο γιὰ νὰ μορφώνονται τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν γύρω χωριῶν, θὰ ἐκθέσουμε σύντομα στὴ συνέχεια μερικὰ βιογραφικὰ του στοιχεῖα. Πρὸ ὀλίγων χρόνων τὸν ξέραμε μόνον ἀπὸ τὸ «Δοκίμιον» καὶ ἀπὸ τοὺς παπᾶδες μας ποῦ τὸν μνημόνευαν «Ἀνθίμου ἱερομονάχου κλπ.». Ξέραμε ἀκόμα ἀπὸ τὴν παράδοση ὅτι ὁ Ἀνθιμος περιποιήθηκε τοὺς Μπτοσαραίους, ποῦ κατέφυγαν πρόσφυγες στὰ Θεοδώριανα, μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ Σουλίου κι ἔπεσε στὴ δυσμένεια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. «Ὅτι ἔπειτα ἀπὸ σκληρὴ ἀντίσταση τῶν καλογέρων καὶ τῶν κατοίκων, ὁ Ἀνθιμος πιᾶστηκε καὶ ὀδηγήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀρβανίτες στὸν Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀπὸ τότε δὲν ξαναφάνηκε - «θὰ τὸν σκότωσε ὁ Πασᾶς», μᾶς εἶπαν οἱ γέροι τοῦ χωριοῦ.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν μᾶς τὸν ἔφερε στὸ φῶς ὁ ἐκλεκτὸς ἱστορικὸς καὶ λογοτέχνης κ. Ντίνος Κονόμος ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο. Ἀπὸ τὰ βιβλία του «Ἡπειρώτες στὴ Ζάκυνθο, Ἰωάννινα 1964» καὶ «Τὸ Ζακυνθινὸ Ρᾶσο στὴν Ἑθνεγεροσία, Ἀθήνα 1971» μαθαίνουμε τὰ ἐπόμενα :

Ἦ ὁ Ἀνθιμος Ἀργυρόπουλος τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας γεννήθηκε τὸ ἔτος 1768. Μετὰ τὴ στοιχειώδη μόρφωση χειροτονήθηκε ἡγούμενος στὸ μοναστήρι στὰ Θεοδώριανα τῶν Τζουμέρκων. «Ὅταν ἔπεσε τὸ Σούλι, ὁ Ἀνθιμος δέχτηκε μετὰ στοργὴ στὸ μοναστήρι του τοὺς καταδιωγμένους Μπτοσαραίους καὶ περιέθαλψε τοὺς τραυματίους τους. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τὸν ἐκλείσει ἀλυσοδεμένο σὲ σκοτεινὸ μπουντροῦμι γιὰ πολλὰ χρόνια. Ἐπειτα ἀπὸ θερμὲς παρακλήσεις ἰσχυρῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἡπείρου λευτερώθηκε ὁ Ἀνθιμος. Τί ἀπέγινε ; μᾶς τὸ λέει ὁ κ. Ντίνος Κονόμος στὸ βιβλίον «Ἡπειρώτες στὴ Ζάκυνθο» :

«Βγαίνοντας ἀπὸ τὴν τρομερὴ ἐκεῖνη κόλαση ὁ Ἀργυρόπουλος πῆγε στὴν Κέρκυρα. Ἐκεῖ συνδέθηκε στενὰ μετὰ τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια καὶ τοῦ ἀφηγήθηκε ὅλα τὰ μαρτύρια καὶ τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἡπειρωτῶν. Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ὁ Ἀργυρόπουλος, ἤρθε κι ἐγκαταστάθηκε στὴ Ζάκυνθο, ὅπου διωρίστηκε ἐφημέριος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς οἰκογένειας Λατίνου».

Καὶ συνεχίζει ὁ κ. Ντίνος Κονόμος :

«Ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰόνιου Κράτους - τοῦ πρώτου νεοελληνικοῦ κράτους ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης. Ἡ Ἐπτάνησος ἔγινε τότε ἄσυλο καὶ καταφύγιο τῶν Ἡπειρωτῶν προσφύγων... Ἡ Ζάκυνθος στάθηκε τὸ λίκνο τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὰ χρόνια ἐκεῖνα. Ὁ Ἀργυρόπουλος ὑπῆρξε ὁ πνευματικὸς καὶ ἀγέρωχος ἀγωνιστής, ὁ φλογερὸς πατριώτης, ποῦ ἀνέλαβε τὴν ἀδελφοποίησι ὄλων τῶν ἀκτηχουμένων πατριωτῶν τοῦ νησιοῦ, ντόπιων καὶ ξένων...».

Στις 10 'Ιανουαρίου 1819 ὁ "Ανθιμος ὀρκίστηκε στὴν 'Εταιρεία τῶν Φιλικῶν ἀπὸ τὸν 'Αναγνωσταρά, τὸν ὑπεύθυνο τῆς 'Αόρατης 'Αρχῆς. Ἀπὸ τότε ἄρχισε τὸ κατηχητικό του ἔργο ὁ θερμὸς πατριώτης. Ἐγινε ὁ κατηχητὴς τῶν ὀπλαρχηγῶν, τῶν ἱερωμένων, τῶν προσφύγων καὶ τῶν Ζακυνθινῶν. Ὁ πρῶτος ποὺ κατηχήθηκε ἀπὸ τὸν "Ανθιμο Ἀργυρόπουλο καὶ ὀρκίστηκε στὴ Φιλικὴ 'Εταιρεία ἦταν ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης ἑτῶν 34 μουσικός, τὴν 14ην Ἰανουαρίου 1819.

Γιὰ τὸν ἀδερφό του Ἰωάννη μαθαίνουμε ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Δημητρίου Καρατζένη «Ἡ "Ἀρτα εἰς τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821» ὅτι : Πῆρε μέρος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν Ἐπανάσταση, στίς 8 Αὐγούστου 1824 βρισκόταν ἄρρωστος στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο Ναυπλίου, ἀνῆκε στὴ δύναμη τοῦ στρατηγοῦ Χρίστου Βούλγαρη καὶ στὰ 1832 ὑπηρετοῦσε στὸ Σῶμα τῶν Ἀρτινῶν, τοῦ Μιχαὴλ Ν. Μόστρα ἀπὸ τὸ Πέτα.

Ὁ "Ανθιμος εἶχε καὶ μιὰ ἀδερφή τὴν Ἐλένη, ποὺ εἶχε παντρευτεῖ στὰ Θεοδώριανὰ μὲ τὸν Ἰωάννη Στέργιο.

Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ φλογεροῦ αὐτοῦ πατριώτη μὲ τὸν Καποδίστρια καὶ μὲ ἄλλες προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς δυστυχῶς δὲ σῶθηκε. Πέθανε τυφλὸς ἀπὸ τὸ ἓνα μάτι στὴ Ζάκυνθο, στίς 20 Ἰανουαρίου 1847, χωρὶς νὰ καμαρώσει τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του ἐλεύθερη. Ὁ τάφος του ὑπάρχει ἀκόμα στὴν ἐγκαταλειμμένη σήμερὰ ἐκκλησία τοῦ Ἐσταυρωμένου.

Στὸ Ὑποθηκοφυλακεῖο βρέθηκαν δυὸ διαθῆκες καὶ δυὸ ἐγγράφα ποὺ κανονίζουν τὴν πατρικὴ τους περιουσία στὰ Θεοδώριανὰ μὲ τὸν ἀδερφό του Ἰωάννη.

Στὴν πρώτη ἰδιόχειρη διαθήκη του, ποὺ συντάχτηκε στίς 30 Μαΐου τοῦ 1821 ὑπάρχει τὸ αὐτόγραφο σημείωμα : «'Ανθιμος ἱερομόναχος Ἀργυρόπουλος, ποτὲ Δημητρίου, ἀπὸ χωρίον Θεοδώριανὰ ἐπαρχία Ἰωαννίνων». (Τότε τὰ Θεοδώριανὰ, ὅπως καὶ ἄλλα χωριά τῶν Τζουμέρκων ὑπάγονταν ἐκκλησιαστικὰ στὰ Γιάννινα). Σὲ μιὰ αἴτησή του στίς 12 Ἰανουαρίου 1832 πρὸς τὸ Ἐπαρχεῖο Ζακύνθου ὑπογράφει : «'Ανθιμος ἱερομόναχος Ἀργυρόπουλος Παπαδημητρίου».

Νομίζω ὅτι ὁ "Ανθιμος πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Κυρτσιᾶ, γιατί οἱ Κυρτσαῖοι εἶχαν καὶ τὸ ἐπώνυμο Δημητράιοι ἢ Παπαδημητράιοι. Μάλιστα σ' ἓνα παλιὸ Εὐαγγέλιο (ἐκδοσὴ Ἐνετίας 1791) εἶναι γραμμένο τὸ ἐπόμενο : «1799 ἔγινα ἱερεὺς Σεπτεμβρίου 8. Παπαδημήτρης Κυρτσιᾶς». Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ἐπιμελεῖται τὸ Μοναστήρι μέλος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Κυρτσιᾶ. Στὸ ἐξαιρετικῆς ξυλογλυπτικῆς τέχνης τέμπλο τοῦ Μοναστηριοῦ ὑπάρχει μὲ σκαλιστὰ γράμματα ἢ ἐπιγραφή : «Ἐτελειώθη ὁ Τέμπλος τῆς ἱεράς Ἐκκλησίας διὰ συνδρομῆς Μακαρίου υἱὸς Παπαδημήτρη Κυρτσιᾶ χωρίον Θεοδώριανὰ Δεκεμβρίου Α'». Ὁ γαμπρὸς τοῦ "Ανθιμου, ὁ Ἰωάννης Στέργιος, ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν σημερινῶν Στεργίου.

Στὴν πρώτη διαθήκη ὑπάρχει ἀκόμα καὶ ἡ ἐπόμενη ἐντολὴ του γιὰ νὰ μνημονεῦνται οἱ γονεῖς του καὶ τ' ἀδέρφια του :

«Ἀφῆνω τοῦ ἄνωθεν ἐπιτρόπου μου κυρίου παπᾶ - Ἀθανασίου Καμνηάρη μιὰ ἀγία ζώνη ἀσημένια μὲ δυὸ κοῦπες, ἓναν σταυρὸν ἀσημένιον, ἓναν ἀγιορίτικον... κλπ. καὶ τὸν ὑποχρεῶνω ὅσον ζῆ νὰ μνημονεύῃ τὰ παρόντα κοιμημένα ὀνόματα, Δημητρίου, Ἀλεξάνδρας, Δημητρίου καὶ Χαΐδωρα».

Ἀπὸ τῆ δεύτερη διαθήκη, ποὺ σύνταξε ὁ συμβολαιογράφος Ζακύνθου Γεώργιος Δικόπουλος στίς 6/18 Φεβρουαρίου 1841, μεταφέρουμε ἐδῶ τὰ ἐπόμενα, ποὺ μαρτυροῦν τὴ νοσταλγία του γιὰ τὴ γενέθλια γῆ :

«...Ἐτι λέγει διορίζω νὰ δοθοῦν εἰς τὸ μοναστήριόν μου λεγόμενον Γενέσιον τῆς Θεοτόκου εἰς χωρίον Θεοδώριανὰ τῆς Ἠπείρου, εἰς τὸ ὅποιον ἐστάθην ἡγούμενός, τάλλαρα δίστηλα σαράντα, Νο 40. Ἐτι ἀπαρατῶ τῆς αὐταδέλφης μου Ἐλένης εὐρισκομένης εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον τάλλαρα δίστηλα δεκαπέντε Νο 15,

λέγω εἴκοσι, Νο 20, ἐὰν αὐτὴ ἤθελε εἶναι ζωντανή, ἀλλέως νὰ τὰ λαμβάνουν οἱ κληρονόμοι τῆς».

Σὲ ἓνα ἔγγραφο ποῦ γράφτηκε στὶς 24 Ἰανουαρίου 1821 καὶ μὲ αὐτὸ μοίραζαν τὴν πατρικὴ τους περιουσία στὰ Θεοδώριανα συμφωνοῦν τὰ δυὸ ἀδέρφια :

«... εἰ μὲν καὶ κανένα καιρὸν εἶχε πετύχουν νὰ λάβουν τὸ πατρικὸν τους πρᾶγμα ὅπου εὐρίσκεται νὰ ἔχουν εἰς τὸν τόπον τους εἰς Ἡπειρον χωρίον Θεδώριανα, εἰς ἐκεῖνο τὸ ἀξιο (περίπτωση) θέλει εἶναι τὸ ἡμισυ εἰς ὄφελος τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, τὸ δὲ ἐπίλοιπον ἡμισυ ὅπου ἀπαρθένει τοῦ ἰδίου Ἱερέως αὐτὸ μὲ καλὴν του γνώμην τὸ ἀπαρατᾶ ἀπὸ τὴν σήμερον διὰ τότε εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐξουσίαν τῆς ἀδελφῆς κυρίας Ἑλένης, γυνὴ τοῦ Ἰωάννου Ἀθανασίου Στέρειου, καὶ εἰς ἔλλειψίν τῆς εἰς ὄφελος τῆς κληρονομίας τῆς».

Στὸ περιοδικὸ «ΕΒΔΟΜΑΣ» Α' 1884 ἀριθ. 11 σελ. 86 - 87 ὁ ἱστοριοδίφης καὶ λόγιος Σπ. Δὲ Βιάζης γράφει γὰ τὸν Ἄνθιμο Ἀργυρόπουλο τὰ ἐπόμενα :

«... Ἦτο ὁ πνευματικὸς πάντων τῶν Φιλικῶν καὶ φιλελευθέρων. ... Ἦτο ἀφιλοκερδῆς, τίμιος, ἀγαθόφρων, δημοφιλῆς, εἰλικρινῆς, θρησκος καὶ ἐλεήμων. Συνοίθροιζε χρήματα διὰ τοὺς ἀγωνιστάς, προητοιμαζε πολεμοφόδια, ἐφιλοξένει τοὺς ἀποστόλους τῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν οἰκίαν του, ἔδιδε καταφύγιον εἰς τοὺς κατατρεγμένους διὰ τὴν πατρίδα, παρώτρυνε τοὺς πάντας ἵνα ὑπάγῳσι νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας».

Ὁ Θεοδωριανίτης ἱερομόναχος Ἄνθιμος ὄρισε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρῶνη, ποῦ διωγμένος ἀπ' τοὺς τούρκους εἶχε καταφύγει στὴ Ζάκυνθο.

Σχετικὰ μὲ τὴν ὀρκωμοσίαν αὐτὴ, ὁ δημοσιογράφος καὶ ἱστορικὸς Κώστας Καιροφύλας γράφει στὸ ἱστορικὸ τοῦ ἀφήγημα «Κολοκοτρωναικὸ Πάσχα» :

«Ἐκεῖνο τὸ χρόνον - 1820 - τὸ Πάσχα τὸ πέρασε ὁ Κολοκοτρῶνης μαζὶ μὲ τοὺς λίγους ἐμπιστοὺς του στὸ πλάτωμα τοῦ ξωκκλησιῶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὴ Ζάκυνθο. Ἐκεῖ μποροῦσε νὰ συγκεντρωθῆ περισσότερον στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὶς σκέψεις του. Γιατὶ στὴν ἐκκλησία ἐκεῖνη εἶχε ταφῆ ἢ ἀγαπημένη του γυναῖκα, γιατί στὴν ἐκκλησία ἐκεῖνη ὁ παπα - Ἄνθιμος Ἀργυρόπουλος τὸν εἶχε ὀρίσει στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία...».

Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα καὶ ὁ λογοτέχνης, δημοσιογράφος καὶ ἀκαδημαϊκὸς Σπύρος Μελλάς στὸ ἔργο του «Ὁ Γέρος τοῦ Μοριά» τόμος Β', γράφει : «Σὲ τοῦτο τὸ ἐκκλησάκι, ποῦ εἶχε δεθεῖ τόσο μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκογένειάς του, τῆς ξενιτιᾶς του καὶ τῶν πόνων του γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τράβηξε ὁ Κολοκοτρῶνης τὸν Πάγκαλο, γιὰ νὰ δώσῃ μπροστά του τὸν μεγάλον ὄρκο τῆς Φιλικῆς. Ὁ παπάς ἦταν δικός τους. Ἦταν ὁ Ἡπειρώτης Ἄνθιμος Ἀργυρόπουλος. Βρισκόταν πρόσφυγας στὴ Ζάκυνθο, κατατρεγμένος ἀπὸ τὸν Ἀλῆ - Πασά. Εἶχε φιλέψει στὸ σπίτι του τὸν Μπότσαρη καὶ τὰ παιδιὰ του, ὁ παπάς εἶχε θυμώσει, τὸν εἶχε ρίξει στὴ φυλακὴ καὶ σάπιζε δεκαοχτὼ χρόνια, καὶ σὰν ἀπὸ θαῦμα εἶχε καταφέρει νὰ ξεγλιστρήσῃ τέλος καὶ νὰ γλιτώσῃ στὰ Ἐπτάνησα. Αὐτὸς ὄρκιζε ὕστερα ὅλους τοὺς Φιλικούς καὶ κρατοῦσε τακτικὸ ἀρχεῖον».

Ἐδῶ τελειώνουμε τὴ σύντομην βιογραφίαν τοῦ μεγάλου κληρικοῦ. Προσθέτομε μιὰ ἀκόμη ἀπόδειξιν ὅτι ὁ κλῆρος, κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἔγινε ὁδηγὸς καὶ στηρίγματα τοῦ δούλου Ἑθνους.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ (καὶ ἡ χειρόγραφη διαθήκη του)

ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗ

Ἡ ἥρωϊκὴ πορεία τοῦ ἀετοῦ τῆς Σκουληκαριᾶς τῆς Ἄρτας, ἔχει ἐπανειλημμένα ἀπασχολήσει τοὺς ιστοριογράφους μας. Καὶ οἱ τρεῖς βασικὲς βιογραφίαι τοῦ Καραϊσκάκη (Γαζῆ, Αἰνιάν, Παπαροηγόπουλου) συμφωνοῦν. Τὸ ἄστρο τοῦ Καραϊσκάκη ἀρχίζει οὐσιαστικὰ νὰ λάμπει ἀπὸ τότε ποὺ οἱ ἐριδες, οἱ φατρίες καὶ ὁ Ἰμπραήμ, λίγο ἔλειψε νὰ σβύσουν τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων.

Τὸ Μεσολόγγι νικημένο ἀπὸ τὴν πείνα· ἡ Ρούμελη ἔρμαιο τοῦ Κιουταχῆ· μπροστὰ στὸ μεγάλο κίνδυνο, Καραϊσκάκης καὶ Ζαΐμης παραμερίζουν τὸ θανάσιμο μίσος, φιλοῦνται καὶ ὁ Καραϊσκάκης διορίζεται Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῆς Στερεᾶς.

Ἀπὸ τότε ἀρχίζει νὰ ξετυλίγεται σ' ὅλη τῆς τῆ μεγαλοπρέπεια ἡ στρατιωτικὴ φυσιογνωμία του. Χωρὶς ἐφόδια καὶ μὲ λίγους ρουμελιώτες ἐλευθερώνει τὴ Στερεὰ καὶ κλείνει τὸ μεγαλοπρεπὲς Κιουταχῆ στὸν κάμπο τῆς Ἀθήνας. Φιλοδοξεῖ πιά νὰ λύσει τὴν πολιορκία τῆς Ἀκρόπολης.

Μὲ ἀκάματη δραστηριότητα ὀργανώνεται γιὰ τὴν τελικὴ ἀναμέτρηση μὲ τὸν Κιουταχῆ. Μετὰ τὶς πρόσφατες νίκες του - μὲ λαμπρότερη ἐκείνη τῆς Ἀράχωβας - κατορθώνει νὰ συγκεντρώσει κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὰς του 15.000 περίπου ἄντρες, δύναμη δηλαδὴ ποὺ δὲν συγκεντρώθηκε ποτέ, ἀπὸ κανένα ἀρχηγό, σ' ὅλη τὴ διάρκειά τῆς Ἐπανάστασης.

Ὁ Καραϊσκάκης στρατοπεδεύει στὸ Φάληρο ἐτοιμάζοντας τὸ σχέδιο τῆς μάχης. Στὴν κρίσιμωτέρα στιγμή, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευση τοῦ ἀφαιρεῖ τὴ Γενικὴ Ἀρχηγία, διορίζοντας τὸν Κόχραν ναύαρχο καὶ τὸν Τζώρτζ ἀρχιστράτηγο. Βέβαια τὸ εὐέξαπτο τοῦ χαρακτήρα του καὶ ἡ τραχεῖα συμπεριφορὰ του δυσκόλευαν πολὺ μιὰ γόνιμη συνεργασία του μὲ τοὺς ἄγγλους. «Βλέπω - ἔλεγε στοὺς ἀξιωματικούς του - ὅτι κακὰ θὰ τὰ πᾶμε μὲ τούτους τοὺς φράγκους, φοβάμαι πὼς θὰ μᾶς χάσουν μὲ τὴν ἀβασταγιά τους».

Παρ' ὅλη τὴν πίκρα του, ὑποχωρεῖ, ἀλλάζοντας τὰ σχέδια τῆς μάχης κατὰ τὴ θέληση τῶν νεοδιορισμένων, ἂν κι' ἦταν ἀνίκανοι νὰ διοικήσουν ἓνα στράτευμα ἄτακτο καὶ διαφοροετικῆς ψυχοσύνθεσης.

Τὴν παραμονὴ τῆς ἀποφασιστικῆς σύγκρουσης - 22 Ἀπριλίου 1827 - ἡ ἔνταση στὶς σχέσεις ἄγγλων καὶ Καραϊσκάκη ὀξύνθηκε περισσότερο, μετὰ τὰ γεγονότα στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα στὸν Πειραιά. Ὁ Καραϊσκάκης, ποὺ ἤθελε ὀπωσδήποτε τὴ θέση τοῦ μοναστηριοῦ ποὺ τὸ κατεῖχαν οἱ τοῦρκοι, ἤρθε σὲ συμφωνία μαζύ τους ν' ἀποχωρήσουν μὲ τὸν ὄπλισμό τους. Δυστυχῶς ὅμως, οἱ Ἕλληνες, ξεφεύγοντας τὴν ἐπιτήρηση τῶν ἀξιωματικῶν τους, σκότωσαν τοὺς ἐξερχόμενους. Ὁ Καραϊσκάκης στεναχωρήθηκε πολὺ καὶ ἀπέληξε ν' ἀποχωρήσει. Ἡ ὀργὴ του κορυφώθηκε, ὅταν ἔφτασαν ἀναφορὰς τοῦ Τζώρτζ ποὺ τοῦ καταλόγιζαν εὐθύνες.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ γεγονότα κατέστρεψαν τὸν ἀσθενικὸ ὀργανισμό του· τὸ βράδυ

τῆς 22ας Ἀπριλίου κρεβατώθηκε με ψιλὸ πυρετό. Τὸ ἴδιο βράδῳ τὸν ἐπισκέφθηκε ὁ ὄπλαρχηγὸς Βλαχόπουλος - ποὺ ἦταν στρατολογημένος ἀπὸ τὸν Τζῶρτζ - καὶ τοῦ ζήτησε ἐνισχύσεις. Ὁ Καραϊσκάκης σὲ ἄθλια κατάσταση, τὸν δέχτηκε με βρισιές, τονίζοντάς του πὼς ὅσοι παίρνουν πολλὰ χρήματα φυλάγουν καὶ τίς πιδ ἐπικίνδυνες θέσεις. Καὶ στρεφόμενος στὸ Γεροθανάση, ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ, τοῦ εἶπε : - «πῆγαινε λάβε 200 ἀπὸ τὰ παλληκάρια μας καὶ φύλαξε τὴ θέση ἐκείνη». Κατόπι σκεπάστηκε νὰ κοιμηθεῖ. Ἦταν ὁ τελευταῖος ὕπνος του, πρὶν ἀπ' τὸν αἰώνιο.

Μερικοὶ Κρητικοὶ ὅμως, «ἐν εὐθυμίᾳ διατελοῦντες», παρὰ τίς αὐστηρὲς διαταγές, ἀντάλλαξαν πυροβολισμοὺς με τοὺς ἀπέναντι τούρκους. Ἡ συμπλοκὴ γενικεύτηκε καὶ σύντομα πληγώθηκε στὸ σαγόνι ὁ Νικηταράς. Κραυγὲς καὶ πυροβολισμοὶ ζύπνησαν τὸν Καραϊσκάκη, ποὺ μ' ἀγωνία ρωτᾷε τί τρέχει. Προτοῦ πάρει ἀπάντησι, βλέποντας τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποχωροῦν, ἀρπάζει τὸ γιαταγάνι τοῦ βοινοσιάνου Γιάννη Λογοθέτη καὶ ὀρμαίει ἐριππος κατὰ τῶν τούρκων, ἀποβλέποντας περισσότερο στὴν τόνωσι τοῦ ἠθικοῦ τῶν δικῶν του, παρὰ στὴ γενίκευσι τῆς μάχης.

Ἡ ἐμφάνισι τοῦ Καραϊσκάκη τρέπει σὲ φυγὴ τοὺς τούρκους, ἀλλὰ ὁ Κιουταχῆς στέλνει ἐναντίον του ὄλο τὸ ἱππικό. Κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη πίεσι ὁ Καραϊσκάκης καλεῖ τὸ ἱππικό του σὲ βοήθεια, φροντίζοντας γιὰ τὴν τακτικὴ ὑποχώρησι τῶν πεζῶν. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς μάχης ὁ Καραϊσκάκης πληγώνεται καὶ πέφτει ἀπὸ τὸ ἄλογό του. Σηκώνεται καὶ συνεχίζει νὰ μάχεται, μένοντας τελευταῖος κατὰ τὴ συνήθειά του στὸν τόπο τῆς μάχης. Ἀφοῦ εἶδε τοὺς Ἕλληνας ἐκτὸς κινδύνου, τότε σκέφθηκε καὶ τὸν ἑαυτοῦ του.

Τὸ θλιβερὸ μαντάτο τοῦ τραυματισμοῦ του διαδόθηκε με ταχύτητα ἀστραπῆς. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ ἔσπευσαν νὰ τὸν συνοδεύσουν μέχρι τὴν παραλία. Σ' ὄλη τὴ διαδρομὴ ἔδινε συμβουλές γιὰ τὴ μάχη τῆς ἄλλης μέρας. Μεταφέρθηκε στὸ πλοῖο τοῦ ἀρχιστράτηγου, ὅπου οἱ γιατροὶ τοῦ ἀπέκρυψαν τὸ κρίσιμο τῆς κατάστασής του. Ὁ ἴδιος ὅμως τόνιζε πὼς θὰ ζήσει τὸ πολὺ λίγες μέρες ἀκόμα. Ὑστερα ζήτησε νὰ ἔρθουν οἱ Παλαμηδιῶτες νὰ τοὺς ἰδεῖ. Ἐκεῖνοι, γιὰ νὰ μὴν ἀφήσουν τίς θέσεις τους, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους τοὺς Χριστόδουλο Χατζηπέτρο καὶ Γαρδικιώτη Γρίβα. Ἐλᾶτε - τοὺς εἶπε - νὰ σᾶς ἀσπασθῶ». Καὶ βλέποντας τὰ δάκρυά τους προσπάθησε νὰ τοὺς ἐγκαρδιώσει συμπληρώνοντας : «Νὰ καταβάλετε ὄλην σας τὴν φροντίδα διὰ νὰ φυλάξετε καλὰ τὰς θέσεις σας καὶ νὰ λύσετε ἐπομένως τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. Προπάντων ἐσεῖς οἱ παλαιοὶ συναγωνιστὰς μου μὴν ἐντροπισθῆτε. Ἐγὼ μεταβαίνω εἰς Αἴγινα καὶ ἅμα ἀναλάβω ἐπιστρέφω. Διὰ κάθε ἐνδεχόμενον κάνω τὴν διαθήκην μου. Εἰς τὸν υἱόν μου ἀφήνω τὸ τουφεκί μου, τὴν μόνην περιουσίαν τὴν ὅποιαν ἔχω τώρα τὰς θυγατέρας μου τὰς ἀφιερώνω εἰς σᾶς τοὺς συναγωνιστὰς μου. Ἡκούσατε ὅσα σᾶς εἶπα διὰ τὰ παιδιὰ μου. Διὰ σᾶς ὅμως τί νὰ εἶπω ; Ἐπεθύμουν νὰ ἔχω τὸ ἔθνος ἐμπρός μου, διὰ νὰ εἰπῶ τί ἀξίζετε. Ἀσπασθῆτε ἐκ μέρους μου ὄλους τοὺς ἀξιωματικούς καὶ αὐρίον τὸ πρωτὶ ἐλᾶτε νὰ σᾶς ἰδῶ ὄλους».

Ἀλλὰ τὸ πρωτὶ τῆς ἄλλης μέρας, τῆς 23ης Ἀπριλίου 1827, μέρα τῆς γιορτῆς του, ὁ Καραϊσκάκης ἐκλείσει τὰ μάτια γιὰ πάντα.

Ἡ χειρόγραφη διαθήκη του

Ἡ διαθήκη τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἔχει δημοσιευθεῖ αὐτούσια. Τὴν ἀναφέρει ὁ Παπαρρηγόπουλος ποὺ κάποτε τὴν κατεῖχε. Πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο περιμαζεύτηκε μαζὺ με ἄλλα μισοκαταστραμμένα χαρτιά (ποὺ τὰ πούλησε γιὰ πολτοποίησι ἢ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς) ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο ἱστοριοδίφην Γεώργιο Γεω. Λαδά, ποὺ πρὶν τὴ χαρίσει στὸ Μουσεῖο Μπενάκη, τὴ λιθογράφησε.

Τῇ διαθήκῃ του τὴν ὑπαγόρευσε ὁ Καραϊσκάκης, λίγο πρὶν πεθάνει, στὸ γραμματέα του Μοδινὸ καὶ τὴν ὑπόγραψε ὁ ἴδιος : «σαράντα τέσσαρες χιλιάδες γρόσια εἰς τὸ κεμέρη τοῦ Μῆτρ ἀγραφιώτη ἀπὸ αὐτὰ αἱ τριάντα χιλ. νὰ δοθοῦν εἰς ταῖς τζούπες μου νὰ ταῖς περιλάβουν οἱ δύο μῆτριδες τοῦ σκυλοδήμου καὶ ἀγραφιώτης δύο χιλιάδες νὰ παρὶ ὁ ένας μῆτρος καὶ δύο ὁ ἄλλος ὅπου μὲ ἐκδούλευσαν χίλια νὰ πάρουν ἐκεῖνοι ὅπου θὰ μὲ θάψουν δύο χίλι ἔχει ὁ γραμματικὸς, τέσσαρες χιλιάδες γρόσια τῆς Μαργιὸς τὰ ἄλλα νὰ μοιρασθοῦν διὰ τὴν ψυχὴν μου αὐτὰ ὅπου ἔχω εἰς τὴν σακκουλα μου νὰ τὰ λάβουν οἱ γραμματικοὶ καὶ τζιαιουσιάδες μου. 22 ἀπρίλ Καραϊσκάκης τὸ τουφέκι καὶ ἄτια μου νὰ πᾶνε τῶν παιδιῶν μου καὶ ὥρα μου. ἔξ χιλ γρ μου θέλει ὁ Νοταρᾶ Ἰωάννης δέκα πέντε χιλιάδες γρόσι ἔχει ὁ Μῆτρος, τοῦ σκυλοδήμου διὰ τὸν καστανίκα καὶ λοιποὺς Δαγλῆς καὶ ἄλλους ἀξιοματικούς».

Ὅταν μετὰ τὸ θάνατό του ἐξετάστηκαν τὰ πράγματα καὶ ἔγγραφά του, δὲν βρέθηκε νὰ ἔχει καθόλου περιουσία. Γνωστὸ ἦταν πῶς πρὶν ἀπ' τὴν ἐκστρατεία

σαράντα τέσσαρες χιλιάδες γρόσια
 εἰς τὸ κεμέρη τοῦ Μῆτρ ἀγραφιώτη
 ἀπὸ αὐτὰ αἱ τριάντα χιλ.
 νὰ δοθοῦν εἰς ταῖς τζούπες μου
 νὰ περιλάβουν οἱ δύο μῆτριδες
 τοῦ σκυλοδήμου καὶ ἀγραφιώτης
 δύο χιλιάδες νὰ παρὶ ὁ ένας
 μῆτρος καὶ δύο ὁ ἄλλος ὅπου
 μὲ ἐκδούλευσαν χίλια νὰ πάρουν
 ἐκεῖνοι ὅπου θὰ μὲ θάψουν
 δύο χίλι ἔχει ὁ γραμματικὸς
 τέσσαρες χιλιάδες γρόσια
 τῆς Μαργιὸς τὰ ἄλλα νὰ
 μοιρασθοῦν διὰ τὴν ψυχὴν μου
 αὐτὰ ὅπου ἔχω εἰς τὴν
 σακκουλα μου νὰ τὰ λάβουν
 οἱ γραμματικοὶ καὶ τζιαιουσιάδες μου.

οδου δὲ τῆς τοῦ στρατοπέδου.
 ἀλλὰ οὐκ ἔχω γὰρ τὴν αὐτὴν
 γὰρ καὶ τὰ γινόμενα εἰς
 ἐπιμετρίαις ἐξέφραστοις
 μου.
 καὶ αὐτὸς ἐπεὶ ἔμαθον
 τὸ βούλημα τῶν ἀλλοτρίων καὶ
 εἶδον ὅτι οὐκ ἔστιν ἔτι
 μου ἔτι καὶ γὰρ καὶ δὲ ἴσως ὁ νόμος
 τῶν αἰνῶν
 εἶνα σὺ τὴν χειρὸς μου
 ἔχῃ ἢ μὴ ἔχῃ, ἢ οὐκ ἔχῃ
 δὲ μου δὲ τὸν αἰῶνα τὸν αἰῶνα
 ἢ τὸν αἰῶνα τὸν αἰῶνα
 ἢ τὸν αἰῶνα τὸν αἰῶνα.
 ἢ τὸν αἰῶνα τὸν αἰῶνα.

εἶχε ἀρκετὴ περιουσία. Τὴν ξόδεψε σίγουρα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ στρατοπέδου. Γνω-
 στὴ ἀκόμα ἦταν ἡ ἀπλοχερίά του στοὺς ἀριστοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιῶτες του.

ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΑΡΤΑΣ

ΤΑΚΗ Γ. ΒΑΦΙΑ

Γιὰ νὰ βροῦμε τὶς ρίζες τοῦ Ἄρτινοῦ καρναβαλιοῦ πρέπει νὰ γυρίσουμε πίσω πολλὰ χρόνια. Θὰ κάνουμε λοιπὸν ἓνα ταξίδι φανταστικὸ καὶ θὰ γυρίσουμε πίσω 600 χρόνια περίπου. Στὴν Ἄρτα τότε, στὸ 1405, Δεσπότης ἦταν ὁ Κάρολος Α', ὁ Τόκος. «Ἐκυβέρνησε αὐτονόμως καὶ ἐπαξίως τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ συνέσεως ἐπαύξανον τὴν φήμην καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν, διέχεε εὐημερίαν ἐπὶ τοὺς ὑπηκόους, ἀγαπῶντας αὐτὸν καὶ σεβομένους»¹.

Μέσα στὴν ἀνία τῶν ὠρῶν, ὁ Κάρολος νοσταλγὸς τῶν ἐθίμων τῆς πατρίδας του, ἐπιθυμοῦσε νὰ ἰδεῖ καὶ στὴν ἐπικράτειάν του νὰ γιορτάζεται τὸ κοσμοζακουσμένο Βενετσιάνικο καρναβάλι. Ἐκεῖνο τὸ χρόνο γύρω στὰ 1407, παραμονὲς τῆς ἀποκριᾶς, ἀποφάσισε ὁ Κάρολος νὰ γιορτάσῃ στ' ἀρχοντικὸ του τὸ καρναβάλι. Ὁ χορὸς καὶ τὸ γλέντι κράτησαν ὡς τὰ χαράματα. Οἱ Ἄρτινοὶ προσκεκλημένοι ποὺ παρευρέθησαν σ' αὐτὴ τὴν ἀποκριάτικη βραδυὰ, γιὰ μέρες μίλαγαν καὶ μολόγαγαν γιὰ τὸ ξεφάντωμα, γιὰ τοὺς μασκαρεμένους, γιὰ τοὺς γιατροὺς καὶ γιὰ τὸ γλέντι ποῦγινε στὸ παλάτι τοῦ Δεσπότη. Δὲν ἄργησαν λοιπὸν. Ἔκαναν μιὰ ἐπιτροπὴ καὶ παρουσιάστηκαν στὸν Κάρολο Τόκο καὶ τοῦ ζήτησαν νὰ δοθεῖ καὶ στοὺς Ἄρτινοὺς ἡ ἄδεια νὰ ντύνωνται «Γιατροῦδες» καὶ νὰ φορᾶνε τὴν προσωπίδα τὶς μέρες τῆς ἀποκριᾶς. Ἔτσι λοιπὸν ἐπιτράπηκε ἡ προσωπιδοφορία κατὰ τὶς ἡμέρες τῶν ἀπόκρεω. «Μεταξὺ τῶν συνθηκῶν, ἃς ἀπέκτησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐν Ἠπειρῷ Κυβερνήσεως τῶν ἐξ Ἰταλίας Δεσποτῶν δύο Καρόλων, ὑπάρχει ὡς προνομία θεωρούμενον καὶ ἡ προσωπιδοφορία κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀπόκρεω, καλουμένων τῶν προσωπιδοφορούντων Γιατρῶν»².

Ἄπὸ τὴν πρώτη κι' ὅλας στιγμὴ ποὺ μαθεύτηκε ἡ προκήρυξη, ἔκαμαν στὴν Ἄρτα τὴν ἐμφάνισί τους καὶ οἱ πρῶτοι γιανοὶ. Τὰ ἐπόμενα χρόνια στὴν Ἄρτα γίνονταν χαλασμοὶ καὶ πανζουρλισμοὶ ἀπὸ τοὺς προσωπιδοφόρους, τοὺς γιανοὺδες. Ἄρτινοὶ καὶ Ἰταλοὶ ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Τόκου, κάνανε παρέες γυρίζοντας στὴν ἀγορὰ καὶ στὶς γειτονιές. Μπαίνανε στὰ καπηλιὰ καὶ στὶς ταβέρνες καὶ σιόρπαγαν τὰ γέλια, τὴν εὐθυμία καὶ τὴν χαρὰ. Τότες βγῆκε καὶ τὸ πρῶτο ἀποκριάτικο δίστιχο «θὰ γίνουμε γιανοὺδες, θὰ γίνουμε γιανοὶ, τὴν καθαρὴ Δευτέρα, θὰ φαῖμε πιταστή».

Τὰ πρῶτα χρόνια, τ' ἀποκριάτικο ἔνδυμα ἦταν ἓνα εἶδος μαύρου μανδύα, μακροῦ μεταξωτοῦ μὲ μπέρτα καὶ κουκούλα. Ἡ κουκούλα κρατοῦσε τὴν μπρούτα ἢ μπαρμπούτα, τὴ μάσκα, δηλ. τὴν προσωπίδα.

1. Δοκίμιον Σεραφεῖμ Ξενοπούλου - Συμπληρώσεις Γιάννη Τσοῦτσινου, Ἄρτα 1962, σ. 84.
2. Δοκίμιο, ὅ. π., σ. 156.

Με τὰ χρόνια ὅμως ὁ μαῦρος μανδύας σιγά - σιγά δίνει τὴ θέση σὲ ἄλλα κουστούμια διάφορα, τοπικά, σύγχρονα ἢ καὶ παλιότερα. Πολλοὶ ποῦ δὲ θέλανε νὰ βάλουτε προσωπίδα, βόφανε τὸ πρόσωπό τους μὲ γάνα ἀπὸ κανένα γειτονικό φούρνο ἢ ἀπὸ καμμιὰ κατσαρόλα. Στὴν Ἄρτα καὶ σήμερα ὅταν λερωθεῖ κανένας στὸ πρόσωπο, λέμε, ἔγινε μπαούτα ἢ αὐτὴ ἔγινε μπαούτα ἀπὸ τὰ πολλὰ φτιασίδια.

Ὁ Κάρολος πεθαίνει στὰ 1429 καὶ τὸν διαδέχεται ὁ Κάρολος Β' Τόκος. Ἐπέτρεψε κι αὐτὸς στοὺς Ἄρτινους νὰ γιορτάσουν καὶ νὰ ντύνωνται γιαιοτροῦδες τὴν ἀποκριά. Τὸ ντύσιμο καὶ ἡ προσωπίδα ἐπιτρεπόταν ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποῦ ἄρχιζε τὸ Τριῶδι ὡς τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς, δηλ. ὅπως καὶ σήμερα. Αὐτὸ γινόταν ὡς τὶς 24 Μαρτίου 1449, ποῦ ἡ Ἄρτα ἔπασσε στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Τὴν ἴδια χρονιὰ Ἄρτινοι ἔστειλαν τὸν Δημ. Χαϊκάλη στὴν Θεσσαλονίκη, ὅπου ἔμενε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου καὶ παρέδωσε ἔγγραφο ὑποταγῆς τῆς Κοινότητος. Ὁ Τούρκος ἀντιπρόσωπος εὐχαριστήθηκε καὶ παραχώρησε κατὰ αἴτησιν τοῦ Χαϊκάλη ἀρκετὰ προνόμια στοὺς Ἄρτινους καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ εἶνα πανδημῶς ἐνδύωνται ἐν ταῖς δυσὶν ἑβδομάσι τῆς Ἀπόκριω καὶ Τυρινῆς προσωπίδας καὶ εὐωχῶνται διὰ μουσικῶν ὀργάνων, ἐκτελῶσι δὲ τοὺς ἑαυτῶν γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις μετὰ πάσης ἐλευθερίας καὶ διασκεδάσεως»³

Με τὸ πρόνόμιο ποῦ παρεχώρησε στοὺς Ἄρτινους ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου, συνέχισαν οἱ Ἄρτινοι καὶ στὰ χρόνια τῆς Τούρκικης σκλαβιάς νὰ ντύνωνται γιαιοτροῦδες, νὰ τραγουδᾶνε τραγούδια γραμμένα γιὰ τῆς ἀποκριῆς καὶ νὰ γλεντᾶνε.

Λεπτομέρειες γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τῆς 400χρονης σκλαβιάς καὶ γεγονότα γύρω ἀπὸ τὶς ἀποκριῆς δὲν ὑπάρχουν. Ὁ ἀπεριορισθῶ μόνον σὲ λίγα γεγονότα ποῦ μπόρεσα νὰ συγκεντρώσω καὶ τὰ ὁποῖα στοματικά ἔχουν διατηρηθεῖ. Ἐνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἀποκριάτικα δίστιχα ποῦ βγῆκαν στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι καὶ τὸ παρακάτω.

Δὲν τοὺς γ.....τὴ μάνα, τῶν κερατάδωνε,
θέλουν νὰ μᾶς βαρέσουν καὶ πάλι σκιάζονται

Αὐτὸ τὸ δίστιχο τόβγαλε κάποια παρέα, ὄχι τὶς μέρες τῆς ἀποκριᾶς, ἀλλὰ τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, οἱ Ἄρτινοι πηγαίνανε γιὰ τὰ κούλμα πότε πρὸς τὴν Ὁδηγήτρια, πότε πρὸς τὴν κάτω Παναγιὰ στὰ κομμάτια κι' ἄλλες φορές κάτω ἀπ' τὴν Ἁγία Θεοδώρα, ἐκεῖ ποῦ εἶναι τὸ Δασαρχεῖο καὶ τὸ ΠΙΚΠΑ καὶ φθάνανε ὡς τοὺς μύλους κοντά. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν στὰ 1881 πηγαίνανε γιὰ κούλμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἄμυντικό Στρατώνα. Ἐκεῖ πηγαίνανε μέχρι καὶ προπολεμικά. Τὶς τοποθεσίαις γιὰ τὰ κούλμα τὶς πιὸ πολλὰς φορές τὶς ὠρίζαν μὲ φηρμάνι οἱ Τούρκοι, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις καὶ τὴν ἡσυχία ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴν περιοχὴ. Μιὰ χρονιὰ οἱ Τούρκοι ὤρισαν γιὰ τὰ κούλμα τὸ χῶρο ποῦ εἶναι πίσω ἀπὸ τὴν Ἁγία Θεοδώρα. Οἱ Ἄρτινοι πήγανε ἀπὸ τὸ πρωτὶ, στρώσανε καὶ χεράμια, τὶς ψάθες καὶ καθίσανε σταυροπόδι καὶ τρώγανε τὶς πιταστές, τὰ σκορδάκια, τὶς ἐληές, τὰ κρεμιδάκια, τοὺς πασμάδες καὶ τὰ σῦκα. Ἄφου πίνανε καὶ τὸ μαῦρο ἄρτινὸ κρασί, τὸ ρίχνανε στὸ χορὸ καὶ στὸ γλέντι. Ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ γλεντάγανε οἱ Ἄρτινοί, φαινόταν ἡ τουρκικὴ Ἀστυνομία, ποῦ ἦταν ἐκεῖ ποῦ ἀργότερα ἦταν τὸ ἀρχοντικό τοῦ Κομπότη καὶ μετὰ ἡ Χωροφυλακὴ. Στὴν κατοχὴ στεγάστηκε ἐκεῖ ἡ Ἰταλικὴ καραμπιναρία καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ξαναστεγάστηκε ἡ Χωροφυλακὴ. Οἱ Τούρκοι χωροφύλακες, οἱ ζαπιέδες, βλέπανε τοὺς Ἄρτινους νὰ γλεντᾶν, νὰ χορεύουν καὶ τοὺς ἀγριοκοιτάζαν, δὲ μπορούσαν ὅμως νὰ τοὺς ἀπαγορέσουν τὴ

3. Δοκίμιο, β. π., σ. 161.

διασκέδαση, γιατί ήταν δεσμευμένοι από το προνόμιο που είχαν οι Άρτινοι από τον αντιπρόσωπο του Σουλτάνου.

Οι Άρτινοι λοιπόν έβλεπαν τους Τούρκους που τους άγροικοίταζαν και για να τους πειράζουν, χωρίς εκείνοι να το καταλαβαίνουν, έβγαλαν το πειραχτικό δίστιχο «δέν τους γ... τή μάνα...» που τραγουδιέται ακόμα και σήμερα τις μέρες της αποκριάς. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας τις μέρες αυτές παιζότανε στην "Άρτα και ο Πανάρατος, που είναι μια μετασκευη λαϊκή της Έρωφίλης του Χορτάτση. Γράφτηκε γύρω στα 1600. Πότε πρωτοπαίχτηκε στην "Άρτα κι' από πού ήρθε, άγνωστο. Πολλοί λένε πως μεταπήδησε από τη Ζάκυνθο, που παιζόταν εκεί στο δρόμο, στις αρχές του 1800. Το έργο το παίζανε στην "Άρτα στους δρόμους, στις πλατείες, και στις αύλες και στους κήπους των άρχοντικών. Αργότερα, μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο (1853 - 56) οι Άρτινοι βγάλανε και τούτο το δίστιχο :

«Πάει τὸ μαλακὸ σ' Παπούλια μ' πάει τὸ μεντζικὸ σ'
τὸ πήρανε οἱ μπαντίδ' Παπούλια μ', τὸ πᾶν στὸ Μονοπωλιό».

που συμβόλιζε τὰ πολεμικὰ γεγονότα εκείνου τοῦ καιροῦ. Μαλακὸ και μεντζικὸ ἦταν γυναικεῖα φορέματα. Μαλακὸ ὅμως ἦταν ὄχυρὸ Ρωσικὸ κοντὰ στὴν Σεβαστούπολη». Μεντζικὸφ ἦταν Ρῶσος πρίγκιπας ποὺ πολεμοῦσε στὸ Μαλακὸφ. Ὁ Παπούλιας λοιπὸν τύπος τῆς ἐποχῆς εὐθυμὸς και γλεντζῆς ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν κυρὰ Βαρζέλαινα, ποὺ ἦταν γυναίκα τοῦ Ρῶσου ὑποπρόξενου στὴν "Άρτα, ἓνα μεντζικὸ και ἓνα μαλακὸ και μασκαρεμένους μὲ τὴν παρέα του ξεκίναγαν ἀπὸ τὸν πλάτανο (σημεριὸ Κακαβᾶ) τραγουδώντας και πειράζοντας τὸν κόσμον ποὺ συναντοῦσαν στὸ δρόμο. Ἀπὸ τὸ Μονοπωλιὸ ξεκίναγε ἄλλη ζουρλοπαρέα, ντυμένοι, μασκαρεμένοι, οἱ μπαντίδοι. Ἀνταμώνανε κάπου στὸ κεντρικὸ δρόμον κι' ἄρχιζαν τὰ πειράγματα και τὶς κατραπακιές, μὲ ἀποτέλεσμα : οἱ μπαντίδοι ἔβγαζαν τοῦ Παπούλια τὸ μαλακὸ και τὸ μεντζικὸ και τὰ πηγαίνανε στὸ Μονοπωλιὸ τραγουδώντας τὸ παραπάνω τραγούδι. Ἐβγαίναν ἀκόμη τὶς μέρες τῆς αποκριᾶς τὸ γαϊτανάκι, ἡ γκαμῆλα, ὁ ξυλοπόδαρος, ἡ ἀρκουδά, ἡ μαϊμοῦ κ.λ.π.

Τὰ χρόνια περνᾶνε. Οἱ Τούρκοι φεύγουν ἀπὸ τὴν "Άρτα στὶς 24 Ἰουνίου 1881. Ἐλεύθεροι πιά εἶναι οἱ Άρτινοὶ νὰ γιορτάσουν, νὰ γεντήσουν και νὰ μασκαρευτοῦν τὶς ἀποκριές. Μόλις ἄρχιζε λοιπὸν τὸ τριῶδι, ἡ "Άρτα ξεσηκωνόταν ἀπὸ τ' ἄργανα. Ντούμ - ντούμ, ντούμ - ντούμ, ἀχολογοῦσαν ἕλες οἱ γειτονιές. Ἡ Παργιορίτσα, οἱ Ταμπακιαάδες, ἡ Ἁγία Σοφία, τὸ Τουρκοπάζαρο, ὁ Μουχούστης, Ντούμ - ντούμ, ντούμ, ντούμ, και μαζί μὲ τὰ ντούμ - ντούμ και τ' ἀποκριάτικα τραγούδια. Τὰ κρασοπουλιὰ τὰ συζάδικα και τὰ μαγειριά ἦταν γεμάτα ἀπὸ παρές Ἀρτινῶν ποὺ πίνανε τὸ ὠραῖον ντόπιον μαῦρον κρασί και τὸ γλυκόπιτο οὔζο και τσίπουρο. Τὰ βράδια κάνανε τὴν ἐμφάνισή τους οἱ μασκαράδες ποὺ κάνανε και τὴ σχετικὴ τους βόλτα στὴν ἀγορὰ και πηγαίνανε και στὰ συγγενικὰ σπίτια. Στὸ δρόμον λέγανε διάφορα τραγούδια και ἀποκριάτικα δίστιχα ποὺ βγάνανε οἱ Άρτινοὶ κατὰ καιροῦς. Ἐνα ἀπὸ τὰ τραγούδια εἶναι και τὸ παρακάτω :

Κάτω στὴ Ρόδο - στὴ Ροδοπούλα
Τούρκος ἀγάπησε μιὰ Ρωμιοπούλα.
Κι' ἡ Ρωμιοπούλα δὲν τότε θέλει
κι' ἡ σκύλα ἡ μάνα της τὴν προξενεῦει
Τσίμπερ λίου - λίου - λίου μὲ τὰ κατσαρὰ μαλλιὰ,
σύ μου σήκωσες τὸ νοῦ ἀπὸ τὸ κεφάλι μου

— Πάρτονε κόρη μου, τὸν τοῦρκο ἄνδρα
νὰ σὲ φωνάζουνε κυρὰ Σουλτάνα

— Δὲν τόνε παίρνω τὸν Τοῦρκο ἄνδρα
νὰ μὲ φωνάζουνε χανούμ Σουλτάνα.

Τσίμπερ λίου - λίου - λίου.....

Τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ παλιὰ ὁ κόσμος δὲ γλεντοῦσε ὅπως σήμερα. Δὲν ὑπῆρχαν τότε ὅπως τώρα οἱ κοσμικὲς ταβέρνες, τὰ κέντρα διασκεδάσεως. Οὔτε ἡ γυναῖκα ἔβγαине τόσο εὐκολὰ ἔξω ὅπως σήμερα. Περίμεναν λοιπὸν νὰ ρθοῦνε οἱ ἀποκριὲς γιὰ νὰ μαζευτοῦνε οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι, οἱ γνωστοί, γιὰ νὰ γλεντήσουν, νὰ διασκεδάσουν. Σ' αὐτὰ τὰ γλέντια καὶ τὰ τραπέζια ποὺ γίνονταν τὰ δυὸ Σαββατοκύριακα, τῆς ἀποκριᾶς καὶ τῆς Τυρινῆς, οἱ ἐξώπορτες ἀπ' τ' Ἄρτινὰ σπίτια ἦταν ἀνοιχτές καὶ κάτω στὸ κατώγι ἦταν ἡ λάμπα ἀναμμένη ἢ τὸ λιχνάρι γιὰ νὰ βλέπουν νὰ μπαينوβγαίνουν γνωστοὶ καὶ ξένοι μασκαρεμένοι. Οἱ νοικοκυρὲς τοὺς καλοδέχονταν καὶ τοὺς ταρτάρανε τὶς ὥραϊες Ἄρτινὲς πίττες, κοτόπιττα, γαλατόπιττα τὴν ἀποκριὰ καὶ τυρόπιττα τὴν Τυρινὴ καὶ μὲ τὸ μαστραπά στὸ χέρι τοὺς γέμιζαν τὰ ποτήρια μὲ ἀρτινὸ κρασί. Ἡ Ἄρτα τότε ἔβγαζε πολλὰ καὶ ὠραῖα κόκκινα κρασιά, γιὰτὶ πολλὰ κτήματα ποὺ ἦταν ὄξω ἀπ' τὸ γιοφύρι ἦταν ἀμπέλια.

Τραγουδοῦσαν, χορεύαν, βγάζαν καὶ τὴν προσωπίδα, λέγαν καὶ τ' ἀστεῖα τοὺς καὶ φεύγαν γιὰ νὰ συνεχίσουν καὶ νὰ πᾶν καὶ σὲ ἄλλα φιλικὰ σπίτια...

Οἱ μέρες οἱ μῆνες τὰ χρόνια κυλᾶνε. Καὶ κάθε χρόνο, μόλις τὸ τριῶδι ἄνοιγε, οἱ Ἄρτινοὶ τὸ μαθαίναν ἀπὸ τ' ἄργανα, ποὺ μόλις σουρούπουνε ἄρχιζαν τὸ ντούμ - ντούμ - ντούμ.

Τὴν ἴδια ὥρα μὲ τὰ ντούμ - ντούμ, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του στὴν ἀγορὰ κι' ὁ μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Ράγκας. Κι' ἔλεγαν οἱ Ἄρτινοὶ: Βγῆκε ὁ Μπάρμπ' Ἀναγνώστης, μπῆκε τὸ τριῶδι. Παλιὸς Ἄρτινός, τύπος ἀγαθός, εὐγενικός, φόραγε ἀνάποδα τὸ σακάκι του, ἀφοῦ πρώτα ἔπινε τὰ σχετικὰ οὐζάκια, πήγαινε στὸ μαγαζὶ τοῦ Νίκου Ἀγραφιώτη, ἔπαιρνε δυὸ - τρεῖς χρωματιστὲς κόλλες ποὺ τὶς καρφίτσωνε στὰ ροῦχα του, γάνωνε λίγο τὸ πρόσωπό του, τὸ μπαστουνάκι του στὸ χέρι γιὰ νὰ διώχνει τὰ παιδιὰ καὶ ξεκίναγε ἀρχίζοντας ἀπ' τὸ μαγαζὶ τοῦ Δημητράκη Παναβέλη ποὺ ἦταν ἀπέναντι ἀπὸ τοῦ Ἀγραφιώτη. Ἐκεῖ ἔλεγε τὰ χρόνια πολλά, ἔπινε τὸ οὐζάκι του καὶ γύριζε ὅλα τὰ κρασοπουλιὰ καὶ τὰ οὐζάδικα γιὰ νὰ πεῖ τὶς εὐχὲς του καὶ νὰ τὸν κεράσουν.

Ἄλλος τύπος τῆς παλιᾶς Ἄρτας ἦταν ὁ Ἠλίας Γκράς ποὺ δούλευε στὰ καπνὰ τοῦ Ἀλεξίου. Τὸ ὄνομά του δὲν ἦταν αὐτό. Τὸν λέγανε Ἡλία Ἀντωνίου. Τὸ Γκράς ἦταν παρατσούκλι. Τοῦ τὸ κόλλησαν γιὰτὶ ὅταν ἔπαιζε μὲ ἄλλα παιδιὰ τὶς χαλκόνες (χάλκινο νόμισμα τῆς ἐποχῆς), πετύχαινε πάντα τὸ στόχο του, ὅπως ἓνας καλὸς σκοπευτὴς πετυχαίνει τὸ στόχο μὲ τὸ ὄπλο γκρά. Ὁ Γκράς λοιπὸν, μὲ τὸ ἀνοιγμα τοῦ τριωδίου φοροῦσε τὴ βελάδα του, τὸ ἡμίψηλο, ἔβαζε καὶ στὸ πέτο ἓνα γαροῦφαλο καὶ ἀνεβασμένος στὴν καρέκλα στὰ καφρενεῖα, ἀπήγγειλε δικὰ του ποιήματα αὐτοσχέδια, ὄμορφα, γιομᾶτα χιούμορ.

Μὲ τὸ ἀνοιγμα τοῦ τριωδίου ὅλες οἱ γειτονιὲς καὶ ἰδίως οἱ μπαντίδοι καὶ τὰ παιδιὰ ἦταν στὸ ποδᾶρι. Στὴν Ἀἰ Σωτήρα ὁ Γιῶργης Φούρναρης ἔκανε τὶς πρόβες γιὰ τὸν Πανάρατο, μαζὶ μὲ τὸ Γιάννη Χριστόφορο καὶ μὲ ἄλλα γειτονόπουλα. Στὴν Ἀἰδητρία ὁ Ντάκας καὶ ὁ Γούσιος ἐτοίμαζαν τὴ γκαμήλα. Στὴν Ἀγιὰ Σοφιά κι' ἄλλοτε στὴν Παργιορίτσα, ἐτοίμαζαν τὸ γαϊτανάκι. Ὅλοι οἱ Ἄρτινοὶ, ἄλλος λίγο, ἄλλος πολὺ, μὲ κάτι θὰ καταγίνονταν γιὰ τὶς ἀποκριὲς. Ἄλλοι ἐφτιαχναν ἀποκριάτικα τετράστιχα, ἄλλοι μικρὲς κωμωδίες τῆς στιγμῆς.

Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα κάνανε τὴν ἐμφάνισή τους καὶ οἱ στράκα - στρουῦκες, τὰ βαρελότα καὶ τὰ μασούρια μὲ τὰ τραπουλόχαρτα ποὺ τὰ φτιάχναν στὸ Μουχοῦσι. Ντουὺμ - ντουὺμ τ' ἄργαλα. Φοσά!! τὰ μασούρια, μπάμ - μπουὺμ - ντουὺμ - ντουὺμ τὰ βαρελότα καὶ οἱ στράκα - στρουῦκες. Καὶ γέλια μαζὶ καὶ φωνές καὶ λεμονόκουπες καὶ πρρ καὶ Ρὸ καὶ Τρὰ καὶ δὲν τοὺς γ....τὴν μάνα τῶν κερατάδωνε. "Ὀλη ἡ ἀγορὰ στὸ ποδᾶρι. Ὁ Μπαρμπούτης ἔβγαζε στὸ μαγαζὶ του τὶς προσωπίδες (μπαρμπούτες) ποὺ ἦταν σὲ δυὸ ποιότητες. Αὐτὲς ποὺ ἦταν φτιαγμένες στὸ καλούπι, οἱ Ἀθηναϊκὲς ὅπως τὴν ἔλεγαν, κι ἦταν οἱ ἀκριβότερες γιατί εἶχαν κόπο γιὰ νὰ γίνουνε καὶ οἱ ἄλλες οἱ φτηνές. Ἐνα κομμάτι μακαβάς, δυὸ ραφές, δύο τρύπες γιὰ τὰ μάτια, μιὰ γιὰ τὸ στόμα καὶ δυὸ τρεῖς χρωματιστὲς γραμμὲς καὶ βούλες καὶ νὰ οἱ φτηνὲς προσωπίδες, ἓνα δῖλεπτο ἢ μιὰ.

Οἱ μαγαζάτορες στόλιζαν τὰ μαγαζιά τους μὲ χρωματιστὲς γιρλάντες, μὲ ση-μαιοῦλες, μὲ προσωπίδες.

Μὰ τὸ καλύτερο στόλισμα τὸ εἶχαν οἱ μανάβηδες, ὁ Κουρούκλης, ὁ Μενίδας, ὁ Ντάκουλας κι' ἀργότερα ὁ Μπάρμπα Χρήστος ὁ Μητσογιάννης.

Τὸ Σάββατο τῆς ἀποκριᾶς καὶ τὸ Σάββατο τῆς τυρινῆς ἔβγαине τὸ Ἄρτινὸ γαϊτανάκι καὶ ἔρχονταν καὶ τὰ ἄλλα ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, μὲ τὰ βιολιά. Τὰ μισὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ γαϊτανάκι ἦταν ντυμένα μὲ φουστάνελες καὶ τοὺς λέγανε γενίτσαρους καὶ τὰ ἄλλα μισὰ φοροῦσανε γυναικεῖα φορέματα καὶ τὰ λέγανε νύφες. Τὸ γαϊτανάκι ἦταν ἓνα ξύλο ψηλὸ, συνθῆδες σημαιόξυλο, ποὺ ἀπὸ τὴν κορυφὴ του κρεμόταν φανταχτε-ρὲς χρωματιστὲς κορδέλλες. Τὶς κορδέλλες αὐτὲς τὶς κρατοῦσαν μιὰ ὁ γενίτσαρος, μιὰ ἡ νύφη. Καὶ χορεύοντας μὲ τὰ βιολιά πλέκανε τὶς κορδέλλες ἀπ' τὸ γαϊτανάκι καὶ μετὰ τὶς ξέπλεκαν. Τὸ πλέξιμο γινόταν μὲ διάφορα τραγούδια σὲ ἀργὸ ρυθμὸ. Τὸ ξέπλεγμα ὅμως πάντα μὲ τὸ εὐθυμο καὶ γρήγορο «καὶ στὰ σκαλώματά σου - κόκοτε Μαριγώ». Γαϊτανάκια ἔφτιαχναν ἢ Ἄρτα, τὸ Πέτα, οἱ Χαλκιάδες, τὸ Κομπό-τι, ἢ Γραμμενίτσα καὶ ἄλλα χωριά. Μὰ τὸ καλύτερο ἀπ' ὅλα ἦταν τὸ Ἄρτινὸ. Τὸ γαϊτανάκι τὸ κρατοῦσε ἓνα παιδί. Μαζὶ μὲ τὸ κάθε γαϊτανάκι ἦταν καὶ ὁ ἀπαραίτη-τος Ἄράπης. Φοροῦσε μιὰ μαύρη ἄγρια προσωπίδα, τυλιγμένος μὲ τραγίσια προ-βιά καὶ μὲ τὸ βουρδοτσούλι στὸ χέρι. Ἦταν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν παιδιῶν. Ὁ Ἄράπης συμβόλιζε τὸν τοῦρο κατακτητῆ, τὸν τύραννο, τὸν αἰμοβόρο, τὸν κα-κούργο. Τὰ γαϊτανάκια ἀπὸ τὰ χωριά ἔρχόνταν στὴν Ἄρτα μόνο τὰ δυὸ Σάββατα, γιατί τὶς Κυριακὲς μένανε νὰ κάνουνε τὴν ἐμφάνισή τους στὰ χωριά τους. Τὸ Ἄρτινὸ ὅμως ἔβγαине καὶ τὶς Κυριακὲς τὸ πρῶτ' στὴν ἀγορὰ καὶ στὶς γειτονιές. Τὰ δυὸ Σαβ-βατοκύριακα ἔβγαينαν στὴν Ἄρτα καὶ ὁ Πανάρατος καὶ μετὰ τὸ 1900 καὶ οἱ Ἑπτὰ Δυνάμεις.

Γύρω στὸ 1910 τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς τὸ ἀπόγευμα, μέσα στὸ γλέντι τῆς ἡμέρας καὶ στὶς μασκαρεμένες παρέες, ἔκαναν παρέλαση ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἀγορὰ καὶ τὰ πρῶτα ἀποκριάτικα ἄρματα. Ὁ «Σκουφᾶς» πρωτοστάτησε σ' αὐτὴ τὴν κίνηση καὶ παρουσίασε καὶ τὸ ἄρμα του «οἱ λωποδύτες». Ἀκολούθησε τὸ ἄρμα τοῦ Ἀχιλλέα, μὲ Πάτροκλο τὸ Ρουσμάνη καὶ Ἀχιλλέα τὸν Ἀποστόλη Τσέτη. Ἄλλο ἄρμα ἦταν οἱ τέσσερες ἐποχές, μὲ τοὺς Θεοχ. Κατσαοῦνο, Κώστα Καλυβιώτη, Θα-νάση καὶ Γιάννη Ζησόπουλο. Ἄλλο ἦταν καὶ ὁ Πάν.

Νὰ καὶ οἱ δυὸ μασκαρεμένοι (ἐκτὸς προγράμματος). Εἶναι ὁ Κώστας ὁ Πα-πούλιας καὶ ὁ Κοσμάς ὁ Κατσαοῦνος. Σατυρίζουν τοὺς Ἑβραίους μὲ τὸ παρακάτω τραγουδιστὰ τετραστίχο.

Τρεῖς Μουσὲ κι' ἄμάν, ἄμάν, ἄμάν
Τρεῖς Μουσέδες κι ὁ Γιακὸς

Τρεῖς Μουσέδες κι' ὁ Γιακὸς
ἦταν κι' ὁ Νταβῆ Χαρός.

Ἐπαντρέ κι' ἀμάν, ἀμάν, ἀμάν
Ἐπαντρέψαν τὴ Ρεφχά
Ἐπαντρέψαν τὴ Ρεφχά
καὶ τῆς δῶσαν τὸ Μοσλά.

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅλος ὁ κόσμος, πλούσιοι καὶ φτωχοὶ τὴ ζοῦσαν τὴν ἀποκριά.
Τὴν περίμεναν πῶς καὶ πῶς νὰ γίνουνε γιατροῦδες, νὰ τραγουδήσουν, νὰ μασκα-
ρευτοῦν, νὰ ξεφαντώσουν, νὰ γελάσουν. Ὡς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, δηλ. ὡς τὰ 1910 περί-
που, ἔχουν εἰπωθεῖ κι' ἔχουν γραφεῖ ὅλα τὰ ἀποκριάτικα Ἄρτινα δίστιχα καὶ
τετράστιχα. Τὰ παραθέτω παρακάτω. Ἴσως νὰ μοῦ ξέφυγε κανένα. Γι' αὐτὸ σᾶς
ζητάω συγγνώμη. Ἄλλὰ καὶ σᾶς παρακαλῶ ἂν ξέρετε καὶ κανένα ἄλλο πού νὰ
τὸ ξέχασα, τὸ στέλνετε στὸ περιοδικὸ νὰ τὸ δημοσιεύσει.

- Μωρὴ π' ἀνάθεμάσε, τοῦ χάρου πᾶς καὶ λὲς
κι' ὁ χάρος δὲ σὲ θέλει καὶ κάθεσαι καὶ κλαῖς.
- Ἄν εἶσαι κι' ἂν δὲν εἶσαι τοῦ Δήμαρχου παιδί,
ἐγὼ θὰ σὲ φιλήσω κι ἄς πάω στὴ φυλακὴ.
- Ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια, βλαμάδες καὶ παιδιὰ
τώρα νὰ μοῦ βρεθῆτε, σὲ τοῦτον τὸν καυγά.
- Πέντ' ἔξη βλαχοπούλες ὀρθὲς κατούραγαν
Πῆραν καὶ μιὰ τζαμάρα καὶ τὴν ἐσούραγαν.
- Ἐσσερα πορτοκάλια κι' ἓνα χειμωνικὸ
στὴν πόρτα σου κυρά μου θὰ γίνει φονικὸ
- Σ' ἀρέσουν τὰ ξενάκια ἀπ' τὸν Καρβασαρά
τὸ ξέρει ὄλ' ἢ Ἄρτα καὶ ὅλα τὰ χωριά.
- Ὁ Πέτρος ὁ Παπούλιας κι' ὁ Πᾶνο Μασαλᾶς
τὰ δυὸ τὰ νκοκυρόπλα ξενστάζ' ὁ μαχαλᾶς.
- Ἄν ἔρθουν καὶ σοῦ ποῦνε, κυράμ νὰ παντρευτεῖς
τὸν ἄρρωστο νὰ κάνεις, νὰ μὴν παραδεχτεῖς.
- Ὁ Σιῶζος ὁ Βαρζέλης κι' ὁ Μῆτσο Λεκατσᾶς
τὰ δυὸ τὰ ἀρχοντόπουλα, ξενστάζ' ὁ μαχαλᾶς
- Μωρὴ ταμπλαρωμένη, ταμπλὰς σὲ βάρεσε
τόσα παιδιὰ στὴν Ἄρτα, κάνα δὲ σ' ἄρεσε.

Τὰ δίστιχα προσαρμοσμένα στὴ χαρούμενη ἀτμόσφαιρα τοῦ Καρναβαλιοῦ
περιέσωσαν ἀτόφια τὴ λαϊκὴ ψυχὴ τῆς Ἄρτας.

Τὰ χρόνια κυλᾶνε, τρέχουν. Μεσολαβοῦν οἱ πόλεμοι τοῦ 12, 13. Ὁ Παγκόσμιος
πόλεμος, ἡ γρίπη, ὁ ἀποκλεισμός, ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ. Ὅλα αὐτὰ τὰ
χρόνια οἱ ἀποκριάτικες ἐκδηλώσεις σταμάτησαν σχεδόν, ἀτόνησαν. Τὰ νιάτα πού
πρωτοστατοῦσαν στὶς ἀποκριάτικες ἐκδηλώσεις εἶχαν νὰ ἐκτελέσουν ἓνα ὑπέρτατο
καθῆκον. Νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν σκλάβων ἀδελφῶν μας. Κι'
ὅπως στὴν ἀποκριὰ πρόσφεραν τὸ γέλιο καὶ τὴ χαρὰ στοὺς πατριῶτες τους, προσφέ-
ρουν καὶ τὴ λευτερία στοὺς σκλαβωμένους ἀδελφούς μας. Στὰ 1924 ἀποφασίζουν
στὴν Ἄρτα νὰ γιορτάσουν τὰ κοιμιτάτα. Ὁ «Σκουφᾶς» πρωτοστατεῖ. Γίνεται σύ-
σκεψη στὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου. Λαβαίνουν μέρος ὁ Δήμαρχος, ὁ Πρόεδρος τοῦ
Σκουφᾶ καὶ οἱ πρόεδροι τῶν σωματείων καὶ Συλλόγων. Γίνεται ἕρνος στὴν ἀγορὰ

και στην πόλη και προκηρύσσονται τὰ βραβεῖα. "Ανθρωποι ἀπλοῖκοι δούλεψαν μὲ μαστοριά γιὰ τὰ κομιτάτα. Ραφτάδικα, τσαγκάρικα, κουρεῖα, ταβέρνες, ἦταν ὁ χώρος τῶν συζητήσεων καὶ τῶν δοκιμῶν. Καὶ τώρα φθάνουμε στὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ. Στὴν τελευταία μέρα τῆς ἀποκριᾶς. Ἄφου βγαίνανε τὸ πρῶτὸ τὸ γαῖτανάκι, ὁ Πανάρατος, οἱ 7 δυνάμεις, ἡ γκαμῆλα, ὁ ξυλοπόδαρος, θὰ ἀποτραβιόνταν κατὰ τὸ μεσημέρι γιὰ νὰ δώσουνε τὴ θέση τους στ' ἄρματα, πού θὰ ἔκαναν παρέλαση τὸ ἀπόγευμα μετὰ τις δύο. "Ολοι οἱ Ἄρτινοι βρίσκονταν ἐπὶ ποδός. Νὰ φάνε γρήγορα, νὰ ἑτοιμαστοῦνε γιὰ νὰ πᾶνε νὰ πιάσουν θέση στὰ καφενεῖα πού βγάζανε τις καρέκλες καὶ τὰ τραπεζάκια στὰ πεζοδρόμια τῆς κεντρικῆς ἀγορᾶς, ἀπὸ τὸν "Αἰ Γιώργη ὡς κάτω στοῦ Μπαϊκούση, στὸ Μουχούστι. Μὰ ὁ περισσότερος κόσμος καὶ τὸ μεγαλύτερο ξεφάντωμα γίνονταν στὴ μπιραρία τῶν ἀδελφῶν Τσέτη, στὸ καφενεῖο Ἄβέρωφ καὶ στοῦ Βῆχα.

Ἐκεῖ κάθονταν οἱ πιὸ πολλοὶ Ἄρτινοι. Ἐπιναν τὴ μύρα τους, τραγουδοῦσανε καὶ πετοῦσανε σερπαντίνες, κομφετί. Τὰ παιδιὰ εἶχανε τις ρουκάνες, τις φούσκες, τις τρομπέττες. Τὰ παράθυρα καὶ τὰ μπαλκόνια γεμάτα μὲ κόσμο, μὲ μασκαρεμένους, στολισμένα μὲ γιρλάντες, μὲ προσωπίδες, μὲ σερπαντίνες.

Κάποια χρονιά ἦταν τέτοιο τὸ ξεφάντωμα καὶ τὸ κέφι τοῦ κόσμου, πού ἐξαντλήθηκαν ἀπ' τὴν ἀγορὰ ὅλα τὰ κομφετί καὶ οἱ σερπαντίνες. Κάποιος σοφίστηκε τὸ καλαμπόκι. Στέλνει τὴ μαρίδα στὸ κατώγι τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Μπάρμπα Βασίλη τοῦ Κατσαδήμα κι ὅπως ἦταν ἀραδιασμένα τὰ τσουβάλια μὲ τὸ καλαμπόκι, τ' ἀνοίξανε, τὸ πέρνανε μὲ τις χοῦφτες, τοὺς τροβάδες καὶ τὸ πουλοῦσανε στὸν κόσμο καὶ τὸ πετοῦσανε γιὰ κομφετί. Εἶδε κι' ἔπαθε ὁ Μπάρμπα Βασίλης νὰ διώξει τὰ παιδιὰ καὶ τὴ μαρίδα καὶ νὰ βάλει στὴν πόρτα τὴν ἀμπάρα. Ἡ ἐξέδρα ὅπου βρίσκονταν ἡ ἐπιτροπὴ πού θὰ ἔδινε τὰ χρηματικὰ βραβεῖα στ' ἄρματα πού θὰ ἔκαναν παρέλαση, ἦταν στημένη ἀπέναντι ἀπ' τὸν "Αἰ Δημήτρη, καὶ ἦταν στολισμένη μὲ γιρλάντες, μὲ χρωματιστὲς σημαιοῦλες, μὲ προσωπίδες, μὲ χρωματιστὰ φανάρια καὶ μὲ σμύρτα. Στὴ μέση τῆς ἐξέδρας, τὸ τραπέζι μὲ τὸ φανταχτερὸν τραπεζομάντηλο, μὲ τὸ ἀνθοδοχεῖο μὲ τὰ λουλούδια καὶ ὀλόγυρα οἱ καρέκλες πού θὰ καθόταν ἡ Ἐπιτροπὴ.

Ὁ Νομάρχης, ὁ Δήμαρχος, ὁ Πρόεδρος τοῦ Σκουφᾶ, οἱ Διευθυντὲς τῶν τοπικῶν Ἐφημερίδων καὶ τρία τέσσερα ἄλλα μέλη ἀπὸ τὰ διάφορα σωματεῖα. Τ' ἄρματα-τὰ κομιτάτα ὅπως τὰ λέγαμε - τὰ ἀποτελοῦσαν παρέες μασκαρεμένων πού παρίσταναν διάφορα πρόσωπα καὶ γεγονότα, τοπικὰ ἔθιμα καὶ ἐπαγγέλματα, ξεκινούσανε κατὰ τις 2, 1/2 τὸ μεσημέρι ἀπὸ τὸ Μουχούστι, περνούσανε ὅλη τὴν κεντρικὴ ἀγορὰ καὶ φθάνανε ὡς τὸν "Αἰ Μάρκο. Τὴ διαδρομὴ αὐτὴ, τὴν παρέλαση ὅπως τὴ λέγαμε, τὴν κάνανε τρεῖς φορές. Κάθε φορὰ πού περνούσανε ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ, σταματοῦσαν γιὰ νὰ ποῦνε τὴ σάτυρα, νὰ τραγουδήσουν, νὰ ποῦνε τὸ ἀλόγουο ἢ τὸ μονόλογο. Τὸ σταμάτημα αὐτὸ γινόταν καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα ὅπου ἦταν μαζεμένος πολὺς κόσμος. Τὰ κομιτάτα στὴν Ἄρτα ἔγιναν ἀπὸ τὰ 1924 ὡς τὸν πόλεμο τοῦ 40. Ἀπὸ αὐτὰ θὰ καταγράψω ὅσα μπόρεσα νὰ ἰδῶ καὶ νὰ συγκατῆσω καὶ ὅσα εἶχαν τὴν καλωσύνη παλιοὶ Ἄρτινοι καὶ φίλοι νὰ μοῦ ἱστορήσουν. Καὶ τοὺς εὐχαριστῶ γι' αὐτό.

Βουτηγμένος στὴ χρυσὴ μπογιὰ, ὁ Βασίλης Βασιλάκος, ὀλόγυμνος σχεδὸν μὲ τὴν ὑδρόγειο σφαῖρα στὰ χέρια, παρουσιάζει τὸ «Ὁ Χρυσὸς κινεῖ τὸ σύμπαν». Νὰ καὶ οἱ Ἐβραῖοι : Ὁ Μουσοῦλιας, ὁ Μπαροῦχος, ὁ Μπέσος, ὁ Ἄβδοκλᾶς, ὁ Ἄσερ, ὁ Καντώντας, ὁ Χαῖμ. Εἶναι ἡ παρέα τοῦ Λεωνίδα Βλάχου, ὁ Βασίλης ὁ Τσολιάς, ὁ Χρῆστος Μαϊδάτσης, ὁ Κώστας Σκλήρης, ὁ Γιάννης ὁ Λάλος, ὁ Νῆκο Τσόγκας, ὁ Πέτρο Κατσάνος κι' ἄλλα Ἄρτινόπουλα. Ντυμένοι μὲ ρούχα Ἐβραϊκὰ σατυρίζουν τοὺς Ἐβραῖους στὴν Ταμπακοθήκη. "Ολοι εἶναι πιασμένοι ἀπὸ τὴ μέση μὲ τὸ

ένα χέρι. Στο άλλο, τὸ δεξί, κρατᾶνε κάτι : Ὁ πρῶτος τίποτα, ὁ δεύτερος ἕνα φανάρι, ὁ τρίτος μιὰ πυροστιά, ὁ τέταρτος μιὰ τσιμπίδα κ.λ.π.

Ὁ πρῶτος ἀπὸ τὴν ὁμήγηρη, ὁ Μπαροῦχος, λέει :

— Τὴν Ταμπακοθήκη μου τὴν ἔχασα ὁ καημένος,
"Αχ πῶ πῶ πῶ πῶ ποπῶ τί θὰ γενῶ
"Αχ τί θὰ γενῶ πού ἤμουνα συνηθισμένος
κάθε τέτοια ὥρα ταμπάκο νὰ ρουφῶ.
Τράλα λαλα λάλα τράλα λάλα λάλα
ἔ ἔ ἔ πούντηνε ἔε τὴ ζητῶ

— Μὴν τὴν εἶδατε ἐσεῖς ; - Δὲν τὴν εἶδαμε ἐμεῖς
— Μὴν τὴν εἶδατε ἐσεῖς ; - Δὲν τὴν εἶδαμε ἐμεῖς.
— Πέστε ποῦθε πέρασα πέστεμ ποῦθε διάβηκα
ἀπὸ δῶθε ἀπὸ κεῖθε, ἀπὸ δῶθε ἀπὸ κεῖθε ἀπὸ δῶθε.

Τώρα ἄς τραβήξουμε ὅλοι ἀπὸ μιὰ πρέζα
κι' ὕστερις νὰ πᾶμε στὸ κρασοπουλιό,
νὰ τραβήξουμε νὰ γίνουμε ὅλοι τέζα,
ὄξω κάθε πίκρα καὶ κάθε στεναγμό.

Τράλα λάλα λάλα τράλα λάλα λάλα
ἔ ἔ ἔ πούντηνε ἔε ἔε τὴ ζητῶ
ἔ ἔ ἔ πούντηνε ἔε ἔε τὴν κρατῶ.

Ἄκολουθεῖ τὸ «ζητῶ ἄνδρα ἐπιστούμωνα 500.000 προῖκα». Σ' ἕνα κάρο στὴ μέση στημένο ἕνα ἐλήσιο κούτσουρο μὲ περούκα καπέλλο. Ἄλλο ἦταν τὸ ἀεροπλάνο μὲ τὸν Κώστα Στρατῆ, ἡ ἐξοδος τοῦ Μωῦσῆ ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ Ὁρφανοτροφείου. Ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, οἱ 4 ἐποχές, ἡ βασίλισσα τῆς αἰσχροκερδείας, οἱ ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους, ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐα. Ἐνα ἀπὸ τὰ παλιότερα κομιτάτα ἦταν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Δήμου.

Δήμαρχος ὁ Λεωνίδας Βλάχος, μὲ ἡμίψηλο, ρεντικότα καὶ μὲ δλόκληρο τὸ συμβούλιο. Καὶ ἄρχιζε ὁ Δήμαρχος τὴν προεκλογικὴ του προπαγάνδα :

Οὐρητήρια παρήγγειλα μαρμάρινα πολλὰ
κι' ἐλπίζω νὰ τὰ στήσω στὴν πλατεῖα τοῦ Σκουφᾶ.
"ὦ! καὶ θὰ ἰδοῦν τὰ μάτια σας κι' ἄλλα περισσότερα
καὶ θὰ λέτε μέσα σας Θέμου μὴ χειρότερα.
Καὶ στὴ ἀπάνω πόλη μας τραῖνο θ'ἔχει παντοῦ
γιὰ ν' ἀνεβαῖν' ἀκούραστα Χριστίνα ἢ Μπουταλοῦ
ὦ! καὶ θὰ ἰδοῦν τὰ μάτια σας κι' ἄλλα περισσότερα.

.....

Κάτω στὸ Τουρκοπάζαρο θάναι καφέ ὄντάς
νὰ παίξει ζάρια ὀλημερίς Χουλιάρας ὁ Παππᾶς
ὦ καὶ θὰ ἰδοῦν...

Πάνω στὰ τριγκιρέϊκα θὰ τρέχουν τὰ ὀτῶ
γιὰ ν' ἀνεβᾶζει ἢ βαγγελὴ νήματα γι' ἀργαλιὸ
ὦ καὶ θὰ ἰδοῦν.....

κι' ὁ ποταμὸς ὁ Ἄραχθος πού ρέει πρὸς τὰ ἐκεῖ
θὰ τὸν γυρίσουμε νὰ πάει στὴν Ἀλυκὴ
ὦ καὶ θὰ ἰδοῦν...

Ἄκολουθοῦν τὸ «κρυφὸ σχολειό», τὸ «ἐγκλημα τῆς Πέτρας» καὶ ἄλλα.

Ὁ Κοσμάς ὁ Χαντζάρας παρουσιάζει τὸ Χάρο, τὸν Πλούσιο καὶ τὸ φτωχό.

Ὁ Κοσμάς ντυμένος χάρος μὲ τὴ ρομφαία στὸ χέρι. Δεξιά του ἀβάλλα σὲ ἄλογο μὲ σέλλα, ὁ Γιώργο Περότης, σὺν πλούσιος. Ἀριστερά του ὁ Δημ. Τσέλιος φτωχικά ντυμένος, καβάλλα σὲ γαϊδουράκι μὲ σαμάρι, σὺν φτωχός.

Χάρος : Ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ σᾶς τὸ πῶ καὶ νὰ ἐξηγηθοῦμε

Εἶμαι ὁ Χάρος ὁ σκληρός. Οὔθε διαβῶ ριμάζω
οὔτε λυπᾶμαι τίποτε, οὔτε καὶ λογαριάζω.

Φτωχός : Εἶμαι φτωχός καὶ ἀπελπισ καὶ ζῶ μὲ τὴ δουλειά μου
καὶ σὲ ἱκετεύω ἄφσεμε νὰ ζήσω τὰ παιδιὰ μου.

Χάρος : Οἱ Πύλες ἀνοίξανε γιὰ σὲ δυστυχημένε
καὶ τ' ἄρφανά παιδάκια σου, στοργή τὰ περιμένει.

Πλούσιος : Ἐχω παράδες καὶ γλεντῶ, τὸν κόσμον ἐξουσιάζω
οὔτε φοβάμαι τίποτε, οὔτε καὶ λογαριάζω.

Χάρος : Ἐχε παράδες πλούσιε, γλέντα καὶ φουρομάνα
ἀλλὰ ἔχε ὅμως κατὰ νοῦ, ὅτι χτυπᾶ καμπάνα.

Ἄλλες χρονιές θὰ ἐμφανισθοῦν οἱ λαθρέμποροι, ὁ χωριάτικος γάμος, οἱ τρεῖς Μοῦρες, ἡ ἀνοιξη, τὸ Πανεπιστήμιο, ὁ κρυμμένος θησαυρός, ὁ Κατσαντώνης, ἡ γριά μὲ τὴ ρόκκα καὶ τὸ κλύσμα (Βούλγαρης) κι' ἄλλα πολλὰ πού δὲ μπορῶ νὰ θυμηθῶ.

Στὰ 1930 ἡ παρέα τοῦ Λεωνίδα Βλάχου ἐμφανίστηκε μὲ τὸ «Πανόραμα» πού ἄφησε ἐποχή. Τὰ τραγοῦδια του τὰ τραγοῦδάμε ἀκόμα οἱ Ἄρτινοι στὰ γλέντια καὶ στοὺς ἀποκριάτικους χορούς. Νὰ τὸ Πανόραμα, ἔρχεται στημένο σ' ἓνα μεγάλο αὐτοκίνητο. Τὸ χειρίζεται ὁ Ἄριστ. Χρηστίδης καὶ μὲ τὴν κουδούνα στὸ χέρι καλεῖ τὸν κόσμον νὰ ἰδοῦνε τῆς Ἄρτας τὰ καλά. Ἐλάτε ἐλάτε. Ντάγχα ντούγχα, ντάγχα ντούγχα, ἡ κουδούνα κι' ἓνα φράγκο ὅτι δῆτε κι' ὅτι δὲ δῆτε. Ἐλάτε κύριοι ἐλάτε.

Ἐλάτε νὰ ἰδῆτε τὸ Πανόραμα
γιὰ μιὰ φορὰ στὰ σοβαρά
νὰ ἰδῆτε ὅλων τῖς καρικατοῦρες
τῶν πολιτικῶν κι' ἄλλα πολλὰ (δις)

Ἐλάτε νὰ ἰδῆτε καὶ τότε θὰ πεισθῆτε.
Νὰ ἰδῆτε ἐλάτε καὶ ὄλο θὰ γελάτε.
Ἄς πᾶμε νὰ δοῦμε τὸ πανόραμα
γιὰ μιὰ φορὰ στὰ σοβαρά

μιὰ πού εἶχαμε αὐτὴ τὴν εὐκαιρία
νὰ ἰδοῦμε τῆς Ἄρτας τὰ καλά.

θὰ ρθοῦμε νὰ ἰδοῦμε καὶ τότε θὰ πειστοῦμε
κι' ἂν εἶναι ἀλήθεια αὐτὰ πού λὲς
θὰ πάρεις κι' ἐσὺ πολλὲς δραχμές.

Τέλος πάντων, θὰ μοῦ πεῖτε, ὅλα αὐτὰ γίνονταν στὴν Ἄρτα ; Ρωτήστε τοὺς παλιότερους νὰ σᾶς τὰ ποῦν. Τὸ Καρναβάλι τελείωνε τὸ σούρουπο τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς.

Χτυπᾶνε οἱ καμπάνες. Ἡ καμπάνα τῆς Σαρακώστῆς. Οἱ Ἄρτινοι θὰ τραγοῦδήσουν

Ἄποκριες ἀπέρασαν τοῦ χρόνου ποιός θὰ ζήσει
νὰ πάρει τὴ γυναῖκα του νὰ πάει νὰ σεργιανήσει.

ΜΙΑ ΑΡΤΙΝΗ ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΗ ΜΕΛΩΔΙΑ

ΔΙΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΕΛΑΚΗ

Μια από τις άρτινες αποκριάτικες μελωδίες, όπως την ακούνε από παλιότερους μουσικούς οι νεώτεροι κι έπως τή θυμούνται οι γεροντότεροι κάτοικοι τής Άρτας, είναι κι' αυτή που παρουσιάζουμε με τή σημειογραφία της στο κείμενο τούτο.

ΑΡΤΙΝΗ ΑΠΟΚΡΙΑΤΙΚΗ ΜΕΛΩΔΙΑ

αρτ. ος II κλιμαξου

Ή μελωδία αυτή είναι πολύ παλιά. Τήν «παλαιότητα» τής καταγωγής και προελεύσεώς της μάς αποδεικνύει αυτή ή ίδια ή μελωδία, με τήν διαστηματική κατασκευή της, που ξεκινάει από τò μευσικό σύστημα τών αρχαίων Έλλήνων. Τò σύστημα αυτό τò διαδέχθηκε τò βυζαντινό.

Τò πρώτο μέρος τής άρτινης αυτής μελωδίας (1η επανάληψη, όπως λέγεται στη μουσική γλώσσα) βασίζεται στον αρχαίο έπιδώριο ή αιολικό τρόπο - κλίμακα, με τόνο τήν 7η πρòς 8η βαθμίδα τού τρόπου - κλίμακας. Άπάνω σ' αυτό τò σύστημα τής κλίμακας (ανεξαρτήτως ονομασίας τού σημερινού τόνου) βασίζονται όλοι οι έλληνικοί χοροί και τά δημώδη μας τραγούδια, εκτός από τούς χορούς και τά τραγούδια τών περιοχών που δέχθηκαν τήν επίδραση τού ελάσσονος (μινόρε) και μείζονος (ματζόρε) τρόπου τής ευρωπαϊκής (έπως λέγεται) κλίμακας.

Τής ευρωπαϊκής κλίμακας ή 7η πρòς 8η βαθμίδα πηγαινει με ήμιτόνιο (μισό τόνο) άντι τού όλόκληρου τόνου τής υποδώριου ή αιολικής κλίμακας. Ή σημερινή Λά ελάσσων κλίμακα είναι ίδια στη διαστηματική κατασκευή της με τήν υποδώρια ή αιολική κλίμακα - τρόπο τών αρχαίων έλλήνων, εκτός από τήν 7η - 8η βαθμίδα.

Τὸ δεύτερο μέρος (2η ἐπανάληψη) τῆς ἀρτινῆς αὐτῆς μελωδίας, διαφέρει πολὺ σὲ ὕψος ἀπὸ τὸ πρῶτο. Τὸ δεύτερο μέρος βασίζεται στὸν πλάγιο τοῦ β' ἤχου τοῦ βυζαντινοῦ μέλους, πού ἴσως «προστέθηκε» πολὺ ἀργότερα, σὰ συνέχεια τῆς ὅλης μελωδίας. Τότε συνηθίζονταν αὐτὲς οἱ προσθήκες, γιὰ ν' ἀποφεύγεται ἡ «μονοτονία», ὅχι ὅμως μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια τοῦ ἔρου «ἀλλαγὴ τοῦ τόνου».

Ἡ μελωδία τοῦ δευτέρου μέρους εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ διαστηματικά στοιχεῖα τοῦ χρωματικοῦ καὶ ἐναρμόνιου γένους, δηλαδὴ ἀπὸ στοιχεῖα ξένα πρὸς τὸ διατονικὸ γένος (στὸ ὅποιο στηρίζεται τὸ πρῶτο μέρος αὐτῆς τῆς ἀποκριάτικης ἀρτινῆς μελωδίας). Τὸ διατονικὸ γένος εἶχε καθιερωθεῖ σὰν καθαρὸ ἑλληνικὸ γένος ἀπὸ τοὺς πρῶτους χριστιανικοὺς χρόνους. Τὸ χρωματικὸ καὶ ἐναρμόνιο γένος εἰσήχθη στὸ χριστιανικὸ βυζαντινὸ μέλος πολὺ ἀργότερα, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς μεσατολίτικης μελωδίας (Ἀντιόχεια - Καισάρεια - Ἀλεξάνδρεια).

Ἡ ἀρτινὴ αὐτὴ ἀποκριάτικη μελωδία συνόδευε σατυρικά δίστιχα πού τὰ στιχουργοῦσαν διάφοροι ἄγνωστοι ἀρτινοί. Τὰ πιδ πολλὰ διασώθηκαν μέχρι σήμερα.

Στὴν Ἄρτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀποκριάτικη μελωδία, ὑπάρχουν κι' ἄλλες, μὲ ἀτόφια στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ μουσικοῦ συστήματος, πού πρέπει ὅπως δὴποτε νὰ καταγραφοῦν καὶ νὰ διασαρκεῖν σὰ λαογραφικὸ περλύτιμο ὕλικό.

Μικρὸ ταξίδι

(Ἀπόσπασμα)

ΛΠΟΣΤΟΛΗ ΣΥΓΚΟΥΝΑ

Ἄπλώνω τὰ χέρια μου στοὺς ἀνοιξιὰτικους ὀρίζοντες,
στὴ μόνη ἀχτίνα τοῦ κόσμου
κι' ἀκούω τὰ βήματα τοῦ χειμῶνα
κάτω ἀπ' τὸ φύτρο πὸν σαλεύει.
Ἄπλώνω τὰ χέρια μου
καὶ βλέπω τὰ χαράματα στὶς κόγχες τῶν ματιῶν σου
τὴν ἄφωγη παρουσία σου
ἀγγίζοντας τοὺς ἥλους τῶν χειρῶν μου
ζητώντας τὴν πίστη στὸ αὐριανὸ λουλούδι.
Πῶς χώρεσαν τόσο ἥλιοι στὰ γόνατά σου ;
Πῶς διάβηκαν τόσα πουλιὰ πάνω ἀπ' τ' ὄνειρο ;
Πῶς σῶπασες, πές μου μεταφέροντας
κομματιασμένα ἀστέρια στὶς διπλώσεις τοῦ χαμόγελου ;
Πῶς διάβηκαν τόσοι φίλοι ἀπόψε
νὰ μᾶς μιλήσουν γιὰ ταξίδια ;

ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1824

(Καταστροφή του Ραδοβυζίου κα τῶν Τζουμέρκων)

ΔΗΜΗΤΡ. Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Τὴν 25ην Δεκεμβρίου 1822, οἱ πολιορκοῦντες τὸ Μεσολόγγι στρατηγολοί τῆς Τουρκίας, Ὁμέρ Βρυώνης καὶ Σκόνδρα Πασᾶς, λόγῳ τῆς σθεναρᾶς ἀμύνης τὴν ὁποίαν ἀντέταξεν, τὴν πρώτην τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἡ Φρουρά του καὶ τοῦ ἐνσχύφαντος βαρυτάτου χειμῶνος, ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ κέντρα ἀπ' ὅπου εἶχον ἐκστρατεύσει. Καὶ ὁ μὲν Σκόνδρα Πασᾶς ἐπιχειρήσας, μὲ στρατεύμα 3000 ἀνδρῶν νὰ ἐπανέλθῃ μέσῳ Ἀγρῶνων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀνετράπη καὶ διεσκορπίσθη εἰς θέσιν «Σοβολάκου» Εὐρυτανίας ὑπὸ τοῦ ἀρματολοῦ τῶν Ἀγρῶνων Γεωργίου Καραϊσκάκη, ὁ δὲ Ὁμέρ Βρυώνης εἰς τὴν προσπάθειαν του νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Καρβασαρὰν εἶχεν μεγάλας ἀπωλείας κατὰ τὸ πέρασμά του νὰ ποταμοῦ Ἀχελώου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λεπενούδης. Ἔτσι ἀποδεκατισμένοι ἀμφότεροι οἱ στρατοὶ εἰς κακὴν κατάστασιν ἐφθάσαν κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου 1823 εἰς τὸν Καρβασαρὰν διὰ νὰ μεταβοῦν ἐν συνεχείᾳ εἰς Πρέβεζαν. Κατόπιν αὐτοῦ, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ 1823 καὶ ὅλην σχεδὸν τὴν περίοδον τοῦ ἐπομένου ἔτους ἡ Αἰτωλοκαρνανία ἔμεινε ἐλευθέρᾳ μὲ ἐξαιρέσειν τὴν κωμόπολιν τοῦ Καρβασαρᾶ τὴν ὁποίαν ἐκράτει Ἀλβανικὴ φρουρὰ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπάκτου, ἄλλῃ τουρκικῇ φρουρᾷ τῶν Πασάδων τῆς Πελοποννήσου. Ἦτο ἐπόμενον εἰς τὰ ἀπελευθερωθέντα τμήματα τῆς Αἰτωλοκαρνανίας νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλα τὰ στρατεύματα τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἠπείρου τῶν Ἀγρῶνων μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν ἀρματολῶν τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ τῶν Τρικάλων, οἱ πρόσφυγες ἐκ τῶν περιφερειῶν αὐτῶν ὡς καὶ διάφοροι καταδιωκόμενοι ἀγωνισταὶ ἐξ Ἀρτης, Ἰωαννίνων καὶ Πρεβέζης. Ἡ Αἰτωλοκαρνανία δοκιμασθεῖσα κατὰ τὰ δύο πρῶτα χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς πολέμους, τὰς διαρπαγὰς, τὰς καταστροφὰς, τῶρα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1823 ἦτο ἀδύνατον νὰ κρατήσῃ τὸ βᾶρος τῶν προσφύγων καὶ τὴν πίεσιν μεγάλου ἀριθμοῦ στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ τὰ σπίτια τῶν κατοίκων κατέλαβον διὰ νὰ μένουν καὶ ἀπὸ τὸ ὀλίγον ψαμί των ἐζήτουν μερίδιον. Καὶ τὸ βᾶρος αὐτὸ καθημερινῶς ἠῤῥξανε δεδομένου ὅτι πολλοὶ νέοι ἄνδρες ἐξ ἄλλων περιφερειῶν, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ πολέμου, εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν κατέφθανον καὶ ἐζήτουν νὰ καταταγοῦν εἰς τὰ Σώματα τῶν ἐκεῖ ὀπλαρχηγῶν. Ἔτσι τὸ ἐπισιτιστικὸν πρόβλημα συνεχῶς ἐμεγάλανε καὶ οἱ κάτοικοι ὑποχρεωμένοι εἰς εἰσφοράς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου, ἦτο πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατον νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ὑπὸ τῆς Διοικήσεως ἐπιβληθεῖσαν ὑποχρέωσιν αὐτὴν.

Σώματα τῶν διαφόρων ὀπλαρχηγῶν τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐστρατοπεδευμένα εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Αἰτωλοκαρνανίας ἦσαν τοῦ Γεωργίου Τσόγκα, Στάθη Κατσιογιάννη, Δημητρίου Μακρῆ, Κώστα Σιαφάκα, Ἀνδρέου Ἰσκού, Κώστα Οἰκονόμου, Γεωργίου Ἀραπογιάννη, Ἀναστασίου Μόστρα, Βασιλείου

Συρεπίσιου, τῶν Σουλιωτῶν, τοῦ Μπότσαρη εἰς τὸ Μεσολόγγι καὶ τῶν Τζαβελαίων εἰς τὸ Αἰτωλικόν. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνταποκριθῆ ἄφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν πληρωμὴν μισθῶν τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ στρατιωτῶν, ἄφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς δαπάνας διατροφῆς των. Ἔτσι ἡ πίεσις ἐπὶ τῶν κατοίκων τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ μιαν καταστρεμμένην οἰκονομίαν δὲν ἔφθανον οὐδὲ τὰς οἰκογενεῖας των νὰ διαθρέψουν, καθημερινῶς ἠῤῥζανε. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ δὲν ἠδύναντο ἄλλο νὰ ἀνθέξουν καὶ διεμαρτύροντο εἰς τὸν Μαυροκορδάτον. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπομακρυνθοῦν οἱ Μποτσαραῖοι ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ οἱ Τζαβελλαῖοι ἀπὸ τὸ Αἰτωλικόν οἱ ὁποῖοι διετήρουν στρατὸν μισθοφορικόν καὶ εἶχον μαζὶ καὶ τὰς οἰκογενεῖας των ; Ἦθελον αὐτοί, ἔσον καὶ οἱ ἄλλοι, τοὺς μισθοῦς των, τοὺς ὁποίους ὤφειλε ἡ Διοίκησις, ἀλλὰ χρήματα δὲν ὑπῆρχον. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1823 ἡ κατάστασις εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ἐπεδεινώθη καὶ ἔπρεπε νὰ εὑρεθῆ κάποια διέξοδος διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ τόπος. Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἀπὸ τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκοντο, στρατιῶται καὶ πρόσφυγες, ἐλάμβανον χώραν, διαρπαγαί, κλοπαὶ κ.λπ. Τότε ἀποφασίζεται νὰ συγκληθῇ μία γενικὴ συνέλευσις τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν διαφόρων ἐπιτρόπων ὄλων τῶν περιφερειῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ ἐξετάσῃ κυρίως τὸ ζήτημα αὐτό, ἔσον καὶ ἄλλα θέματα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ συνέλευσις ὠρίσθη νὰ γίνῃ τὴν 17ην Δεκεμβρίου ἰδίου ἔτους εἰς τὸ Αἰτωλικόν καὶ ἐγκαίρως ἐκλήθησαν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ ἐλάμβανον μέρος εἰς αὐτήν. Ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης ἐκλήθησαν ὁ Ἀναστάσεως Μόστρας καὶ ὁ Γενικὸς ἐπίτροπος τοῦ ἐλευθέρου μέρους τοῦ Ροδοβυζίου, Ἀναγνώστης Λαβδαριάς.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς συνελεύσεως ἔφθασε ἀπὸ τὸ Ναύπλιον, ὅπου ἀπουσίαζε καὶ ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Φαίνεται ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε συλλάβει κατὰ νοῦν σχέδιον ἀνακουφίσεως τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἀπὸ τὰ πολλὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα εἶχον συγκεντρωθῆ ἐκεῖ καὶ τοῦτο εἶχε ἀρχίσει νὰ ψιθυρίζεται καὶ νὰ συζητεῖται πρὶν ἀκόμη συγκεντρωθῶν οἱ ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ διάφοροι πληρεξούσιοι διὰ τὴν συνέλευσιν. Κατ' αὐτό, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἔφθασε νὰ διαρρῆ, ἐτοιμάζετο ἐκστρατεία κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπάκτου ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Λόρδου Βύρωνος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς γνωρίζοντας τὰ πράγματα, τὸ σχέδιον τοῦτο τὸ ὁποῖον συνέλαβεν ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπὸ συμφώνου μὲ τοὺς φίλους του ὀπλαρχηγούς, ἐφαίνετο ὅτι ἐκάλυπτε ἄλλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἄρτης καὶ ἰδίως τῶν περιοχῶν Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Τὴν ἐκστρατείαν αὐτήν, πατρίδα τοῦ Γώγου Μπακόλα, Γεωργίου Καραϊσκάκη, ἀδελφῶν Κουτελίδα συγγενῶν τῶν Μπακόλα Καραϊσκάκη, εὐχαρίστως τὴν ἐδέχοντο οἱ Γεώργιος Τσόγκας ἐπιδιώκων νὰ ἀδυνατίσῃ τὴν δύναμιν τοῦ ἐκ Βάλτου ὀπλαρχηγοῦ Ἀνδρέου Ἰσίου γείτονος τοῦ Ραδοβυζίου, ὁ Γιαννάκης Ράγκος ἐχθρὸς τοῦ Καραϊσκάκη ἄφ' ὅτου τὸν ἐξεδιώξε ἀπὸ τὰ Ἄγραφα διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖνος ὡς ἀρματολὸς των, ὁ ἐκ Σκουληκαριῶν Κώστας Οἰκονόμου τοπικὸς ἀντίπαλος τοῦ Μπακόλα, ὁ Νότης Μπότσαρης διότι ὁ Μπακόλας κατὰ τὸ 1813 εἶχε σκοτώσει τὸν ἀδελφόν του Κίτσον εἰς τὴν Ἄρταν, καὶ ὁ Νικόλαος Στουρνάρης χρηματίσας ἀρματολὸς Ἀσπροποτάμου καὶ ἐκ τῶν στενῶν φίλων τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἐπὶ πλέον μερικὸς ὀπλαρχηγὸς τῆς Ἀκαρνανίας ὅπως τὸν Γ. Τσόγκαν, Γιαννάκην Ράγκον, τοὺς ἠνώχλει ἡ δόξα τοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὸ Σοβολάκιο, τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἰδίου ἔτους ὅταν ἐκεῖνος μὲ δύναμιν 500 ἀνδρῶν διεσχόρησε τὴν στρατιάν τοῦ Σκόνδρα Πασᾶ, ἐκ 3000 ἀνδρῶν καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Καρβασαράν. Εἰς τὸ Αἰτωλικόν εἶχε φθάσει κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς συνελεύσεως ἐκ Κεφαλληνίας καὶ ὁ Γ. Καραϊσκάκης κατόπιν ἀδείας τοῦ Μαυροκορδάτου, χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ λάβῃ μέρος εἰς αὐτήν. Κύριον θέμα τῆς συνελεύσεως, ὅπως γράφομεν, ἦτο ἡ περιστολὴ τῶν δαπανῶν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς εἰς ἄνδρας δυνάμεως ἐκάστου ὀπλαρχηγοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ δύναμις των εἰς τὸ σύνολον νὰ μὴ

ὑπερβαίνει τοὺς 3000 ἄνδρας. Κατὰ τὰς ἐπικρέμας ἡμέρας συνεζητήθησαν καὶ ἄλλα θέματα, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῶν συζητήσεων ὀπεκαλίφθη πλήρως τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας ὡς στρεφομένης κατὰ τῆς Ἄριτης, ἐδίδετο ἕμῳς ἡ ἐξήγησις ὅτι δὲν ἀφεώρα τὰς ὀρεινὰς ἐπαρχίας τῆς, ἀλλὰ τὸ φρεύριον τῆς πόλεως. Πολλοὶ γνωρίζοντες τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸ περιβόλλον τοῦ ἐχαρακίηριζον τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν ὡς ἀτιμον στρεφόμενῃ κατὰ τῶν κατοίκων οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῶν δοκιμασιῶν τοῦ πολέμου δὲν ἐχέρταιεν εἴτε τὸ ψαμί ἀκόμη.

Ὅταν οἱ Σουλιῶται ἔμαθον τὸν πραγματικὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς ἤρνηθησαν νὰ λάβουν μέρος, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἀφ' οὗ εἰδικοποίησεν τοὺς Κουτελιδαίους καὶ Μπακόλαν περὶ αὐτῆς, ἐστράφη κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν φίλων του καὶ τοὺς ἠπέλιξε ὅτι θὰ τοὺς πολεμήσῃ φανερὰ ἐὰν ἐπιχειρήσουν ἐκδικητικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ραδοβυζίου.

Ἡ στάσις αὐτὴ τοῦ Καραϊσκάκη ἀνέστειλε προσωρμῶς τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τοῦ Ραδοβυζίου, ὠδήγησε ἕμῳς αὐτὸν εἰς δίκην ἐπὶ πρῶσιᾳ.

Πρὸ τῆς δίκης εἶχε στρατολογήσει μίαν δύναμιν ἐξ ἑκατὸν περίπου ἀνδρῶν ἀπὸ παλαιῶν πολεμιστῶν, γεγονός τὸ ὅποιον ἠνάγκασε τὸν Μαυροκορδάτον, φοβούμενον σύρραξιν, νὰ διατάξῃ ὅπως τὰ ἐξελεθέντα ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι στρατεύματα ἐπανέλθουν βιαστικὰ εἰς αὐτό. Καὶ ἀφ' οὗ ἐτελείωσε ἡ δίκη καὶ ἐκηρύχθη ἐκπτώσις τῶν βαθμῶν, ὁ Καραϊσκάκης ἀνεχώρησε διὰ Ραδοβύζι καὶ Τζουμέρκα, κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου, ὅπου συγκεντρώσας δύναμιν ἑξακοσίων περίπου ἀνδρῶν, ἀσθενῆς ἐπὶ φορείου φερόμενος ἐπροχώρησε νὰ καταλάβῃ τὰ Ἄγραφα καὶ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ ὡς ἀρματολός. Ἀλλὰ μόλις διῆλθεν τὸν Ἀχελῶν ἐκτυπήθη ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἑλληνας μαζί, Στουρνάρην, Λιακατὰν καὶ ἄλλους καὶ ἔτσι ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Βάλτον. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ τοῦ Καραϊσκάκη ἠρέθισε περισσότερον τοὺς ἐχθροὺς του καὶ τὴν 14ην Μαΐου ὁ Μαυροκορδάτος ἀπροκάλυπτα γράφει εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα τοὺς πραγματικὸς σκοποὺς τῆς σχεδιασθείσης ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου ἐκστρατείας αὐτῆς. «Διώρισα ἀφ' ἑνὸς μέρους τὸν στρατηγὸν Τσόγαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ (ἐννοεῖ τὰ Ἄγραφα) τὸν στρατηγὸν Στουρνάρην μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Ράγκου νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄριτης καὶ ἂν οἱ κάτοικοι δὲν λάβουν τὰ ὄπλα καὶ νὰ ἐνωθοῦν με αὐτούς, νὰ τὴν ἐρημώσουν ὥστε ὁ ἐχθρὸς εἰσβάλλον νὰ μὴ ἔχῃ πῶθεν νὰ μεταφέρῃ τροφάς.» Τὸ ψεῦδος τοῦ Μαυροκορδάτου εἶναι φανερόν. Τί τροφάς θὰ εἶχε νὰ πάρῃ ὁ ἐχθρὸς ἀπὸ τὸ Ραδοβύζι, τοῦ ὁποῖου οἱ κάτοικοι, πλάνητες λόγῳ τῶν γεγονότων εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ τὸν Βάλτον, ἔστεροῦντο καὶ αὐτοῦ τοῦ ψωμιοῦ των ἀκόμη ; Κατὰ τὸ τέλος Μαΐου 1824, τὸ ἐκστρατευτικὸν Σῶμα ἀντιποίνων ἦτο ἔτοιμον. Δύναμις χιλίων περίπου ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Γεώργιον Τσόγαν, Γιαννάκην Ράγκον, τοὺς χιλιάρχους Δῆμον Τσέλιον, Γρηγόρην Λιακατὰν, Ἀναγνώστην Καραγιαννόπουλον καὶ Κώσταν Οἰκονόμου ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Μαχαλᾶ καὶ μέσω Βάλτου ἐφθάσε τὸ πρῶτ' τῆς 3ης Ἰουνίου εἰς τὰ σύνορα τῆς Σκουληκαριᾶς καὶ τοῦ Ραδοβυζίου. Οἱ κάτοικοι τῆς Σκουληκαριᾶς, γνωρίζοντες καὶ τὰς ἀντιθέσεις αἱ ὁποῖαι ἐχώριζον τοὺς στρατηγούς με τοὺς ὀπλαρχηγούς τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, ἐθορυβήθησαν ἀπὸ τὴν ἀπροδόκητον αὐτὴν ἐμφάνισίν των. Ἔσπευσαν ὅμως νὰ ικανοποιήσουν ἐκ τοῦ ὑστερήματός των, τὸ στρατεύμα, εἰς τροφίμα καὶ ἄλλα εἶδη καὶ ἐδήλωσαν εἰς τοὺς στρατηγούς, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ τοὺς καθησυχάσουν λέγοντες ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας εἶχε σκοπὸν τὴν συμφιλίωσιν, ἔτι καὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀντίθετοι εἰς τὸ ξεσῆκωμα τοῦ Ραδοβυζίου γιὰ νὰ κινήσῃ τὴν φρευρὰν τῆς Ἄριτης ἂν αὐτὸς ἦτο σκοπός, τῆς ἀφίξεώς των. Μάλιστα δὲ ὁ Μῆτρος Μπακόλας τοὺς ἐβεβαίωσε ὅτι εἶναι μαζί των καὶ τοὺς ἐζήτησε τριῶν ἡμερῶν προθεσμίαν ἵνα κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, μεταβαίνων εἰς Πρέβεζαν φροντίσῃ διὰ τὴν αὔραδαισιν τοῦ ἀδελφῶ του Ντούλα,

κρατούμενου εκεί ως όμηρου των Τούρκων από του 'Ιουλίου 1822. Οί στρατηγεί ενώ κατ' άρχην έφαινοντο ως συμφωνήσαντες, την ίδιαν ημέραν άκολουθούμενοι από όλίγους Μαυροκορδατικούς εισήλθον εις την Σκουληκαριάν και προέβησαν εις παντός είδους έμβιασμούς, διαρπαγάς και καταστρεφάς σπιτιών. Το ίδιον βράδυ εισήλθον εις το Βελεντζικόν και επανέλαβον τά ίδια. 'Ο 'Ομέρ Βρυώνης παρακολουθών έξ "Αρτης τας κινήσεις αυτάς των στρατηγών άφού ένίσχυσε την υπό τον Ταχέρ 'Αμπάζην φρουράν του Κομπετίου διά χιλίων άνδρών, την διέταξε άκολουθως να προχωρήση εις την Σκουληκαριάν και κλητήση έκ των έπισθεν, έπου συναντηθή με το έκστρατευτικόν αυτό των 'Ελλήνων Σώμα. Οί στρατηγοί εύρισκόμενοι εις Βελεντζικόν άργά την νύκτα τής ίδιας ήμέρας έπληροφορήθησαν την κίνησην του Ταχέρ 'Αμπάζη και τότε με όλίγους προύχοντας του Ραδσβυζίου προσκειμένους εις τον Μαυροκορδάτον συνήλθον το πρωί τής 4ης 'Ιουνίου εις θέσιν Ντόβρα Βελεντζικου και υπέγραψαν πράξιον διορισμού του μεν χιλιάρχου Κώστα Οικονόμου ως άρχηγού άρμάτων Ραδοβυζίου, του δε Πάνου Στούμπου ως έπιστάτου των πολιτικών υποθέσεων τής περιοχής. 'Ακολουθως φοβούμενοι έπίθεσιν έκ των νάτων ένινήθησαν έπιστρέφοντες διά τής ίδιας όδου εις 'Ακαρνανίαν. 'Ητο τοιαύτη ή κατακραυγή των Ραδοβυζινών από το διαγούμισμα των κατοίκων κατά το διήμερον αυτό, ώστε ταυτοχρόνως με την όπισθοχώρησιν των, σύσσωμο το Ραδοβύζι έξεσηκώθη έναντίον των και όταν τους κατέφθασε εις τά σύνορα του Βάλτου τους έπολέμησε. Την κατακραυγήν αυτήν των Ραδοβυζινών, σημειώνουν άργότερα οί στρατηγοί εις έκθεσίν των, προς τον Μαυροκορδάτον. «Είς τοιαύτην περίστασιν και οί άστατοι Ραδοβυζιώται ήνώθησαν μετ' αυτών (έννοούν τους Τούρκους) παρεκτός των φιλελευθέρων και ειλικρινών Κώστα Οικονόμου, Πάνου Στούμπου και είκοσι περίπου άλλων οικογενειών οί όποιοι έπέυγον με τους ήμετέρους» ».

Το έκστρατευτικόν Σώμα την 10ην 'Ιουνίου επανήλθεν εις την περιοχήν Εηρομέρου. Τουτό μη γνωρίζων ό Μαυροκορδάτος, την ίδιαν ημέραν, από το Μεσολόγγι, έξαποστέλλει διάγγελμα προς τους Ραδοβυζινούς τονίζων μεταξύ άλλων και τά εξής : « « . . . θύματα τής πλέον φρικτής τυραννίας μόλις είδατε τά στρατεύματα τής Διοικήσεως και έτρέξατε εις προϋπάντησιν των, τους υπεδέχθητε ως άδελφούς, τους έφέρατε τροφάς, τους έδώσατε καταλύματα και τελευταία επήρατε τά άρματα και άκολουθήσατε' έδειξατε ότι είσθε άξιοι τής έλευθερίας» ». 'Αλλο διάγγελμα άποστέλλει την ίδιαν ημέραν προς τους Τζουμερκιώτας συνιστών εις αυτούς όπως άκολουθήσουν το παράδειγμα των Ροδοβυζινών και να υποδεχθούν και αυτοί τά στρατεύματα ως άπελευθερωτάς. 'Εκ των πράξεων και τής συμπεριφοράς του έκστρατευτικού Σώματος εις το Ραδοβύζι ήτο πλέον φανερό ότι ό σκοπός αυτού δεν ήτο ή έπίθεσις κατά του Φρουρίου τής "Αρτης αλλά ή ίκανοποίησις των στρατιωτών οί όποιοι ήσαν από μηνών απλήρωτοι και ή εκδίκησις κατά περιοχών έκ των όποιων κατήγοντο φημισμένοι όπλαρχηγοί, οί όποιοι είχαν κινήσει τον φθόνον και το πάθος άντιπάλην και έχαρακτηρίζοντο από αυτούς ως προσκυνημένοι. 'Εάν έπρόκειτο να άναληφθή έπιχειρήσις κατά του φρουρίου τής "Αρτης θα έπρεπε να μετάσχουν τά περισσότερα στρατεύματα τής 'Ακαρνανίας προσέτι δε και δοκιμασμένοι άρχηγοί οί όποιοι παρέμειναν εις το Μεσολόγγι μη θελήσαντες να λάβουν μέρος εις την ληστρικήν έπιχείρησιν. Οί σκοποί του Μαυροκορδάτου όπως τιμωρήση τας όρεινάς περιοχάς τής "Αρτης δεν έπετεύχθησαν κατά την έκστρατείαν αυτήν και δι' αυτό κατά το τέλος 'Ιουλίου διέταξε τους φίλους του όπλαρχηγούς να κινηθούν πάλιν κατά του Ραδοβυζίου και Τζουμέρκων. Τας περιοχάς αυτάς, έβάρυνε εις την σκέψιν του Μαυροκορδάτου και φίλων του όπλαρχηγών και μία άλλη άφορμή. Κατά την άτυχή έκστρατείαν του Καραϊσκάκη, τον Μάϊον 1824 κατά των 'Αγραφών, εκατοντάδες άνδρών έκ Ραδοβυζίου και Τζουμέρκων τον είχαν άκολουθήσει και ή

τιμωρία των ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀμείλικτος. Τὴν 5ην Αὐγούστου 1824 τὰ ὀρισθέντα στρατεύματα διὰ τὴν ἐκστρατεῖαν ἀντιποίνων, ἤρχισαν νὰ κινῶνται μέσῳ Συντέκνου Βάλτου πρὸς τὸ Ραδοβύζι, δυνάμεως 800 ἀνδρῶν ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τοῦ Γιαννάκη Ράγκου, Κώστα Οἰκονόμου, Σωτηρίου Κοτζαμάνη, Κώστα Σιαδῆμα, Γεωργίου Ἀραπογιάννη καὶ Ἀνδρέα Ἰσκού. Ὁ τελευταῖος ὅστις ὄλως ἀπρόθυμα ἠκολούθησε τὴν ἐκστρατεῖαν αὐτὴν, ὅταν ἔφθασε εἰς τὸν Βάλτον, προφασισθεὶς ἐπέιγουςαν οἰκογενειακὴν ἀνάγκην ἐπροτίμησε νὰ μεταβῆ εἰς τὸ χωριό του, ὁ δὲ Γεώργιος Τσόγκας ἐκ τῶν στρατηγῶν τῆς πρώτης ἐκστρατείας, παρέμεινε εἰς Ἀητὸν Ξηρομέρου λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ ἰδίου Ὁμῆρ Βρυῶνῃ εἰς τὸν Καρβασαράν. Τὴν 9ην Αὐγούστου τὸ ἐκστρατευτικὸν Σῶμα ἔφθασεν εἰς Σκουληκαριὰν ἀπ' ὅπου ὁ Ράγκος ἔστειλεν γράμματα εἰς τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων καλῶν αὐτοὺς νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὰ στρατεύματά των διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν ἔπειτα κατὰ τῆς Ἀρτης. Παραλλήλως ἤρχισαν ἀδιακρίτως νὰ πιέζουν τοὺς κατοίκους ὅπως τοὺς παραδώσωσι τρόφιμα, ἄλλα εἶδη καὶ ζῶα καὶ νὰ ἐφαρμόζουν ἀντίποινα κατὰ τῶν ὑποθεθειμένων ἀντιπάλων, τῆς παρατάξεως τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων, καὶ δὲν ἐχρειάσθη πολὺ σκέψις διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ κάτοικοι τοὺς πραγματικοὺς λόγους τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς. Ἄλλως τε λογικῶς ἦτο ἀνεξήγητον νὰ ἰσχυρίζεται ὁ Μαυροκορδάτος ὅτι ἐζήτηε ἐνισχύσεις διὰ νὰ κτυπήσῃ τὴν Ἀρταν, ὅταν ὁ Ὁμῆρ Βρυῶνης κατεῖχεν ἀνενόχλητος τὸν Καρβασαράν. Ἡ Φρουρὰ τῆς Ἀρτης πλησιεστέρα πρὸς τὸ στρατόπεδον Ἰωαννίνων, θὰ ἐλάμβανε, ἐὰν ἐκινδύνευε, ταχύτερα ἐνισχύσεις, ἐνῶ ἡ φρουρὰ τοῦ Καρβασαρά δύσκολα πολὺ, ἂν μὴ καὶ ἀδύνατον. Ἔτσι οἱ ὀπλαρχηγοὶ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων οὐδεμίαν πίστιν ἔδωσαν εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκστρατείας, ὁ σκοπὸς τῆς ὁποίας ἄλλως τε ἀμέσως ἀπεκαλύφθη ὅτι ἦτο ἡ λεηλασία καὶ καταστροφὴ τῶν περιοχῶν προφανῶς λόγῳ ἐκδικήσεως. Ἡθελον ἐγγραφον ἐγγύησιν τοῦ Μαυροκορδάτου περὶ τῶν σκοπῶν τῆς ἐκστρατείας ἀλλὰ ὁ Ράγκος δὲν ἄφηνε περιθώρια διὰ τοιαύτην συνεννόησιν. Τοὺς δισταγμοὺς τῶν ὀπλαρχηγῶν Ραδοβυζίου, Μπακόλα, Σκαλτσογιάννη, Κατσικογιάννη, Κοτσιλαίων καὶ ἄλλων διέλυσε ἀμέσως ὁ Ράγκος ὅστις διέταξε τμημα ἰδικὸν του ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν του Γῶγον καὶ τμημα ὑπὸ τὸν Κώσταν Οἰκονόμου νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν Ραδοβυζινῶν, εἰς θέσιν Τσουκνίδα Σκουληκαριᾶς, ὅπου ἦσαν συγκεντρωμένοι. Διεξήχθη αἰματηρὰ μάχη καλ' ἦν ἐφονεύθη ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ράγκου καὶ ἐτραυματίσθησαν δύο ἢ τρεῖς ἄλλοι στρατιῶται.

(Συνεχίζεται)

ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΜΑΣ

ΝΙΚΟΥ ΕΥΓΛΑΙΑ

“Όταν ξεκίνησα για τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας - 1909 - εἶχαν περάσει κάπου 100 χρόνια ἀπὸ τότε (1812) ποῦ ὁ Ἡπειρώτης ποιητὴς Γιάννης Βηλαράς, εἶχε ἐκδόσει τὰ λυρικά του ποιήματα, γραμμένα στὴ ζωντανὴ δημοτικὴ μας γλῶσσα, ποῦ οἱ στίχοι του ζοῦν ἀκόμα στὸ στόμα καὶ στὴ μουσικὴ τοῦ Λαοῦ μας. Μὲ πόση συγκίνηση ἀκούω κι’ ἀκοῦτε, νὰ τραγουδιέται ἀπὸ καλλίφωνους λαϊκοὺς τραγουδιστὲς καὶ σὲ δίσκους καὶ στὸ ραδιόφωνο τὸ ποίημά του:

Πουλάκι ξένο
ξενιτεμένο
πουλὶ χαμένο
ποῦ νὰ σταθῶ ;
ποῦ νὰ καθήσω
νὰ ξενοχτήσω
νὰ μὴ χαθῶ ;

Κι εἶχαν περάσει κάπου 40 χρόνια, ἀπὸ τότε ποῦ ὁ Ψυχάρης εἶχε ἐκδόσει τὸ περιλάλητο «Ταξίδι», τὸ δημοτικιστικὸ μανιφέστο.

Νά, ποιά ἦταν τότε τὰ Σχολεῖά μας καὶ ἡ Παιδεία μας στὴν Ἄρτα : Ἡ «Στοιχειώδης», - Τὸ Δημοτικὸ - ἡ «Μέση» - Τὸ Σχολαρχεῖο - καὶ ἡ «Ἀνωτέρα» - Τὸ Γυμνάσιο.

*

Τὰ δυὸ Δημοτικὰ τῶν «ἀρρένων» ἦταν φάτσα στὴ μικρὴ πλατεῖα τοῦ Ἄϊ Μηνᾶ. Ἐκεῖ ποῦ εἶναι τώρα ἡ ψαραγορὰ καὶ τὰ κρεοπωλεῖα, μὲ τὸ ἐντοιχισμένο εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου - Τὸ πρῶτο, ἡμιανώγειο, ἦταν στὸ βάθος δεξιά, σύνορο μὲ τὴν ὁδὸ Καραϊσκάκη - Τὸ δεῦτερο, ἀνώγειο, ἦταν στὴ φάτσα, κι ἀπὸ κάτω ἡ εἴσοδος.

Τὸ Δημοτικὸ τῶν «Θηλέων» ἦταν πολὺ κοντὰ στὰ δικά μας σχολεῖα, στὴν ὁδὸ Βλαχούτση, στὴ σημερινὴ Πλατεῖα Ζέρβα. Ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ἀρχοντικὸ τῶν Μιχαλαίων καὶ τὴν οἰκοδομὴ τῶν Δεβεκαίων. Διευθύντρια ἡ Ἑλένη Πάτση. Μεστωμένη κάπως στὰ χρόνια, μελαψή, λιγνὴ κι’ ἀχαρη, μὲ σκυθρωπὴ κι αὐστηρὴ ὄψη. Πολὺ καλὴ ὅμως παιδαγωγός, καθὼς ἔλεγαν. Τὴν πλαισίωσαν δυὸ δασκάλες ψηλές, λυγερές κι ὠραῖες κοπέλλες, ἡ Ἄνθη Κ. Μάνθα καὶ ἡ Ἀρτεμισία Ἥλ. Τσάκαλου, ποῦ ἡ χαρωπὴ ὁμορφιά καὶ δροσιὰ τους, ἀντιστάθμιζαν τὴν κατῆφεια τῆς πρώτης. (Αὐτὴ ἀπέμεινε γεροντοκόρη). Οἱ ἄλλες δυὸ παντρεύτηκαν σὲ λίγα χρόνια ἀξιοματικούς, ποῦ ἦταν τότε περιζήτητοι γαμπροί, καὶ ξενιτεύτηκαν.

Βούιζε τὸ πρῶτὸ ἡ ἀπλόχωρη αὐλή, ἀπὸ τὰ παιγνίδια καὶ τὶς φωνὲς μας. Μόλις

τυποῦσαν τὰ κουδούνια τῶν σχολειῶν μας, γιὰ ν' ἀρχίσουμε μάθημα, πρόβαλνε στὸ πλατύσκαλο τῆς στορογγυλῆς ἐμφυτευτικῆς σκάλας ὁ Διευθυντῆς τοῦ πρώτου Κασοῦμπης, ἀνάμεσα στοὺς διὸ ἄλλους δασκάλους, τὸν Πραγματευτῆ καὶ τὸν Κοκκίνη, μὲ μιὰ μακρὰ λούρα ἀπὸ κυδωνιά στὸ χέρι, ποὺ τὴν ἔπαιζε ἀνάλαφρα, χαϊ-δευτικά, στὶς πλατοῦλες τῶν παιδιῶν χουγιάζοντας, καὶ μᾶς σαλάγαγε γιὰ νὰμποῦμε γρήγορα καὶ μὲ ἡσυχία στὶς τάξεις μας.

Γιὰ νάμαι δίκαιος, αὐτὴ τῆ λούρα ποτὲ δὲν τὴν μεταχειρίζονταν γιὰ ξύλο, οὔτε στοὺς μικροὺς, οὔτε στοὺς μεγαλύτερους μαθητές. Τὴν εἶχε σὰν σκιάχτρο.

Στὸ δεύτερο, μᾶς περιμέναν στὸ κορφόσκαλο, ὁ Διευθυντῆς Γ. Βαφιδᾶς καὶ ὁ δάσκαλος Δημητριάδης, χωρὶς λούρα -

Γιὰ τὶς σωματικὲς τιμωρίες καὶ στὰ δυὸ σχολειά, εἶχαν μικρότερες βέργες ἀπὸ λυγαριά. Ἡ βέργα εἶχε τὴ θέση τῆς στὴν ἔδρα τοῦ δασκάλου, ὅπως ἡ μπαγκέτα τοῦ μαέστρου τῆς ὀρχήστρας. Μ' αὐτὴν ἔρριχναν τὶς ξυλιές στ' ἀνοιγμένα χερᾶκια μας, ἀνάλογα μὲ τὸ βάρος τῆς ἀταξίας, ἄλλοτε ἀλαφρὲς - λαδάτες - καὶ ἄλλοτε τσουχτερὲς - ξυδάτες -, ὅπως τὶς λέγαμε.

Τὰ μπατσάκια καὶ τὰ τραβήγματα τῶν αὐτιῶν, αὐτὰ ἦταν μικροπράγματα. Ὅσο γιὰ τὰ γράμματα, ξεκινήσαμε μὲ τὸ εἰκονογραφημένο ἀλφαβητάριο - ἡ Γαλλῆ - ὁ Κῦων - ὁ ἵππος - ὁ ὄνος - Τὰ ρόδα καὶ τὰ ἴα - τὸ ὄν - τὸ μῆλον κ λ π

Στὴν τελευταία ὥρα τοῦ πρωينوῦ, Γυμναστικὴ στὴν αὐλή

— «Ζυγεῖτε ἐπὶ δεξιά», — Ἐβγαζε τότε ὁ δάσκαλος ἀπὸ τὴν τσέπη τοῦ γιλέκου του μιὰ πολὺ μικρὴ μεταλλικὴ σουλίστρα «σφυρίχτρα» τὸ διαπασόν, καὶ δοκίμαζε νὰ βρῆ τὸν ἦχο τοῦ τραγοῦδιου ποὺ μᾶς εἶχε μάθει. Ἐμεῖς τὸν παρακολουθοῦσαμε γεμάτοι θαυμασμό. Ἐπίανε τὸν ἦχο. Μᾶς τραγουδοῦσε τότε, τὸν πρώτο στίχο, γιὰ νὰ ξεκινήσουμε καὶ ἀρχίζαμε. Θαυμάστε τώρα τὸ τραγοῦδι

Ἡ Γυμναστικὴ κρατύνει
σῶμα ἀνδρίζει καὶ ψυχὴν.
Τὶς μακρὰν αὐτῆς θὰ μείνη,
παῖδες κάμετε ἀρχὴν κ λ π

Κι' ἐμεῖς σὰν μικρὰ γυμνασμένα ζωάκια τσίρκου στὰ νοῦμερά τους, κέκτελούσαμε μηχανικὰ μὲ τὰ παραγγέλματά του τὶς ἀσκήσεις. Προσοχῆ - Κόκκαλο ἐμεῖς. Ἀκαατενῶς. Ὅλοι τὸν κοιτούσαμε κορδωμένοι, μὲ γουρλωμένα μάτια Ἄρχιζαν τὰ παραγγέλματα. Τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ἰσχιῶν - ἔκτασις τῶν χειρῶν πλαγίως κ.λ.π. «Ἀνάπαυσις».

Ἄλλη φιγούρα. Πρόβες γιὰ τὴν παρέλαση τῆς Ἐθνικῆς μας γιορτῆς (25ης Μαρτίου). Ὅλοι μὲ τὰ πηλίκια, σὲ μπλέ βαθὺ χρῶμα, κι' ἀντὶ γιὰ στέμμα μιὰν ὀλόσωμη κουκουβάγια μὲ γυάλινες ἢ μεταλλικὲς χάνδρες γιὰ μάτια, ποὺ καθὼς ἀπὸ τὴν χρῆση καὶ τὴν ταλαιπωρία τῶν πηλικίων μας ξηλώνονταν καὶ ἔπεφταν οἱ χάνδρες πότε ἢ μιά, πότε καὶ οἱ δυὸ, ἔμεινε τὸ σοφὸ πουλί, τὸ σύμβολο τῆς Παιδείας μας, ἢ κουκουβάγια, ἄλλοτε μονόφθαλμη καὶ ἄλλοτε ἐντελῶς ἀόμματη! — «Ζυγεῖτε ἐπὶ δεξιά». Ἐπείτα, «κατὰ τετράδες». Ὁ σηματοφόρος μὲ τὴ σημαία τοῦ σχολείου μας μπροστά.

Πάλι τὸ διαπασόν - γιὰ τὸ τραγοῦδι τῆς παρέλασης.

Ἐπίανε τὸν ἦχο — «ἐμπρός μάρς» — Καμαρῶστε τὸ τραγοῦδι μας:

Σὺ ἦτις φέρεις ἐπὶ σοῦ
τὸ χρῶμα τ' οὐρανοῦ
Τὸ σύμβολον τὸ ἅγιον
τοῦ Ἱεροῦ Σταυροῦ κ.λ.π.
ἐν - δυὸ - ἐν - δυὸ

Ἔτσι λοιπὸν περάσαμε καλὰ κι ὠραία ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ στὸ Σχολαρχεῖο. Αὐτὸ ἦταν στὴ γωνία τῶν δρόμων Β' Κων/νου καὶ Κωλέτη Ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ Εἰρηνοδικεῖο.

Ἐκεῖ μᾶς περίμεναν βᾶτοι κι' ἀγκάθια.

Ἡ Γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς με τὴν ψιλὴ καὶ τὴ δασεῖα. ("Ἅγιος, Ἄγνος, Ἄδης κ.λ.π.), τὴν ὀξεῖα καὶ τὴν περισπωμένη, καὶ τὸν παρασιτοσκώληκα τὴν ὑπογραμμισμένη καὶ με τοὺς ἀπειρους κανόνες της, τίς ἄλλες τόσες ἐξαιρέσεις τῶν. Ἀκόμα ἀντηχεῖ στὴ μνήμη μου καμπανιστὴ «ἢ ἐξαιρέσεις» τῶν πρωτοκλίτων Θηλέων, αὐρα, λαύρα σαύρα, ποὺ ὀξύνονται ἀντὶ νὰ περισπῶνται κ.λ.π. Μᾶς περίμεναν ἀκόμα καὶ τὰ ἄλλα μαθήματα μνήμης ἢ Ἱστορία, ἢ Φυσικὴ Ἱστορία κ.λ.π. Κι ὅλα αὐτὰ τὰ βιβλία γραμμισμένα σὲ ἀπρόσιτη ὑπερκαθαρεύουσα γλῶσσα, ποὺ τὴν ἐπαναλάβαινε παπαγαλιστὴ κι ὁ καθηγητὴς μας στὸ μάθημα, με τὴν ἀπαιτήση ἔτσι νὰ τὸ ποῦμε κι ἐμεῖς διὰ νὰ συνηθίσωμεν - ὅπως μᾶς ἔλεγε - νὰ ἐκφραζώμεθα εὐχερῶς εἰς τὴν καθαρὰν γλῶσσαν. Ἀπὸ τὴν παπαγαλία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συκρατῶ στὴ μνήμη μου κάτι ποὺ σᾶς τὸ προσφέρω σὰν ὀρεχτικώτατο δεῖγμα.

Νά, τί ἔγραφε ὁ ἀλιτῆριος συγγραφέας τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας γιὰ τὰ «ἀρπακτικὰ πτηνά». "Ὅτι τίς σάρκες τῶν πουλιῶν καὶ τῶν μικρῶν ζώων, «λαγωῶν κονίλων κ.λ.π.» ποὺ σκοτώνουν γιὰ νὰ τραφοῦν, τίς καταβροχθίζουν «μετὰ τῶν πτίλων ἢ τῶν τριχῶν τῶν τὰς ὁποίας βραδύτερον ἀποβάλλουν ἐκ τοῦ στόματος ἐν εἴδει γναφαλώδους ἐμμέσματος».

*

Γερά λοιπὸν, ὅπως εἶδατε, παρασκευασμένοι, φτάσαμε (1916 - 1920) στὴν ἀ' Ἀνωτέραν Ἐκπαίδευσιν» τοῦ Γυμνασίου.

Ἐκεῖ μᾶς περίμεναν οἱ μεγάλοι πατέρες τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Πνεύματος. Ὁ Γέρο "Ὀμηρος με τοὺς τροχάιους, τοὺς σπονδίους κ.λ.π. καὶ τὰ Ὀμηρικὰ Λεξικά. Ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Δημοσθένης, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Σοφοκλῆς κι οἱ ἄλλοι τραγικοὶ - καὶ ὁ Κατεβαίνης με τὸ «Συντακτικὸν» τῆς Ἀρχαίας, καὶ ὁ Γυμνασιάρχης μας μύστης καὶ λάτρης του.

Τὸ γυμνάσιον ἦταν στὴν ὁδὸν Πριόβολου. Σ' ἓνα παλιὸ κτίριο. Ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ σπίτι τοῦ συμβολαιογράφου κ. Τηλ. Γαρουφαλῆ. Κολλητὰ μ' αὐτὸ ἦταν ἓνας λαδόμυλος. "Ὅλον τὸ χειμῶνα χωρὶς θέρμανση ξεπαγιάζαμε. Καὶ τρέχαμε στὰ διαλείμματα στὸ λαδόμυλο νὰ ζεσταθοῦμε λιγάκι στὴ φωτιά ποὺ ἔκαιγε με λιοκόκια γιὰ τὸ καζάνι τοῦ μύλου -

Ἐδῶ πρέπει νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο. Ν' ἀνοίξουμε μιὰ μικρὴ παρένθεση. Ἀφήσαμε πίσω μας τὸν πολέμαρχο Ψυχάρη κι ὄλους τοὺς πρωτοπόρους καὶ πρόμαχους στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ δημοτικὴ. Τώρα ἔχουν σειρά τὰ Εὐαγγελιακὰ, τὰ Ὁρεσσειακὰ ἐπεισόδια (ὅπου χύθηκε πολὺ αἷμα) κι' ἀργότερα τὰ Μαρασλειακὰ. Εὐγενικοὶ ἀγωνιστὲς ὁ Δελμούζος καὶ ὁ Πάλλης, ποὺ τόσο τοὺς ταλαιπώρησαν καὶ τοὺς εἰρωνεύτηκαν οἱ καθαρολόγοι.

Κατὰ τοὺς καθαρολόγους, οἱ δημοτικιστὲς τὴν ὑποτείνουσα τοῦ τριγώνου θὰ τὴν ἔλεγαν ἀποκατινὴ τεντώστρα καὶ τὸν Κωνστ. Παλαιολόγο «Κώστα Παλιουκουβέντα». Καὶ ἀποκαλοῦσαν τοὺς δημοτικιστὲς «Μαλιαροὺς - Χυδαιολόγους» κ.λ.π.

Ἀκόμα κι ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων βρώμισε με τέτοιες βρισιές, εἰπωμένες ἀπὸ τοὺς Πατέρες τοῦ Ἔθνους: «Θέλουν νὰ μᾶς ἐπιβάλλουν τὴ χυδαία γλῶσσα τοῦ ὄχλου». "Ὡστε ἀγαναχτισμένος ὁ ποιητὴς Λ. Μαβίλης - βουλευτὴς κι αὐτὸς - νὰ τοὺς βροντοφωνάξῃ ἐπιστρέφοντας τὴ βρισιά: «Δὲν ὑπάρχουν κύριοι χυδαῖες γλῶσσες. Μόνον χυδαῖοι ἄνθρωποι ὑπάρχουν». Μαλλιαροὶ λοιπὸν καὶ χυδαιολόγοι ὅλοι οἱ ἑληνωτὲς τῆς δημοτικῆς, ἀκόμα κι ὁ Σολωμὸς με τὸν Ἔθνικό μας Ὑμνο. Μεσαίωνα!.. Γνώρισε καὶ ἡ μαθητικὴ γενεὰ μου στὴν Ἄρτα αὐτὸν τὸν μεσαίωνα με τοὺς ἱεροξετχιστὲς του. Μὰ ἦταν τότε στὸ ψυχorroγήμα του.

‘Ο φανατισμός τῶν καθαρουμεσιάνων, ξέφτισε, οἱ ὀπαδοὶ τοὺς ἀραιοῶν σταθερά. Τὸ βιβλίον μὲ τὸν Ἥλιο τοῦ Δελμούζου (1917) καὶ τὰ ΨΨΑΑ ΒΟΥΝΑ τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου (1920), βιβλία γιὰ τὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα, γραμμένα στὴ δημοτικῇ, ἦταν οἱ πρῶτες νίκες. Ἡ δημοτικὴ εἶχε γίνεи στὸ μεταξύ τὸ ἀποικειστικὸ ὄργανο τῆς σοβαρῆς λογοτεχνίας μας. Ταλαντοῦχοι πεζογράφοι καὶ ποιητὲς τὴν καλλιέργησαν, τὴν πλούτισαν μὲ τὰ ἔργα των, καὶ ἀνέδειξαν τὴ ζωντάνια τῆς, τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀξία τῆς. Καὶ ἄρχισε νὰ κερδίζει ἀπὸ τὴν νέα γενιὰ - τὴν προηγούμενη ἀπὸ τὴ δική μου - ὀπαδοὺς, μὲ πίστη καὶ ἐνθουσιασμό καὶ στὴ Δημόσια Ἐκπαίδευση. Τέτοιους καθηγητὲς εἶχαμε καὶ στὸ Γυμνάσιό μας, τὸ Νῆκο Παπακώστα, Φιλῶλογο ἀπὸ τὸ Κομπότι καὶ τὸ Νῆκο Γιῶτη ἀπὸ τὸν Καταράχτη. ‘Ο δεῦτερος, ἐξὸν ἀπὸ τὰ Γαλλικά, μᾶς παράδινε καὶ Ἱστορία. Καὶ ἐμεῖς, ἡ μικρὴ συντροφιά τῶν κρυφοδημοτικιστῶν, τοὺς βλέπαμε μὲ ἰδιαίτερη συμπάθεια. “Ἐνα ἀπὸ τὰ σοβαρότερα καὶ μαχητικώτερα λογοτεχνικὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, πραγματικῶς ἐπαλξή τῶν δημοτικιστῶν, εἶταν Ὁ ΝΟΥΜΑΣ τοῦ Δημ. Ταγκόπουλου. “Ὅλοι οἱ καθιερωμένοι σήμερα σὰν κλασσικοὶ πεζογράφοι καὶ ποιητὲς τῆς νεώτερης Λογοτεχνίας μας (Παλαμᾶς - Δροσίνης - Χατζόπουλος - Πάλλης - Ἐφταλιώτης - Ξενόπουλος - Καζαντζάκης - Καρθαῖος - Γκόλφης κ.λ.π.) ἦταν συνεργάτες του. ‘Ο ἐκδοτικὸς οἶκος ΦΕΕΗ γέμιζε τὰ βιβλιοπωλεῖα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν μὲ ἐκδόσεις Ἑλλήνων καὶ μεταφράσεις ξένων λογοτεχνῶν, ἐπιστημόνων καὶ φιλοσόφων. ‘Ο Φάουστ τοῦ Γκαίτε μεταφρασμένος ἀπὸ τὸν Νῆκο Καζαντζάκη. Μᾶξ - Νορντάου - Τὰ κοινοικὰ παράδοξα, Σουπενάουρ - Σκέψεις καὶ ἀποσπάσματα - Ρενὰν - Μπύχον - Δύναμις καὶ ὕλη - Χάιτεκ (φυσιοδίφης). Ἡ καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὁ Μονισμός (δηλαδὴ ἡ βιολογικὴ Θεωρία ὅτι ἀρχικὰ ὅλα τὰ ἔμβρια ὄντα εἶχαν μόνον ἓνα φύλον) κ.λ.π. Πνευματικὴ Ἄνοιξη.

‘Ο Γυμνασιάρχης μας ἦταν φανατικὸς καθαρουμεσιάνος, ὀπαδὸς καὶ θαυμαστῆς τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Μιστριώτη καὶ Κόντου. Διαβασμένος γραμματοδάσκαλος, μὲ καλὸ μεταδοτικὸ, ἀλλὰ στενοκέφαλος. Τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων ἦταν γι’ αὐτὸν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ τοῦ Κατεβαίνῃ : Ποῖος εἶναι ὁ ἐνεστώς τοῦ ρήματος ποὺ συναντήσαμε στὸ κείμενο σὲ ἄλλο χρόνο. “Ἄν τύχαινε νᾶναι ἀνώμαλο, νὰ ποῦμε ὅλους τοὺς χρόνους του. “Ἄν συναντούσαμε ὑποθετικὸ λόγον, νὰ ποῦμε ὅλα τὰ εἶδη τοῦ ὑποθετικοῦ λόγου «εἰ εἰσὶ θεοί, εἰσὶ καὶ βωμοί. φαίη ἂν ἡ θανοῦσα εἰ φωνὴν λάβη» κ.λ.π. Τὸ πνεῦμα καὶ τὰ βαθειὰ νοήματα τῶν κειμένων ἦταν γι’ αὐτὸν ἐποουσιώδη. Στις ἐκθέσεις ἰδεῶν, ἡ φαντασία, τὸ αἶσθημα, οἱ σκέψεις, ἡ εὐκολία στὴ διατύπωσίν των καὶ ἡ γλαφυρότητα ἦταν γι’ αὐτὸν φλυαρίες. Ἡ συντομία ἦταν ἡ μανία του - «Τὸ λακωνίζειν ἐστὶ φιλοσοφεῖν», μᾶς κοπανοῦσε. Οἱ ἀδυνατοὶ στὴν ἐκθεση μαθητὲς βολεύονταν θαυμασία με τὸ ἐξῆς πονηρὸ τέχνασμα : Λίγες ἀράδες γραμμένες μὲ μεγάλα γράμματα στρογγυλὰ καὶ μὲ πλατεῖα περιθώρια στὸ τετράδιον, γιὰ νὰ καλύπτουν πολλὰς σελίδες, μὲ πενιχρὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ μὲ κολληρισμένη καθαρῶς, ἐπαιρναν «λίαν καλῶς». Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι εἴμασταν «φλύαροι, ἀεροκοπανισταί» καὶ «ἐξ οἴκου καὶ ἀκρας ἐπιεικείας» μᾶς ἀξίωνε μὲ ἓνα «καλῶς» ἢ «σχεδὸν καλῶς».

Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἦταν τὸ πάθος του. Σὲ κάθε μάθημα θάβρισκε ἀφορμὴ νὰ κάνει μιὰ παρέμβαση γιὰ νὰ μᾶς ἀναπτύξῃ κάποιο σχετικὸ θέμα.

Ἡ παρακολούθησι τῶν ἐξωσχολικῶν βιβλίων καὶ περιοδικῶν ποὺ διαβάσαμε ἦταν τέλεια ὀργανωμένη ἀσυνόμειυση. Ἀπὸ τὸ πρακτορεῖο τῶν Ἐφημερίδων, ἀπὸ τὰ βιβλιοπωλεῖα, ἀπὸ τὸν ἐπιστάτη τοῦ Γυμνασίου, καὶ ἀπὸ ἔμπιστους μαθητὲς τῆς εὐμένειάς του, ποὺ τοὺς εἶχε πληροφοριοδότες (τώρα με τὸν καινούργιον νεολογισμό αὐτοὺς θὰ τοὺς λέγαμε «καρφιά») μάθαινε τί λογιῆς βιβλία καὶ περιοδικὰ διαβάσαμε.

Ἐγὼ καὶ ὁ μακαρίτης φίλος μου Ν.Π. καὶ κάμποσοι ἀκόμα συμμαθητὲς μας,

όπαδοι τῆς δημοτικῆς - χωρὶς καθόλου νὰ ὑστεροῦμε στ' ἀρχαῖα - ἀγαπούσαμε τὴν λογοτεχνία καὶ διαβάζαμε τὸ «ΝΟΥΜΑ». Καὶ διψώντας γιὰ πλατύτερη μάθηση ἀγοράζαμε, ἀλληλοδανειζόμεσταν καὶ διαβάζαμε ἀπὸ τὰ παραπάνω βιβλία. Καὶ φυσικὰ στὶς συντροφίεσ μας, μὲ τὶς ἄπλερες ἀκόμα δυνάμεις μας, σχολιάζαμε τὶς ἐντυπώσεις μας ἀπὸ τὰ διαβάσματά μας.

Ὁ Γυμνασιάρχης μας ποὺ ἔβλεπε στὰ βιβλιοπωλεῖα αὐτὰ τὰ βιβλία κι ἀνησυχοῦσε «διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν μας μόλυνσιν», συχνὰ μᾶς σύσταινε νὰ ἀποφεύγουμε τοὺς παραπάνω συγγραφεῖς.

Τοὺς ἔλεγε κοροϊδευτικὰ «φιλοζόφους». «Σκοτιζοῦν ἀντὶ νὰ φωτίζουσιν τὸ πνεῦμα σας». Μά, κατὰ ποιά μεριά εἶταν ὁ «ζόφος», - τὸ σκοτάδι - ποίος τολμοῦσε νὰ τοῦ ἀντιμιλήσει ;

Εἴμασταν στὴν τελευταία τάξη τοῦ Γυμνασίου (1920). Ὅταν ἔμαθε τὰ παραπάνω διαβάσματά μας, ἔγινε Θηρίο. Κι' ὁ λαχνὸς τῆς δοκιμασίας ἔπεσε σὲ μένα καὶ στὸν φίλο μου Ν.Π.

Ἐνα πρωτὶ ποὺ εἶχαμε μάθημα ἀρχαίων - Ἡλέκτρα τοῦ Σοφοκλῆ - μᾶς ἔβγαλε μάθημα. - Πήραμε τὰ βιβλία μας καὶ βγήκαμε κοντὰ στὴν ἔδρα, ἡσυχοὶ κι ἀνύποπτοι, γιὰτὶ εἴμασταν πάντοτε διαβασμένοι. Πρῶτος στὴ σειρά ὁ Ν.Π. Μ' ἔνα ὕφος ὀργισμένο, φανερὰ ἐχθρικό, τὸν διάταξε : «Λέγε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως - Τὸ Πιστεύω». Ἐκπληξῆ στὴν τάξη καὶ σ' ἐμᾶς ταραχῆ. Ἄρχισε ὁ καυμένος Ν.Δ.Π. νὰ τὸ λέει. Κι ἐκεῖ ποὺ ἐγὼ τὸν καλοτύχιζα ποὺ τὰ κατάφερε μὴ χαρὰ καὶ καρδιοχτυποῦσα κι ἀναρωτιόμουν τί τάχα θὰ σκαρφισθεῖ νὰ μὲ βάλει νὰ πῶ ἐγὼ, ξαφνικὰ ὁ Ν.Π. μπερδέψε τὴ σειρά, τᾶχασε, ξερόβηξε καὶ σταμάτησε. Τὴν ἴδια στιγμὴ ἔνα σύγκρου πανικοῦ πέρασε τὴ ραχοκοκκαλιά μου. Ἡ γλῶσσα μου καὶ τὸ λαρύγγι μου ξεράθηκαν καὶ κόλλησαν. Τ' αὐτιά μου βούιζαν κ' ὅταν, ὅπως τὸ περίμενα, μὲ διάταξε νὰ συνεχίσω ἐγὼ παρακάτω, ἔμεινα ἀναυδὸς Ἄπολιθωμένος. Τὸ «Πιστεύω» καὶ τὸ «Πάτερ ἡμῶν» χιλοειπωμένα σ' ὅλα μας τὰ μαθητικά χρόνια, στὸ Σχολεῖο καὶ στὴν Ἐκκλησίᾳ, τὰ ξέραμε καὶ τὰ λέγαμε μὲ ἄνεση καὶ ἀκριβεία σὰν ἀπὸ δίσκο γραμμοφώνου. Ἡ ἔμπλοκή, τὸ σταμάτημα τῆς βελόνας, ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ ψυχικοῦ συγκλονισμοῦ ἀπὸ τὸν αἰφνιδιασμὸ καὶ τὴν ἐχθρική μεταχείριση ποὺ μᾶς παρέλυσε. Μᾶς κοίταζε τώρα ἱκανοποιημένος γιὰ τὸ κατόρθωμά του, ὅπως θὰ κοίταζε ὁ κυνηγὸς δυὸ λαγούς ποὺ πιάστηκαν στὰ σιδερένια δόκανά του. Νέερα στὴν αἴθουσα. Γιὰ μὴ στιγμὴ τόλμησε ὁ Ν.Π. νὰ μουρμουρίση παραπονετικὰ : - «Κύριε Γυμνασιάρχα δὲν ἔχουμε μάθημα Ἐθροσκευτικά, ἔχουμε Ἀρχαῖα, Ἡλέκτρα». Αὐτὸ ἦταν. Αὐτὸ περίμενε. Μὲ μᾶς ἄστραψε καὶ βρόντησε ὁ κεραυνὸς : «Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀθεϊστικῶν βιβλίων καὶ περιοδικῶν τὰ ὁποῖα διαβάζετε, εἰς καὶ μερικοὶ ἄλλοι. Ἀπαρνηθήκατε τὴν πίστιν καὶ τὴν θρησκείαν σας καὶ ἀπεξενώθητε ἀπὸ τὰ Ἱερὰ Γράμματά της. Γι' αὐτὸ τὰ λημονήσατε - Ἀπαρνηθήκατε καὶ περιφρονεῖτε τὴν γλῶσσα τῶν ἐνδόξων προγόνων σας καὶ ἀντ' αὐτῆς, τὴν ὁποίαν θαυμάζει ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος, διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ κάλλος της, ἐγίνατε θαυμασταὶ τῆς χυδαίας γλώσσης τῶν τσομπαναραίων, καὶ τῶν ἀγροίκων, τῶν ἀμαθῶν καὶ τῶν ἀγραμμάτων. Καὶ ἐγίνατε ἐπὶ πλέον κακὸν παράδειγμα διὰ τοὺς λοιποὺς συμμαθητάς σας μὲ τὰς μωροδοξίας σας. Ἐὰν δὲν συνέλθετε, δὲν θὰ ἔχετε πλέον θέσιν εἰς αὐτὴν τὴν αἴθουσαν.

Καθῆστε. Διὰ τὴν τύχην σας θὰ ἀποφασίσῃ ὁ Σύλλογος τῶν κυρίων καθηγητῶν. Τὸ ἀπόγευμα νὰ ἔλθετε εἰς τὸ Γραφεῖον μου μετὰ τῶν κηδεμόνων σας». Ὑπόδικιο λοιπόν. Μύριζε ἀποβολή.

Ἀξιολύπητοι, ἐξουθενωμένοι ἀπὸ τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν ἀγωνία γιὰ τὴν τύχην μας, γυρίσαμε κατατρωπασμένοι στὰ Ὀρανία μας καὶ λουφάζαμε.

Τὸ ἀπόγευμα πήγαμε, στὸ Γραφεῖο, ἐγὼ μὲ τὸν πατέρα μου καὶ ὁ Ν.Π. μὲ τὸν πάππο του, ποὺ ἦταν ἐφημέριος στὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα τῆς Ἀρτας.

“Όσα μᾶς ἔψαλλε τὸ πρῶτῃ, τὰ εἶπε διπλὰ καὶ τρίδιπλα στοὺς κηδεμόνες μας. «Σᾶς ἐκάλεσα νὰ σᾶς πληροφορήσω ὅτι τὰ παιδιά σας πῆραν τὸν κακὸ δρόμο. Σεῖς μοχθεῖτε ὁ ἕνας μὲ τὸ μπρίκι (ὁ πατέρας μου εἶχε καφενεῖο) καὶ σύ Παπαβασίλη μὲ τὸ πετραχῆλι, νὰ τοὺς κάμετε ἀνθρώπους καὶ αὐτοὶ ἐγκατέλειψαν τὰ μαθήματά των καὶ διαβάζουν βιβλία καὶ περιοδικὰ ἀθρηϊστικά, γραμμένα ὄχι στὴ γλῶσσα τῶν ἐγγραμμάτων τὴν ὁποῖαν τοὺς διδάσκομεν, ἀλλὰ τῶν χωρικῶν καὶ τῶν θαμῶνων τῶν καφενεῖων.

Λυποῦμαι καὶ σᾶς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνοήτους, οἱ ὅποιοι ἔφθασαν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρηνοῦ, εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ μέλλοντός των καὶ μάλιστα τῶρα ὅτε ἐγγύζουσι εἰς τὸ τέρμα τῶν σπουδῶν των. Δὲν θέλω νὰ τοὺς καταστρέψω, ἔχω ὅμως εὐθύνην ἀπέναντι τῆς Πολιτείας. Ἐὰν θέλουν νὰ σωθοῦν, θὰ μοῦ ὑποσχεθοῦν ἐδῶ, ἐνώπιόν σας, ὅτι μέχρι τέλους τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ὅποτε θὰ γίνουσι ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται καὶ θὰ ἐξέλθουσι τῆς δικαιοδοσίας μου, δὲν θὰ πιάσουν στὰ χέρια των κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ βρωμερὰ βιβλία καὶ περιοδικὰ κ.λ.π.» Κι ὅταν τελειώσῃ, πρὶν προλάβουν νὰ συνέλθουσι ἀπὸ τὰ ὅσα ἄκουσαν φοβερὰ καὶ τρομερὰ οἱ κεραυνόπληκτοι κηδεμόνες μας, γύρισε σ’ ἐμᾶς κι’ ἐπιτακτικὰ, κοφτὰ, μᾶς ρώτησε : Λέγετε, τὸ ὑπόσχεσθε ;

Κι οἱ δύο μ’ ἕνα στόμα : - «Τὸ ὑποσχόμεθα κύριε Γυμνασιάρχα».

—«Θὰ παρακολουθῆσω ἀγρύπνως τὴν διαγωγὴν σας». - «Μάλιστα κύριε Γυμνασιάρχα».

Ὁ βραχνὰς πέρασε. Ἀνασάναμε.

Καθὼς ἦταν μπροστὰ μου ὁ Παπαβασίλης, ὁ νοῦς μου πῆγε στὴν ἱεροτελεστία τοῦ βαπτίσματος, μὲ τὴν γνωστὴ ἐρωτοαπόκριση.

— Ἀποτάσσει τοῦ Σατανᾶ,

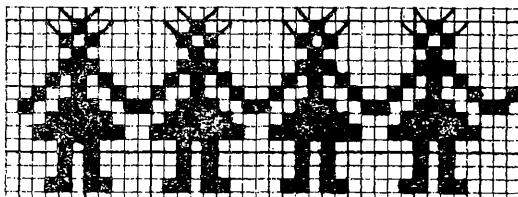
— Ἀπεταξάμην,

Ὡς που νὰ φτάσουμε στὸ τέλος τοῦ Σχολικοῦ ἔτους, κόπηκαν μὲ τὸ μαχαίρι ὁ ΝΟΥΜΑΣ, τὰ «φιλοσοφικά» καὶ τ’ ἄλλα ἐξωσχολικά βιβλία κι οἱ συντροφίες.

Παντοῦ ὑποψιαζόμεσταν πῶς τὰ μάτια καὶ τ’ αὐτιά τοῦ Γυμνασιάρχη μᾶς παρακολουθοῦσαν.

Προβαστήκαμε καὶ οἱ δύο.

Μόλις ἔβαλα τὸ ἀπολυτήριο στὸ χέρι, πρώτη μου δουλειὰ ἦταν νὰ στείλω ν’ ἀγοράσω τὰ τεύχη τοῦ ΝΟΥΜΑ, ποὺ δὲν εἶχα πάρει στὸ διάστημα τῆς «καρναντίνας», τῆς ἀπαγόρευσης. Κι ἔτσι ἀκέρειον αὐτὸν τὸν τόμο, τὸν ἔχω ὁμορφα δεμένον, ἀκριβὸ κειμήλιο καὶ νοσταλγικὸ ἐνθύμιο τῆς νεανικῆς μαθητικῆς μου ζωῆς.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΦΑΣ Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ

ΛΑΜΠΡΟΥ ΑΠ. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΦΑΣ, ὁ ἐθνεγέρτης τοῦ 1821, γεννήθηκε στὸ Κομπότι τῆς Ἄρτας, στὴ συνοικία Δημορραφταίικα, ὅπου σὲ ἀναμνηστικὴ πλάκα διαβάζομε : «ΕΔΩ ΕΓΕΝΝΗΘΗ Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΦΑΣ ΕΝ ΕΤΕΙ 1779». Πατέρας του ἦταν ὁ Ἀποστόλης Ράφτης, γνωστὸς μὲ τὸ παρεπώνυμο «κουμπάρος», ἐκ τῆς μεσαίας μὲν τάξεως, «οὐχὶ ὅμως καὶ παντά- πασις ἄμιρος γραμμάτων». Ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του δράση ἱστορεῖται ἡ ἀνοι- κοδόμησις τοῦ Μοναστηριοῦ τῶν Σελλάδων τὸ 1816. Ὅπως πολλοὶ Κομποταῖοι, εἶχε καὶ στὴν Ἄρτα σπῆτι κοντὰ στὴ συνοικία Κομπότη καὶ πολὺ κοντὰ στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ποῦ «ἄστεγος ὑπάρχων, καὶ πυρίκαυστος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1821 ἐστεγάσθη τῷ ἔτει 1830 εὐλαβεῖ προθυμίᾳ τῶν ἐκ τοῦ χωρίου Κομποτίου ὀρω- μένων ἀδελφῶν Τόλῃ Ραφταίων»².

Στὴν κεντρικὴ ὁδὸ τῆς Ἄρτας καὶ ὅπου ἡ ἀναμνηστικὴ πλάκα : «ΕΔΩ ΗΤΑΝ ΤΟ ΜΑΓΑΖΙ ΤΟΥ ΙΔΡΥΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΟΥΦΑ», εἶχε τὸ ἐμπορορραφεῖο του. «Ἐφρόντισε νὰ δώσῃ τὴν καλλιτέραν, ἀναλόγως τῶν τότε μέσων, ἀνατροφήν εἰς τὸν μικρὸν του Νικόλαον»³. Ἐτσι, ἀφοῦ ἄκουσε στὴ Σχολὴ Κομποτίου τὸ σοφὸ Δάσκαλο Γεροστάθη, «τὰ μὲν κοινὰ λεγόμενα γράμματα ἐδιδάχθη οὗτος ὑπὸ τινος ἀσκητοῦ Θεοχάρους Ντουῖα, ἐντὸς τῆς Ἄρτης... πρὸς σπουδὴν δὲ τῶν Ἑλληνικῶν ἐμαθήτευσε παράτῃ Βεντραμῆ Μεσολογγίτη...». Ἐργαζόταν ὁ Σκουφᾶς καὶ στὸ μαγαζί, ὅπου ἡ δεξιότητά του στὸς σκούφιες τοῦ δόλλησε τὸ «Σκουφᾶς»⁴. «Ἐρράπισε τὸ ἀστυνομικὸν ὄργανον καὶ διαφυγὼν τὴν σύλληψιν ἀπῆλθεν... εἰς Ὁδησσὸν τῆς Ρωσσίας»⁵. «Τὸ 1813 ἀναφαίνεται ἐν Ρωσσίᾳ κρατῶν καὶ πάλιν ἐν χερσὶ τὸν ἐμπορικὸν πῆχυν, κύ- ριος ὢν καὶ μικρᾶς οἰκίας»⁶.

«Ὁ Σκουφᾶς ἦτο ἄνθρωπος αὐστηρᾶς ἠθικῆς, μὲ εὐαίσθητον καὶ ἀγαθὴν καρ- δίαν, φιλόανθρωπος, ἐνεργητικὸς καὶ μὲ μέγαν πατριωτισμὸν. Τὸ ὄνομα Ἑλλὰς ἐθεώ- ρει ὡς τὸ γλυκύτερον ὑποκείμενον τῶν στοχασμῶν του. Ἐτίμα τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν ἐνάρετον ἄνθρωπον. Δὲν ἐφρόνει ὡς τοιοῦτον τὸν πολὺ πεπαιδευμένον ἀλλ' ἀνωφελῆ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸ ἔθνος του· ἀλλὰ τὸν μὲ ὀλιγώτερα φῶτα, μὲ νοῦν ὑγιᾶ καὶ ὠφέλιμον... Δὲν ἐχθρεύετο τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ τὴν Διοίκησιν καὶ τὴν πολιτι- κήν των. Ἦταν ἐχθρὸς ἀδιάλλακτος καθενὸς ἐν γένει μισέλληνος. Ἀστεῖος καὶ εὐά- ρεστος εἰς τὴν ὀμίλιαν καὶ τὰς εὐθυμίας, ἐνθυμεῖτο πολὺ τὴν εὐεργεσίαν, χωρὶς νὰ καταδέχεται ἐκδικούμενος τὴν κακίαν τοῦ ἄλλου»⁷. «Ὅταν ξενιτεῖσθῃκε ὁ Σκου- φᾶς πῆρε μαζί του στὴν ψυχὴ του τὴ μυριόστομη φωνὴ τοῦ λυαοῦ του γιὰ τὸ λυτρω- μόν»⁸. «Ἄνθρωπος τιμίου χαρακτῆρος, πολὺπειρος»⁹. «Σῶφρων, πραγμα- τιστής, ἀποφασιστικὸς, ψύχραιμος, τολμηρὸς καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο φλογερὸς πατριώτης

ἔθρεσαν εἰς τὴν Ὀδησσὸν τὸν πρῶτον θεμέλιον λίθον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας»¹⁰
 «Ἀπὸ τὸ δικό του λαμπρὸ στοχασμὸ ξεκαθάρισαν οἱ πολιτικοὶ ὀρίζοντες στοὺς πρῶ-
 τούς κύκλους τῶν Φιλικῶν μὲ τίς ἀναμμένες συζητήσεις στὰ καφφεναδάνια τῆς Ὀν-
 τέσας καὶ τῆς Πόλης»¹¹. Παραδέχτηκαν τὰ λόγια του : «ὁ λυτρωμὸς θὰ ἔλθῃ
 ἂν ὁ λαὸς ἐποῦτος πάρει τὴν τύχη του στὰ δικά του χέρια»¹². «Τὸ 1814, ὁ Σκου-
 φᾶς, ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Ἐάνθος Ἰδρυσαν εἰς τὴν Ὀδησσὸν μίαν μυστικὴν ἑταιρίαν
 τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Φιλικήν»¹³. «Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζει ἡ ἐπιβλητικὴ
 φυσιογνωμία τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ, πρῶτου μέσα στους πρῶτους, ποὺ ὁ βαρὺς
 ὄγκος τῆς ἐργασίας του σκεπάζει τοὺς ρόλους καὶ τὴ δράση τῶν ἄλλων»¹⁴. «Κατέ-
 χει τὴν πρῶτην θέσιν εἰς τὴν ἀπρόσωπον ἀρχὴν τῆς ὀργανώσεως»¹⁵. «Θὰ εἶναι
 ὁ πρῶτος σπορευτής»¹⁶. «Ὁ καθ' αὐτὸ ἐμπνευστὴς καὶ ἰδρυτὴς τῆς Ἑταιρείας»¹⁷.
 «Θεμελιωτὴς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας»¹⁸. «Πρῶτος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἰσο-
 μύστης καὶ πρωταπόστολος»¹⁹. «Κορυφαῖος τῶν πρωτεργατῶν τῆς Φιλικῆς
 Ἑταιρείας, ἀδάμαστος καὶ ἀνυποχώρητος στὶς ἐπάλλξεις του»²⁰. «Ἐν τῷ πρωτώ-
 πῳ τοῦ Σκουφᾶ παρατηροῦμεν, πῶσον ἡ πίστις εἶναι ὑπερέτερα τοῦ ἀνατέμνοντος
 καὶ διωλίζοντος νοός, ὅστις οὐδέποτε πρωταγωνιστεῖ»²¹. «Οἱ ἐπιφανεῖς τοῦ γέ-
 νους ἦταν ὅλοι τότε δισταχτικοί· ὁ Σκουφᾶς ὅμως ἔσπευσε. Ἐθεώρει τὴν σύγχρονον
 ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν ἐπαρκῆ καὶ τὸν καιρὸν κατάλληλον... διησθάνθη τὴν Τουρ-
 κίαν καταρρέουσάν»²². Δὲν ἔδωκε σημασία στὸ «αὐτοὶ ὠθοῦν τὴν Ἑλλάδα πρὸς
 τὸν ἕλεθρον»²³. «Ὁ Σκουφᾶς, ἄνθρωπος ὀρίμου ἡλικίας καὶ πείρας, ποὺ εἶχε
 γνωρίσει τὴν δουλείαν εἰς τὸν τόπον του καὶ πικρίας εἰς τὴν ξένην γῆν»²⁴, ἦταν
 ὁ μόνος, ποὺ «ἡ ἰδέα τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς πατρίδος τοῦ ἔχει γίνει πάθος»²⁵.
 «Ὁ Σκουφᾶς εἶδε ἀμέσως τὰ πλεονεκτήματα τῆς Βαλκανικῆς συνεργασίας»²⁶.
 «Ἡ ὀρθοδοξία ἀποτελεῖ ἓνα σύνδεσμο ἀδιάσπαστο, γι αὐτὸ προσπαθοῦν, ὁ Σκου-
 φᾶς καὶ οἱ συνεργάτες του, νὰ ἐνώσουν σ' ἓνα μέτωπο κοινόν, Ἕλληνας, Ρουμάνους,
 Βουλγάρους καὶ Σέρβους»²⁷. «Ὁ Σκουφᾶς προέκρινε τοὺς διανοουμένους»²⁸. «Ἡ τάξις
 τῶν ξενιτευμένων λογιωτῶτων καὶ ἐμπόρων πρῶτη ἐτόλμησεν καὶ ἔμβασεν
 τοὺς Προεστοὺς καὶ τοὺς Ἀρχατωλοὺς εἰς τὰ αἵματα»²⁹. «Ὁ Αὐτοκρά-
 τωρ Ἀλέξανδρος δὲν εἶχε προσωπικὴν διάθεσιν νὰ προκαλέσῃ οἰανδήποτε πραγματῶν
 περιπλοκὴν, βεβαίως ὅμως ἐγνωρίζε τὰ ἐνεργούμενα»³⁰. «Ἡ περίφημη ἀστυνομία τὴν
 Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας κρατοῦσε (ἀπὸ ἄλλη, ἀσφαλῶς αἰτία) κλειστὰ τὰ μάτια, σὸς
 τυφλοπόντικας, μπροστὰ σ' ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴν Ἑταιρεία»³¹. Αὐτὸ
 τὸ ἰδιόμορφο ρωσικὸ πολιτικὸ κλίμα εὐνόησε τὴν ἀναζωπύρωση τοῦ πατριωτικοῦ
 συναισθήματος τῶν ὁμογενῶν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἰδέας τοῦ λυτρωμοῦ ἀπὸ
 τὸν ὀθωμανικὸ ζυγόν. Ὁργανώθηκε πνευματικὴ κίνησις παντοῦ. Στὴν Ὀδησσόν,
 στὸ θέατρο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας «οἱ ὁμογενεῖς μὲ δάκρυα χαρᾶς ἐκρότουν ἀδια-
 κόπως»³². Διάχυτος πατριωτικὸς ἐνθουσιασμὸς ἀναστάττει παντοῦ τοὺς Ἕλλη-
 νες. «Εἰς ἀγυιάς, οἰκίας, ἐργαστήρια, ὁδοὺς καὶ πάντα τόπον ὀμιλῶν καὶ σχέδια
 κατὰ τῶν τυράννων χωρὶς τινα συστολήν· πολὺ δὲ περισσώτερον εἰς τὰ συμπόσια
 ἔπινον διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους»³³. Τὸ μέγα φῶς τῆς προσωπικότητος τοῦ
 Σκουφᾶ, ποὺ ἀνάλαμψε στὴ Ρωσσία καὶ στὴ Μολδαυία, ἀναλάμπει στὴν Κωνσταντι-
 νούπολιν καὶ καταυγάζει ἀπὸ κεῖ ὅλα τὰ ὑπόδουλα ἔθνη.

Ἀπὸ τίς ἀρχὰς τοῦ 1812 βασανίζεται ὁ νοὺς του μὲ σχέδια ἐπιτελικῆς στρατιω-
 τικῆς σκέψεως, πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς δραστηριότητος καὶ ὀργανωτικῆς μυσ-
 τικότητος. «Μὲ ὄσσην εὐγλωττίαν τοῦ ἐπέτρεπεν ἡ συγκίνησις του»³⁴, ἐμύησε
 στοὺς πατριωτικὸς του στοχασμοὺς μιὰ σειρά ἐκλεκτῶν : Τσακάλωφ, Ἐάνθος, Ἀνα-
 γνωστόπουλο, Γεώργιο, Ἀθανάσιο καὶ Παναγιώτη Σέκερη, Ἀνθίμο Γαζῆ, Γαλάτη,
 Κομιστόπουλο, Ἀναγνωσταρᾶν, Χρυσοσπάθη, Δημητρόπουλο. Εἶχε σάν ἐπίλεχτους
 στόχους του γιὰ μύηση τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆν, τὸν πρίγκιπα Ἀλέξανδρο Μαυρο-
 κορδάτο Φυραρῆν, τὸν Ἰ. Καποδίστρια, τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντην, τὸ Σέρβο ἡγεμόνα
 Μιλόδ Ὀβρένοβιτς. Ὅλοι διάβασαν γράμματά του. Ἦταν συμπαθητικὸς στοὺς

Ρώσους Δεκεμβριστές 'Αξιωματικούς, όπως ο Πάβελ 'Ιβάνοβιτς Πέστελ»³⁵. Τη μυστική του αλληλογραφία είχε αφανίσει από τις τσέπες του μεθυσμένου Γαλάτη ο ήπειρωτικής καταγωγής 'Αστυνομικός Διοικητής Πετροπούλεως Γοργόλης άσφαλώς εγνώριζε τὸ Σκουφᾶ³⁶.

«Ήταν 13 τοῦ 'Απρίλι 1818, Μεγάλο Σάββατο. Τη νύχτα ὁ Ε. Ξάνθος με τὴ φαμελιά του, κρατώντας τὰ κεράκια βρίσκεται στὴν ἐκκλησία τοῦ Ταξιάρχῃ, περιμένοντας νὰ κάνουν 'Ανάσταση. Καὶ ὁ Σκουφᾶς ποὺ εἶχε φτάσει ἀπὸ τὴν 'Οδησσὸ με καράβι, ἀραγμένο ἀνοιχτὰ στὸ Μέγα Ρεῦμα, βρίσκεται δίπλα του... Μετὰ τὸ Χριστὸς 'Ανέστη τὸν παίρνει στὸ σπιτάκι του, τὸν παρουσιάζει στοὺς δικούς του, τρῶνε μαζὶ τὸν Τσορμᾶ, τσουγκρίζουν τὰ κόκκινα αὐγά, πίνουν καὶ εὐχονται σιγανὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους. 'Ο Σκουφᾶς ἀνακοινώνει στὸν Ξάνθο ὅτι στὸ καράβι του βρίσκονται ὁ 'Αναγνωστόπουλος, ὁ Λουριώτης, ὁ παπα - Ζαχαρίας Αἰνιάν, ὁ σοφὸς διδάσκαλος καὶ ἄλλοι. 'Ο Ξάνθος τὺς προσκαλεῖ καὶ αὐτοὺς καὶ μαζὶ κάνουν τὸ Πάσχα. 'Εκεῖ τότε κατέστρωσαν τὰ μεγαλοφάνταστα σχέδιά τους νὰ κάψουν τὴν Τουρκικὴ 'Αρμάδα μέσα στὸν ταρσανᾶ τοῦ Κερατίου καὶ νὰ πιάσουν αἰχμάλωτο τὸν Σουλτᾶνο Μαχμούτ, ἀνάβοντας τὴν πυρκαϊὰ τῆς 'Επαναστάσεως»³⁷. «'Ο Πάτριος Ξάνθος κατὰ τὸ 1818 προετίμησε τὸ Μιχαήλιον... 'Εδῶ εἰς τὸ 'Αρναούτικιὸ συνεσκεψθησαν εἰς τὸ σπιτάκι τοῦ Ξάνθου στὴ συνοικία Κατακουζηνοῦ ὁ Σκουφᾶς, 'Αναγνωσταρᾶς, Χρυσοσπάθης, Δημητρόπουλος, Φαρμάκης καὶ ἄλλοι»³⁸. Καταστρώθηκε τὸ πολεμικὸ σχέδιο, ὠρίστηκαν οἱ 'Απέστολοι καὶ καθιερώθηκε ὁ τύπος τῆς μεγάλης σφραγίδας.

'Αλλὰ ἡ καρδιά τοῦ Σκουφᾶ δὲν ἀντεξε ἄλλο· τὸν ἔρριξε βαριὰ ἄρρωστο στὸ κρεβάτι. 'Ανησυχία καὶ ἀγωνία βασάνισαν τὺς συντρόφους του. Οἱ φροντίδες τοῦ Ξάνθου, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀδελφῶν Φιλικῶν, οἱ προσπάθειες τῶν γιατρῶν «Μόσχου καὶ 'Ισαυρίδῃ»³⁹, δὲν ἀπομάκρυναν τὸ θάνατο. «'Ο Σκουφᾶς κατεθλίβετο»⁴⁰ διότι «ἀπὸ τὸν περισσότερον τῶν ἄλλων ἀπογοητευθέντα Τσακάλωφ ἐρρίφθη ἡ ἰδέα τῆς διαλύσεως τῆς 'Εταιρείας. 'Ο ἀπὸ τοῦ 'Απριλίου τοῦ 1818 ταμίης Ξάνθος κατηγορεῖτο ὡς σπάταλος. 'Ο Γαλάτης διὰ τῶν πράξεών του ἐξέθετεν εἰς ἀμέσους κινδύνους τὴν 'Εταιρείαν. 'Η κίνησις ὀργανισμοῦ μετ' ὅσους ἀπεσταλμένους καὶ τόσα ταξίδια κορυφαίων μελῶν, φτωχῶν ἀνθρώπων, ἦταν προβληματικὴ καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία του συνετέλεσε εἰς τὴν ἐπιδεινωσιν τῆς καταστάσεώς του»⁴¹. «Τὴν 25 'Ιουλίου ἀναγνωρίζει τὸν Τσακάλωφ, ἀλλὰ δὲν εἶναι εἰς θέσιν πλέον νὰ ὀμιλήσῃ»⁴². «'Ο Σκουφᾶς ἀπέθανεν στὸ Μέγα Ρεῦμα τὴν 31ην 'Ιουλίου 1819 καὶ ἐτάφη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Π. Ταξιαρχῶν (παρόντων τῶν συνιδρυτῶν καὶ πλείστων ἀξιωματοῦχων τῆς 'Εταιρείας)»⁴³. «'Ο Σκουφᾶς ἀπέθανε ἐν ἄκρᾳ πτωχίᾳ»⁴⁴. «Τὸ 1818 ἐγκατεστάθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐμπόρου 'Αθανασίου Σέκερη»⁴⁵. «Μετ' ὃν θάνατον τοῦ Σκουφᾶ ἔλειπεν ἐκεῖνος ποὺ ἐνσάρκωνε τὴν ἰδέαν, ὁ ἐμψυχωτῆς... ὁ ἐφελκύων τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην ὄλων. 'Ελειπεν ὁ ἀρχηγὸς»⁴⁶. «Πέθανε ὁ ἀρχηγὸς ἐνὸς λαοῦ»⁴⁷, ἔστις εἰς τὸ πείσμα τῶν Εὐρωπαίων καὶ τοῦ Τσάρου καὶ τῆς ρωσικῆς ἀντιδράσεως, πολεμοῦμενος καὶ περιφρονούμενος ὑπὸ πολλῶν συγχρόνων του, τῆς Μοίρας σχεδὸν ἀποκαίδι, ἔθεσε τὰς βάσεις πανελληνίου προσπαθείας, δι' ἧς ἡ μὲν ἐλευθερία τοῦ ἔθνους ἐπαγιώθη, ἡ δὲ 'Ιερὰ Συμμαχία τῶν σκληρῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπῃς ἐγίνε ράκκος»⁴⁸. «'Ο Σκουφᾶς ἔχει δεχθεῖ αὐτὴν τὴν τιμὴν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. 'Ο Ξάνθος ὀμίλησε πολὺ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. 'Ο 'Αναγνωστόπουλος ὑπέστη διαψεύσεις χωρὶς νὰ εὕρῃ συνήγορον καὶ ὁ σιωπηλὸς Τσακάλωφ διέψευσε μόνον ἐπανειλημμένως τὸν Ξάνθον, ἀλλ' ἠρνήθη νὰ ὀμιλήσῃ διὰ τὸν 'Αναγνωστόπουλον, δὲν εἶπε τίποτε διὰ τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τῶν Φιλικῶν»⁴⁹. 'Ο Σκουφᾶς κύπηρε ὁ πρῶτος κυβερνήτης τοῦ ὑποδούλου ἔθνους»⁵⁰, ποὺ ὑπόγραψε τὴ λευτεριά του μετὰ τὰ σύμβολα τῆς ὑπογραφῆς του Α.Γ. 'Αόρατος τώρα, εἶναι,

ἡ ἀόρατος Ἀρχή, θρονιασμένη στὸ νοῦ τῶν Φιλικῶν· ἐνσαρκωμένες νοῦς στὸν ὄρκο ποῦ συνέταξεν ὁ ἴδιος. Πιεῖς μπρεῖ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆ φωνή του : «καὶ ἂν παραβῶ τοῦτον, τὸ αἷμα μου νὰ ρεῖσῃ, ἔπας ὁ οἶνος οὗτος ἐπὶ τῆς σπάθης». "Ὀλοι τὸ ἤξεραν πῶς, «ὅποιος ἤθελε νὰ εἰσχωρήσει στὸ μυστικὸ τῆς Ἐταιρείας, ἔπαιζε μὲ τὸ θάνατος»⁵¹. Καὶ συνέχισαν τὸ μεγάλο τῆς ἐθνεγεργίας ἔργο, ποῦ θεμέλιωσε ὁ Σκουφᾶς. «Ὁ βαθυδίνης Βόσπορος τὸν νανουρίζει μὲ τὸν ρόχθον τοῦ κύματος»⁵² καὶ ἡ γαλανόλευκη τοῦ περαστικοῦ ἑλληγικοῦ καραβιοῦ τὸ «χαῖρε» τῆς Ἐλευθεριάς τοῦ φέρε μὲ τοὺς κυματισμοὺς τῆς!⁵³.

Παρατήρηση : Ὁ Ζ. Αἰνιὰν γράφει σὰν μέρα θανάτου τοῦ Ν. Σκουφᾶ τὴν 31-7-1818. Στὰ ἱστορικὰ βιβλία 1) Γεναδίου Μητροπολίτου Ἰλιουπόλεως «Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ρεύματος». Ἔκδ. 1949 – Α. Τσιτούρη, Κωνσταντινούπολις – σελ. 206 – 207 καὶ 2) Α. Γούδα «Παράλληλοι Βίοι». Ἔκδ. 1872 Τ. Ε' σελ. 17 γράφεται σὰν ἔτος θανάτου τοῦ Ν. Σκουφᾶ τὸ 1819 ἀπὸ τὸ ἔτος 1890 περίπου καὶ στὸ τέλος ὀρισμένης περιόδου ἄρχισαν νὰ καταθέτουν οἱ κοινότητες τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὸ Πατριαρχεῖο στοιχεῖα ἱεροπραξιῶν».

Ἀπὸ ὅσα γράφουν σὲ ἱστορικὰ κείμενα οἱ Ἕλληγες καὶ Ἑῆνοι : Ζ. Αἰνιὰν (43) Γ. Αρς (32) Ἰλ. Βενέζης (16) Σ. Βικᾶτος (51) Ἰ. Βουρνᾶς (26-28-51) Γεν. Ἡλιουπόλεως (38-43) Γ. Γερβῖνος (18) Θ. Γκόρντον (31) Α. Γούδας (1-3-4-6-43-44) Ν. Δάμ-σας (53) Κ. Διαμάντης- (17) Π. Δρόσος (42) Γ. Ζωΐδης (32) Γ. Θεοτοκάς (27) Θ. Θεοφανίδης (52) Γ. Κανδηλώρος (22-48) Γ. Καποδίστριας (23) Ν. Κασομούλης (29) Διον. Κόκκινος (24-25-34-40-41-46-49) Γ. Λαμπρινός (8-11-12-14-47) Γ. Κορδάτος (13) Μ. Μιχαηλίδης Νουάρος (37) Α. Μπολισακῶφ (22-48) Ι. Καποδίστριας (23) Ν. Κασομούλης (29) Διον. Κόκκινος (24-25-34-40-41-46-49) Γ (35) Ε. Ξάνθος (39) Σ. Ξενόπουλος (2) Κ. Παπαρηγόπουλος (30) Ν. Πατσέλης (15) Χ. Περραιβός (33) Ε. Πρωτοψάλτης (10-18-45) Σ. Σακελλαρίου (21) Δ. Σταμέλος (20) Ν. Σπηλιάδης (19) Χ. Τατσιόπουλος (5) Σ. Τρικούπης (9) Κ. Τσέτης (50) Ι. Φιλήμων (7) Φ. Φωτιάδης (18 36).

ΜΙΑ ΑΡΤΙΝΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ ΤΟΥ ΓΕΦΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

ΠΑΝΑΓ. ΛΑΚΚΙΩΤΗ

Ἀπὸ τὴν προσωπικὴ μου συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν, παραθέτω μιὰν αὐθεντικὴ Ἀρτινὴ παραλλαγή - ποὺ κατὰ τὴν γνώμη μου εἶναι πολὺ σημαντικὴ, γιατί πάνω σ' αὐτὴ θεμελιώθηκαν ἄλλες παραλλαγές - τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτας. Ἡ παραλλαγή αὐτή, ποὺ παραθέτω, ἔχει πολλὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὴν παραλλαγή τῆς Βονίτσας (Πλαγιὰ) ποὺ τὴ δημοσίευσε ὁ Γ. Μέγας στὴ συγκριτικὴ του μελέτη «Τὸ τραγούδι τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἀρτας» (σ. 198) καὶ ποὺ πρῶτος τὴν ἐπισήμανε ὁ Νικόλαος Πολίτης (ἀριθ. 5, ΛΑ Ὑλη Πολίτου 373, Πλαγιὰ Βονίτσας, 1888).

Ἡ παραλλαγή, ποὺ παραθέτω, ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ παραλλαγή τῆς Πλαγιᾶς Βονίτσας, καθὼς τὸ τραγούδι διαδίδονταν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα καὶ ταξίδευε ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ. Ὅλοι οἱ μελετητὲς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ἔχουν μὲ σαφήνεια διατυπώσει τὴ γνώμη τους πάνω στὸ θέμα τῆς ἀλλοιώσεως στοιχείων τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, καθὼς αὐτὸ ἀναπλάσσεται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν διαφόρων περιοχῶν τοῦ τόπου μας, ποὺ τὸ τραγουδοῦν, χωρὶς ποτὲ νὰ χάνει τὴ γνήσια μορφή του, χωρὶς νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ του πυρήνα, ποὺ ὑπῆρξε ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ λαϊκοῦ ποιητῆ.

Ἄν μελετήσουμε προσεκτικὰ τὶς δυὸ παραλλαγές, τῆς Ἀρτινῆς καὶ αὐτῆς τῆς Πλαγιᾶς Βονίτσας, πειθόμαστε ἀπόλυτα ὅτι ἡ παραλλαγή τῆς Πλαγιᾶς στηρίζεται ἀπόλυτα σ' αὐτή, ποὺ παραθέτουμε σήμερα. Ἀλλοιώσεις ὑπάρχουν, ἀλλὰ αὐτὲς εἶναι φυσιολογικὲς καὶ δικαιολογοῦνται ἐπιστημονικὰ, γιατί ὁ λαός, ποὺ ἔχει τὴ στιχουργικὴ ικανότητα, μεταπλάθει αὐτό, ποὺ παίρνει, χωρὶς νὰ παραφθείρει τὴν κεντρικὴ ἰδέα τοῦ τραγουδιοῦ, τὸ μῆνυμά του.

Παραθέτω στίχους παράλληλα καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης παραλλαγῆς, ποὺ πείθουν ὅτι ἡ παραλλαγή τῆς Πλαγιᾶς Βονίτσας στηρίζεται πάνω στὴν Ἀρτινὴ παραλλαγή. Στίχους, πρῶτα τῆς Ἀρτινῆς παραλλαγῆς κι' ὕστερα αὐτῆς τῆς Πλαγιᾶς Βονίτσας κι' ἀπὸ τὴν σύγκριση διαπιστώνεται ὅτι ἡ δευτέρη θεμελιώνεται στὴν πρώτη.

Γεφύριν ἐστεριώνανε	-----γιοφύριν ἐσκαργιάνανε
φιρμάνι ἀπ' τὸν βασιλιά	-----μιὰ προσταγὴ ἀπ' τὸν βασιλιά
μηδὲ τοῦρκον μηδὲ ρωμιόν	-----μάϊδε τοῦρκου, μάϊδε ρωμιᾶς κεφάλι
νὰ πάψουν τοὺς μαστόρους	-----νὰ κόψουν τοὺς μαστόρους
παρὰ τοῦ πρωτομάστορα τοῦ Γιώργη τὴ γυναίκα	-----παρὰ τοῦ πρωτομάστορα τοῦ Γιώργη τὴ γυναίκα
τοῦ Γιώργη μόλις τᾶκουσε πολὺ τοῦ κακοφάνη	-----τοῦ Γιώργη κακοφάνηκε

Καί λένε τὸν καρτέραγε στὴν πόρτα καὶ στὴ σκάλα---Κ' ἢ Ἐλένη τὸν καρτέραγε
στὴν σκάλα καὶ στὴ μπόρτα
τὸ τί χαμπέρια Γιώργη μου ἀπ' τσ' Ἄρτας τὸ γεφύρι---Γιώργημ' πές μου τίποτε
κάνα καλὸ χαμπέρι.
Σήκω Λενιώ μου κι' ἄλλαξε καὶ βάλε τὰ χρυσά σου---Σήκω σ' ἀπάνω, Ἐλενιώ,
καὶ βάλε τὰ σκουτιά σου
νὰ πᾶς νὰ σὲ στεριώσουμε -----θὰ νὰ σὲ στοιχειώσουμε
Στάσου νὰ λύσω τὸ παιδί νὰ τὸ χορτάσω γάλα---νὰ λυσοδέσω τὸ παιδί νὰ τὸ χορ-
τάσω γάλα
Νὰ βρῶ λιθάρι ριζιμνιὸ νὰ τὸ ἀποκοιμήσω---- νὰ βρῶ λιθάρι ριζιμνιὸ γιὰ νὰ τ'
ἀποκοιμήσω
κι' ἢ τρίτη ἢ ὁμορφότερη-----κι' ἢ τρίτη ἢ καλύτερη
νταούλια κι' ἂν βαρέσουνε νὰ ραῖστεῖ νὰ πέσει----Κι' ὅταν κτυπήσουν ἄργανα,
βαρέσουνε παιγνίδια, τὸ γιοφύρι νὰ
τρέμει, ὡς τρέμουνε τὰ φύλλα.

Οἱ στίχοι τῆς Ἀρτινῆς παραλλαγῆς «Νταούλια κι' ἂν βαρέσουνε νὰ ραῖστεῖ
νὰ πέσει» δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ στόλισμα τοῦ τραγουδιοῦ, ἀλλὰ ἀποπνέουν τὴ στοματι-
κὴ παράδοση, ποὺ μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια τηροῦσαν τόσο οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτας, ὅσο
καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ κάμπου, ὅταν περνοῦσαν πάνω ἀπὸ τὸ Γεφύρι. Τὰ γαϊτανάκια
σταμάταγαν τὰ εὐθυμα τραγοῦδια τους, σὰν ἔφταναν στὸ Γεφύρι, ὁ στρατὸς στα-
ματοῦσε τὰ τραγοῦδια, οἱ ἐκδρομεῖς - μαθητὲς σιωπηλὰ περνοῦσαν τὸ πλακόστρωτο
τοῦ Γεφυριοῦ, οἱ γάμοι, ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ κάμπου στὴν Ἄρτα ἢ
ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν Ἄρτα γιὰ τὰ χωριά τοῦ κάμπου καὶ ποὺ συνοδεύονταν ἀπὸ τὰ
γνωστά μας λαϊκὰ ὄργανα (βιολιά), πέρναγαν κι' αὐτοί, χωρὶς ν' ἀκουστεῖ νυφιά-
τικο τραγοῦδι.

Κι' αὐτοὶ μόνο οἱ στίχοι (νταούλια κι' ἂν βαρέσουνε νὰ ραῖστεῖ νὰ πέσει) ἀρκοῦν
γιὰ νὰ πείσουν ὅτι ἡ παραλλαγὴ τῆς Πλαγιαῖς Βονίτσης γεννήθηκε ἀπὸ τὴν παραλ-
λαγὴ, ποὺ δημοσιεύεται σήμερα. Ἡ παράδοση, ποὺ μεταδίδεται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ,
εἶναι γνωστὴ σ' ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας καὶ τηρεῖται μέχρι καὶ σήμερα,
χωρὶς καμμιά παρέκκλιση. Παραθέτουμε τὴν παραλλαγὴ: *

Σαράντα μαστορόπουλα κι' ἐξήντα δυὸ μαστόροι
γεφύριν ἐστεριώνανε στῆς Ἄρτας τὸ ποτάμι
χίλιες πῆχες ἦταν βαθὺ καὶ πεντακόσιες πλάτος
ὄλημερὶς τὸ χτίζανε τὸ βράδυ γκρεμιζόταν.
Φιρμάνι ἀπ' τὸν βασιλιά νὰ πάψουν τοὺς μαστόρους.
Κλαίγουν τὰ μαστορόπουλα, ποὺ κουβαλοῦν ἀσβέστη
πουλάκι πῆγε κι' ἔκατσε στὴ μεσιανὴ καμάρα.
Μηδὲ λαλοῦσε σὰν πουλὶ μηδὲ σὰ χελιδόνι
παρὰ λαλοῦσε κι' ἔλεγε αὐτὸ λαλεῖ καὶ λέει :

* Τὴν παραλλαγὴ αὐτὴ τὴν ἀκουσα ἀπὸ τὴν Ἐλένη Φακίρη, ἀγράμματη, ποὺ γεννήθηκε
στὰ 1874 καὶ πέθανε τὸ 1960 στὴν Ἄρτα. Τὴν ἔκουγε ἀπὸ τὴ μητέρα της, ποὺ κι' αὐτὴ γεννή-
θηκε καὶ μεγάλωσε στὴν Ἄρτα. Καὶ οἱ δυὸ τους δὲν ταξίδεψαν ποτὲ ἔξω ἀπ' τὴν Ἄρτα.

«Μαστόροι μὴ δουλεύετε, μὴ πολυτυραννεῖστε
δίχως νὰ βάλτε ἄνθρωπο, γεφύρι δὲ στεριώνει,
μηδὲ τουρκὸν μηδὲ Ρωμιὸν μηδὲ κανὰ διαβάτη
παρὰ τοῦ πρωτομάστορα τοῦ Γιώργη τῆ γυναῖκα».

Τοῦ Γιώργη, μόλις τᾶκουσε, πολὺ τοῦ κακοφάνη,
σταυρώνει τὰ χεράκια του καὶ στῆ Λενιώ του πάει.

Καὶ λένε τὸν καρτέραγε στὴν πόρτα καὶ στὴ σκάλα.

— Τὸ τί χαμπέρια Γιώργη μου ἀπ' τς' Ἄρτας τὸ γεφύρι ;

— Ἐτοῦτα τὰ χαμπέρια μου δὲν εἶν' καλὰ γιὰ σένα.

Σήκω Λενιώ μου κι' ἄλλαξε καὶ βάλε τὰ καλὰ σου
νὰ πᾶς νὰ σὲ στεριώσουνε, γεφύρι νὰ στεριώσεις.

— Στάσου Γιώργη μ' μὴ βιάζεσαι, μὴ πολυβιάζεσαι σε,
στάσου νὰ λύσω τὸ παιδί, νὰ τὸ χορτάσω γάλα,
νὰ βρῶ λιθάρι ριζιμνιὸ νὰ τὸ ἀποκοιμήσω.

.....
πῶς τρέχουν τὰ ματάκια μου, νὰ τρέχουν οἱ διαβάτες
πῶς σκούζει τὸ παιδάκι μου νὰ σκεύζει τὸ ποτάμι,
νταούλια κι' ἂν βαρέσουνε νὰ ραῖστεῖ, νὰ πέσει.

Τρεῖς ἀδερφάδες εἶμασταν καὶ τρεῖς κακογραμμένες.

Ἡ μιὰ στοιχειώθ' στὸ Ντούρναβο, ἡ ἄλλη στοῦ Κοράκου
κι' ἡ τρίτη ἡ ὁμορφότερη στῆς Ἄρτας τὸ ποτάμι.

Σιοχαβρός γιὰ κείνον

ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗ

Ἐκεῖ ποὺ σήκωσες τὸ χέρι

σῆμα τῆς νίκης

κι' ἦσον ἀλήθεια ὁ νικητής

ἄξιος τῆς δόξας,

σοῦκοψαν τὸ χέρι

καὶ ἔπεσε παράμερα

κι' οἱ κόκκινες στάλες πότισαν τὸ χῶμα.

Κι' ὄλοι ἀποροῦν: Τὸ παλληκάρι;

Κι' ἡ μάνα:-Ποῶναι ὁ γιός μου;

ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΑΡΤΑ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΠ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ

Ύαχοντας τὸ ἀρχεῖο μου γιὰ νὰ βρῶ κάτι ποῦ μ' ἐνδιέφερε, ἔπεσε τὸ μάτι μου σ' ἓνα γράμμα ποῦ εἶχα δημοσιεύσει στὴ «Βορειοδυτικῆ», ἐφημερίδα ποῦ ἔβγαζα πρὶν χρόνια.

Μοῦ τὸ ἔστειλε κάποιος ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Μοῦ ἔγραφε : «Γεννήθηκα στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ πατέρας μου ἦταν Ἀρτινὸς κι' ἐγὼ τὸν ἑαυτὸ μου τὸν θεωρῶ Ἀρτινὸς».

Τί συμβαίνει καὶ δὲν εἶδα πουθενά, μ' ὄλο ποῦ γύρισα ἔλη τὴν Ἑλλάδα σὰν ἐμπορικὸς ταξιδιωτῆς, μιὰ λιθογραφία, ἓνα καρτ-ποστάλ ἢ καὶ μιὰ φωτογραφία ποῦ νὰ δείχνει ἓνα τοπεῖο ἢ ἓνα Βυζαντινὸ μνημεῖο τῆς Ἀρτας.

Τότες δὲν εἶχε βγάλει ὁ φίλος μου Πάνο Φωτόπουλος - τοῦ Πρακτορείου Ἐφημερίδων Ἀρτας - τὰ ωραιότατα καρτ-ποστάλ, ποῦ εἶναι, ἂν ὄχι καλλίτερα, τοῦλάχιστο ἐφάμιλλα μὲ τὰ καλὰ Εὐρωπαϊκά.

Τοῦ ἔλεγε ὁ πατέρας του ὅτι τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πατρίδας μας εἶναι ὁμορφότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐγραφε : « . . . δὲν πιστεύω ἢ Πελοπόννησος ἢ καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας νάχουν τόσο ὁμορφα χωριά, σὰν τὸν Καταρράκτη, τ' Ἀγναντα, τὸ Βουργαρέλι, τὰ Θεοδώριανα, τ' Ἀθαμάνια, τὴ Σκουληκαριά. Πουθενά δὲν εἶδα τόσο ὁμορφα τοπεῖα, τόσο χαριτωμένα, νὰ κατεβαίνει τὸ βουνὸ ὡς στὴ θάλασσα, τίς δαντελλένιες ἀκρογιαλιές τοῦ Μακρυνόρους, τὰ βαθίσια δάση μὲ τὰ αἰωνόβια δένδρα. Τὰ βουνὰ μὲ τὰ γάργαρα νερά, τίς κρουσταλλένιες βρύσες, τὰ μονοκάμαρα τοξωτὰ παλιὰ γιοφύρια, τὰ τεράστια πλατάνια. Τὰ Τζουμέρκα μὲ τίς πανύψηλες κορυφές, γύρω στὰ 2.400 μέτρα, ποῦ εἶναι πάντα χιονισμένα.

Τὸ μοναστήρι τῆς Σκουληκαριάς ποῦ γεννήθηκε ὁ Καραϊσκάκης¹. Τὸ μοναστήρι τοῦ Σέλτσου² ποῦ ὁ πολέμαρχος Κίτσο Μπότσαρης ἐπὶ τέσσερες μῆνες ἀμύνονταν κατὰ τῶν χιλιάδων Τουρκαλβανῶν καὶ ὅταν ἔκανε τὴν φονικοτάτη ἔξοδο, τετρακόσια γυναικόπαιδα πῆδησαν στὸν γκρεμὸ, στὸ χάος. Σκοτώθηκαν ὅλα νὰ μὴν πέσουν στὸν Τοῦρκο. Ἐκεῖ πάνω δημιουργήθηκε ἓνα μεγαλύτερο Ζάλογγο. Μιὰ λιθογραφία ποῦ νὰ δείχνει τὸν ἀνεπανάληπτο χορὸ τῶν Τζουμέρκων, τὸ διπλοκάγγελο, νὰ τὸν χορεύουν οἱ πανέμορφες Τζουμερνιατισπούλες μὲ τίς τσιπικές των φορεσιές.

Τοὺς ωραιότατους μπαζέδες μὲ τίς χιλιάδες πορτοκαλιές, ποῦ ὅταν ἀνοίγουν μοσχοβολάει ὅλος ὁ τόπος».

Τὸν πατέρα μου ὅταν τὸν ρωτοῦσαν γιὰ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του ἀπαντοῦσε :

« Ἡ Ἀρτα εἶναι χρυσὸς μπαζές, κλουβὶ μὲ πέντ' ἀηδόνια καὶ ὅποιοι τὴν κατηγορεῖ νὰ τοῦ κοποῦν τὰ χρόνια».

Καλὰ ἄς εἶναι, οὔτε ἓνα ἀπὸ τὰ τόσα Βυζαντινὰ μνημεῖα ποῦ ἔχει ὁ τόπος μας δὲν μπόρεσαν νὰ διαφημίσουν οἱ τόσοι καὶ τόσοι Δήμαρχοι ποῦ ἔβγαλε τὸ χωριὸ μας!

Τὸ γράμμα τοῦ ἀναγνώστη μου μὲ στενοχώρησε, καὶ τότες, σὰν ἀπάντηση, ἔγραψα στὸ ὑπ' ἀριθμ. 17 φύλλο τῆς Βορειοδυτικῆς κἀτι σὰν χρονογράφημα, γιὰ τὸ θρύλο τῆς κατάρας τοῦ πατρο Κοσμᾶ.

Ἄπ' αὐτὸ πάλι θυμήθηκα πῶς πρωτογνώρισα τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἄρτας.

Ἔτσι χωρὶς νὰ θέλω γυρίζω στὴν παλιά Ἄρτα. Στὴν πάρα πολὺ παλιά στὰ 1200 - 1300 μ.Χ.

Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τὰ γνώρισα ἀπὸ τὰ κουρνόπουλα! Μὴ σᾶς φαίνεται παράξενο, ἀλήθεια σᾶς λέγω.

Ἦταν τῆς μόδας στὰ παιδικὰ μας χρόνια, νὰ πιάνουμε κουρνόπουλα, νὰ τὰ ἡμερώνουμε, νὰ τὰ μαθαίνουμε παιγνίδια.

Τὰ περισσότερα παλιά σπίτια κάτω ἀπὸ τὰ κεραμίδια, δίπλα ἀπ' τὶς στέγες, ἄφηναν μικρὰ κενὰ σὰ θυρίδες. Ἐκεῖ οἱ κροῦνες χώνονταν κατὰ δεκάδες κι' ἔφκιαναν τὶς φωλιές τους.

Ἦταν τόσος ὁ θόρυβος ποὺ ἔκαναν, ὥστε οἱ νοικοκυραῖοι τὸ μεσημεροκαλό-καιρο ἦταν ἀδύνατο νὰ κοιμηθοῦν.

Προσπαθοῦσαν βέβαια μὲ κάθε μέσο νὰ τὶς διώξουν, μὰ τίποτα δὲν γίνονταν ἀφοῦ δὲν βούλωναν τὶς τρύπες. Περιμέναμε νὰ τὶς διώξουμε ἐμεῖς.

Τὸ κακὸ ὅμως μὲ μᾶς ἦταν μεγαλύτερο, χαλούσαμε τὰ κεραμίδια γιὰ τὸν ἐξο-λοθρεμὸ τους.

Ἡ Ἄγροτράπεζα μοίραζε δηλητηριασμένο καλαμπόκι νὰ τὸ ρίχνουμε στὰ κεραμίδια, ἀλλὰ τ' ἀποτελέσματα ἦταν μηδαμινὰ.

Μαζεύονταν τόσο πολλὲς πάνω ἀπὸ τὴν πόλη, ποὺ τὸ πέταγμα τους ἔμοιαζε σὰ σύννεφο ποὺ δὲν ἀφήνει τὸν ἥλιο νὰ περάσει. Οἱ καλιότεροι βέβαια θὰ τὸ θυμοῦνται.

Κενὰ (τρύπες) εἶχαν καὶ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα ποὺ τὰ προτιμοῦσαμε, γιὰτὶ κανένας δὲν μᾶς ἔκανε παρατήρησι. Ἦταν βλέπεις Ε Ρ Η Μ Α !

Τὰ κουρνόπουλα τὰ βρίσκουμε στὰ διαζώματα, στοὺς τροῦλλους, στὰ καμπα-ναριὰ καὶ στὰ τζαμιὰ. Μᾶς ἔλεγαν οἱ μεγάλοι νὰ μὴν ἀνεβαίνουμε στὰ τζαμιὰ, γιὰτὶ οἱ πεθαμένοι Τοῦρκοι βρुकόλιαζαν καὶ θὰ μᾶς γκρέμιζαν. Ἐμεῖς εἶχαμε βρεῖ τὸ ἀντιφάρμακο : Φοροῦσαμε φυλαχτὰ ἀπὸ εὐλογημένο λιβάνι, ποὺ σὰν ζύγωναν οἱ καταραμένοι, ἔφευγαν, πῆγαιναν στὰ τσακίσματα. Ἄπ' τὰ κουρνόπουλα δωρίζαμε ἢ πωλοῦσαμε ὅσα ἀπ' αὐτὰ ἦταν πεταλούδικα (εὔσωμα).

Τ' ἀγόραζαν οἱ μαγαζάτορες, τὰ ἡμέρωναν, τὰ γύμαζαν, ἀνέβαιναν στὰ πόδια τους, στοὺς ὤμους του, παίρναν τὸ φαγητὸ ἀπὸ τὰ χέρια τους ἢ τὸ τσιμποῦσαν ἀπὸ καταγῆς, ὅπως λέγαμε.

Περπατοῦσαν στὰ πεζοδρόμια, δὲν φοβόντουσαν τὸν ἄνθρωπο, ἀν τάπιανε κανένας ἄγνωστος τὸν τσίμπαγαν. Κάποτε, κάποιος ξένος Βυζαντινολόγος ποὺ ἦρθε νὰ μελετήσῃ τὴν Παρηγοριίτσα καὶ εἶδε νὰ μὴ φεύγουν τὰ κουρνόπουλα, ἀλλὰ νὰ ἀναμερᾶν νὰ μὴ τὰ πατήσῃ, μᾶς θαύμασε, μᾶς πέρασε γιὰ τρομερὰ πολιτισμέ-νους!

Ἄπ' ὅσους τόπους πέρασε τέτοιο πράμα δὲν εἶδε, δὲν μπορούσε νὰ καταλάβῃ πῶς αὐτὰ τὰ μαῦρα ἀγριοπκύλια δὲν φοβεῖνται τὸν ἄνθρωπο.

Ἐκεῖνοι ποὺ διέπρεψαν στὸ γύμνασμα τῆς κροῦνας ἦταν ὁ Χρῆστο Μητσογιάν-νης, ὁ Κουρούκλης, ὁ Χρόνης, μανάβηδες καὶ οἱ τρεῖς, ὁ Ἀγαθῆς, μάγειρας κι' ἄλλοι βέβαια, μακαριτηδες ὅλοι.

Σὰν μεγάλωσα λίγο, ἄρχισα ν' ἀνεβαίνω στὴν Παρηγοριίτσα. Δύσκολο τὸ ἀνε-βασμα, ἐπικίνδυνο, μὰ ἔλα ποὺ ἡ ἡλικία δὲν σοῦ ἀφήνει περιθώριο νὰ σιεφετεῖς.

Τὴν Παρηγοριίτσα οἱ κροῦνες τὴν εἶχαν μεταβάλλῃ σὲ κρουνόπολη. Χιλιάδες μαζεύνονταν σ' αὐτήν. Εὐτυχῶς ποὺ ὁ Κώστας Κατσάνος, ὑποδηματοποιός, ἀγαποῦσε τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα. Ἦταν σὰν ἔφορος, σὰν φύλακας, ἔβαλε καὶ ἐκλει-σαν τὶς τρύπες, ὅσες βέβαια δὲν ἄλλαζαν τὴ μορφή τῆς ἐκκλησίας.

Μιὰ μέρα ποὺ ἀνταμώσαμε στὸ δρόμο, μὲ πῆρε καὶ πῆγαμε στὴν πλατεῖα Σκου-φᾶ καὶ καθήσαμε σ' ἓνα πεζούλι δίπλα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Μπροστά μας κι' άποκάτω είχαμε τὰ Τουρκομνήματα. Τὸ Τζαμί (ἐκεῖ ὅπου σήμερα εἶναι ἡ πλατεῖα Κιλίς καὶ τὰ κτίσματα τοῦ Δεβέκου). Ἀπέναντί μας τὸ χάνι τῆς Κάτω - Παναγιᾶς, τὰ καλαθάδικα, ὁ γιालός, τὸ ποτάμι, οἱ μπαξέδες. Ἡ πλατεῖα ἦταν ψηλότερα.

Ἐκεῖ ὁ κύρ Κώστας μοῦ μίλησε γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἐκκλησίας, γιὰ τὶς ζημιές ποὺ κάνουμε σκαρφαλώνοντας σ' αὐτὴ καὶ στ' ἄλλα μνημεῖα ποὺ ἔχει ἡ Ἄρτα καὶ τὰ περίχωρα.

Πρώτη φορὰ ἄκουγα γιὰ τὸν Ἀἰβασίλη καὶ τὴν Ἀγία Θεοδώρα. Τὴν Παργιορίτσα ἤξερα μόνο, γιὰ τ' ἄλλα εἶχα μεσάνυχτα.

Μὰ τάχα σήμερα, τὸ 1979, οἱ Ἀρτινοί, οἱ κάτοικοι τῆς πόλης μας καὶ τῶν χωριῶν, τὰ ξέρουν ;

Τοῦ ἔδωσα τὸ λόγο μου πὼς δὲν θὰ ξαναπέβαινα καὶ τὸν κράτησα. Γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἄρτας ἔγραψα πρὶν πολλὰ χρόνια στὸ «Ἔθνος»³.

Τὸ 1961 ξανάγραψα στὴ «Βορειοδυτικὴ» κ' ἔδωσα τὸ λόγο μου, νὰ ξαναγράψω, γιὰ νὰ μάθουν ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ «Σκουφᾶ» μὲ διαβάσουν.

Θὰ τοὺς πάρω ἀπὸ τὸ χέρι, θὰ τοὺς ξαναγῆσω καὶ σὲ τρία λεπτά τῆς ὥρας πιστεύω νὰ ξέρουμε ἀκριετὰ.

Ἦστερα ὅμως πρέπει νὰ πᾶν νὰ τὰ ἐπισκεφθοῦν καὶ οἱ ἴδιοι, ἀξίζει τὸν κόπο.

Ἀρχίζω μὲ τὴν Παργιορίτσα. Μ' αὐτὴ ἀσχολήθηκε πολὺ καὶ τὴν ἔκανε γνωστὴ στὴν Εὐρώπῃ ὁ διαπρεπὴς Βυζαντινολόγος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδος.

Ὁ Ναὸς εἶναι ἀπερωμμένος στὴν Παναγία τὴν Παρηγοροῦσα.

Τὸ Ἐσωτερικὸ τῆς Ἐκκλησίας διαιρεῖται σὲ τρία μέρη, τὸν κυρίως Ναὸ καὶ σὲ δυὸ παρεκκλήσια, τῶν Ταξιαρχῶν δεξιὰ καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἀριστερὰ.

Ἀπ' ἔξω ὁ ἐπισκέπτης βλέπει πέντε τρούλλους, ὁ μεγαλύτερος στὴ μέση καὶ οἱ μικρότεροι, ἓνας σὲ κάθε γωνία. Γιὰ τὴν στήριξη τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου ἐπενόησαν τὴν τοποθέτησή του σὲ ὀριζόντιους προβόλους.

Ἡ ἀνύψωση τοῦ τρούλλου τῆς Παργιορίτσας καὶ ἡ στήριξή του εἶναι μοναδική. Σὲ κανένα ἄλλο Βυζαντινὸ μνημεῖο δὲν γίνεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Ἀπάνω ἀπὸ τὸ νάρθηκα ὑπάρχει τοξωτὴ διακόσμηση μὲ διάφορα ζῶα καὶ τέρατα.

Ἀνάμεσα ἀπ' αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ ἐπιγραφή αὐτῶν, ποὺ τὴν ἔχτισαν. Διαβάστηκε καὶ συμπληρώθηκε ἀπὸ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ καθηγητὴ Ὀρλάνδο.

« - Κομνηνοδοῦκας δεσπότης.

Νι(κηφόρο)ς. Κομνηνόβλαστος

δ(εσπότης μ) ἔγας Κομνη(νος καὶ Δούκας Ἄγγελος) -».

Ὅσοι λέξεις εἶναι μέσα σὲ παρενθέσεις ἦταν σβυσμένες καὶ συμπληρώθηκαν ἀπὸ τὸν διαπρεπὴ Ἀκαδημαϊκὸ.

Ἀπ' αὐτὴ ὁ σοφὸς δάσκαλος ἔβγαλε τὸ συμπέρασμα ὅτι χτίστηκε τὸ 1285 - 1289.

Ἡ Ἀγία Θεοδώρα εἶναι ὁ ναὸς τῆς πολιούχου, προστάτριας τῆς πόλης μας, ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μνημεῖα.

Σώζονται ὁ μαρμαρίνος τάφος τῆς ἁγίας καὶ τὰ ὀστά της. Τὸ ναὸ τὸν ἔκτισε ἡ ἴδια τὸν 13ο αἰῶνα στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἦτο εὐσεβέστατη καὶ ὠραιοτάτη. Ὁ ἄντρας της Μιχαὴλ ὁ Β', δεσπότης τῆς Ἄρτας, ἦταν ἄπιστος καὶ τὴν ἐγκατέλειψε. Ἡ Θεοδώρα ἐπὶ 5 χρόνια περιπλανιόνταν, στὸ τέλος κατέφυγε στὸ Κορφοβούνι ὅπου καὶ φιλοξενήθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους. Ὁ Μιχαὴλ μετάνοιωσε καὶ τὴν ἐπανέφερε στὰ ἀνάκτορα. Τότε ἡ Θεοδώρα ἔκτισε τὸ ναὸ καὶ ἔκανε πολλὰς ἀγαθοεργίες, γιὰ τὶς ὁποῖες ἡ ἐκκλησία τὴν ἁγιοποίησε.

Στὸ τουρκοπάζαρο, συναντᾶμε ἓνα κομψότατο Βυζαντινὸ μνημεῖο. Εἶναι ὁ Ἅγιος Βασίλειος. Ἐχει τὴν πλουσιώτερη κεραμοπλαστικὴ διακόσμηση, ποὺ τῆς

δίνει χάρη και γραφικότητα. Οί λίθοι έχουν σχεδόν καταργηθεί, μοιάζει αν επιτρέπεται, με βενετσιάνικη δαντέλλα. Κτίστηκε κατά τὸν 14ο αἰώνα.

Νοτιότερα τῆς Παρηγορήτισσας, ἐνάμισυ χιλιόμετρο ἀπ' αὐτή, εἶναι τὸ μοναστήρι τῆς Κάτω Παναγιᾶς, πού κτίστηκε τὸν 13ο αἰώνα ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Δούκα τὸν Β'.

Κατὰ τὸν καθηγητῆ Ὀρλάνδο οἱ πέτρες πού κτίστηκε πάρθηκαν ἀπὸ ἀρχαῖα κτίρια τῆς Ἀμβρακίας.

Ἡ Μονὴ τῶν Βλαχερνῶν βρίσκεται στὸ ὁμώνυμο χωριό, σ' ἓνα ὕψωμα ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Κτίστηκε κατὰ τὸν 13ο αἰώνα καὶ ὑπῆρξε τὸ Μαυσωλεῖο τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου. Γιὰ τὸ περίφημο αὐτὸ Μοναστήρι ἀσχολήθηκαν πάρα πολλοὶ ἐπιστήμονες δικοὶ μας καὶ ξένοι.

Ἄν ἔγραφα καὶ γιὰ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τὰ ἔξω ἀπ' τὴν πόλη θὰ κούραζα τοὺς ἀναγνώστες, γιατί δὲν εἶμαι εἰδικός, ἀπλῶς θὰ ἀντέγραφα τοὺς ἐπιστήμονες Βυζαντινολόγους καὶ νομίζω δὲν εἶναι σωστό.

Ἔχομε καὶ τὸ θρυλικὸ Γιοφύρι, πού κάτι ἔχουν ἀκούσει γι' αὐτὸ ὅλοι σχεδόν οἱ Ἕλληνες.

Κτίστηκε σὲ διάφορες ἐποχές, ἄλλοι τὸ φέρνουν στοὺς κλασικοὺς ἢ ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἄλλοι στοὺς Βυζαντινοὺς, στὶς ἀρχές τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Ἔγιναν πολλὲς προσθήκες.

Ἡ τελευταία ἐγινε ἀπὸ τὸ 1606 ὡς τὸ 1612. Ἴσως τότες γράφηκε καὶ τὸ περίφημο τραγούδι.

Τὸ Κάστρο τῆς Ἄρτας, κατὰ τὸν ἱστορικὸ καθηγητῆ Θ. Τσοῦτσιο, χτίστηκε τὸ 1210 ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελο Δούκα Κομνηνὸ, αὐτὸ τὸ συνήγαγε ἀπὸ τὸ κεραμικὸ μονόγραμμα Μ.Α.Δ.Κ.

Κατὰ τὸν ἴδιο, μέσα στὸ Κάστρο βρισκόνταν τὰ Ἀνάκτορα τῶν Κομνηνῶν, πού καταστράφηκαν τὸ 1361 ἀπὸ τοὺς Σέρβους.

Στοὺς τοίχους λοιπὸν αὐτῶν τῶν μνημείων τῆς Ἄρτας ὑπῆρχαν τρύπες κι' ἐκεῖ φώλιαζαν καὶ γεννοβολοῦσαν οἱ κουροῦνες. Κι' ἐκεῖ, μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς μας, φτάναμε ἐμεῖς, γιὰ νὰ μαζέψουμε τὰ «κρουνόπουλα».

Καὶ τὰ εἶχαμε κατατάξει τὰ «Κρουνόπουλα» σὲ κατηγορίες, ἀνάλογα μὲ τὴ σωματικὴ διάπλασή τους. Γιὰ νὰ εἶμαι εἰλικρινής, δὲν τὶς θυμόμουν ὅλες τὶς κατηγορίες καὶ κατέφυγα στὰ φῶτα τοῦ νεότερου μου συναδέλφου δικηγόρου τοῦ Στρατοῦ Πατσαλιᾶ. Αὐτὸς τὰ χωρίζει σὲ α) ἀμάλλαγα, β) μπακακίζικα, γ)τσιμπάει ἀπὸ καταγή, δ) πεταλούδικα, ε) φιδοκέφαλα, στ) κέκος (ὅσα εἶχαν ἄσπρα στίγματα) καὶ ζ) πηδηχτά.

Φαίνεται πὼς ὁ Στρατὸς στὴν ἐποχὴ του, δηλαδὴ πρὸς 50ετίας περίπου - ἦταν διάσημος «κρουνοκυνηγός». Δίπλα στὸ σπίτι του ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ 2 - 3 - παλιὰ τριόροφα σπίτια τῆς Ἄρτας, τοῦ Βαρζέλη - Ἀντωνόπουλου. Ὁ Στρατὸς σὰ δημαρχόπουλο πού ἦταν, εἶχε ἐξασφαλίσει τὸ προνόμιο τῆς συλλογῆς τῶν κρουνόπουλων ἀπ' τὸ νταβάνι αὐτουνοῦ τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ νοικοκυρὰ του - ἢ κυρὰ Ἀντωνοπλίνα, δὲν ἄφηνε κανένα ἄλλο παιδί νὰ μαζέψει κουρόπλα ἀπ' τὸ νταβάνι τῆς. Ὅταν κανένας τῆς ζητοῦσε τὴν ἀδεια, αὐτὴ τοῦ ἀπαντοῦσε : «Δὲν γίνεται, τὰ καπάρωσε ὁ Στρατάκης παιδί μου».

Σημειώσεις : 1 - 2 -. Τὰ δύο αὐτὰ Μοναστήρια ἔχουν μεγάλη ἱστορικὴ ἀξία. Στὸ πρῶτο γεννήθηκε ὁ μεγαλύτερος Στρατηγὸς τοῦ 1821, ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Στὸ δεύτερο ὁ Νότης Μπότσαρης ἀμύνονταν μὲ τοὺς Σουλιώτες ἕξι μῆνες καὶ κατὰ τὴν ἔξοδο 400 γυναικόπαιδα πῆσαν στὸ γκρεμὸ καὶ στὸ ποτάμι γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν ἀπὸ τὸν Γεώργιο.

3. Ἀθηναϊκὴ ἀπογευματινὴ Ἐφημερίδα πού ἔκλεισε στὴν 7ετία τῆς δικτατορίας, γιατί ἰδιοκτῆτες, διευθυντὲς καὶ ἀρχισυντάκτες καταδικάστηκαν καὶ φυλακίστηκαν.

ΣΤΗ ΒΑΒΩ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗ

Θάνατι φαίνεται, πολλά χρόνια χαμένη ή Βάβω.

Κανένας από τους παλιότερους δὲν τὴ θυμήθηκε αὐτὴ τὴ γριά. Ἀκουστά εἶχαν κι' αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς παπούδες τους, κι' ἐκείνοι ἀπὸ τοὺς δικούς τους, πού τὸ μολό-γαγαν σὰν μῦθο.

Τὰ παλιὰ χρόνια, τὰ πολὺ παλιὰ τὰ χρόνια, τάχα κατέβηκε λέει ἓνα χινόπωρο ἀπάνω ἀπὸ τὰ βουνὰ μιὰ βάβω. Κατέβηκε μὲ τὰ προβατάκια της γιὰ νὰ ξεχειμάσει ἐδῶ κατὰ τὴν Ἄρτα.

Ἔστησε μὲ τὸ καλὸ κονάκια ἀποπέρα στὸ Μαρατοβούνι, σὲ κάτι παράμορφες στραγκιερές, σὲ κάτι ἡλιόλουστες λακούλες ὁπούειναι στὰ ριζὰ ἀγνάντια στὸν κάμπο, δῶθε ἀπὸ τὸ Χανόπουλο κι' ἀπὸ τὰ κοτσέκια τῶν Μπέηδων, ἀκόμα δῶθε.

Σύναξε πιστικούς, ἔφκιασε γρέκια καὶ εὐχαριστημένη στερνά καμάρωσε καὶ χαμογέλασε ἡ καυμένη ἡ γριά πού βρέθηκε σὲ ἡμερο τόπο, σὲ ἀπογόνια καὶ ἔτσι θὰ τὸν πάταγε κι' αὐτὸν τὸ χειμῶνα.

Μὲ τὸ καλὸ μπῆκε ὁ Σπαρτός, ἀλλὰ καὶ μέρες ἀπὸ τὸν Ἄντριά. Τὴ νύχτα λιανόβρεχε λέει καὶ τὴ μέρα πότε ἥλιος καὶ πότε καταχνιὰ σὰν νάηταν Ἄνοιξη.

Τ' ἀπόβραδο παγάδα καὶ μούχνη, ἔτσι δούλευε ἡ γῆς καὶ στάχειωνε τὸ χορτάρι. Σύγγεφο τὰ νυχτοπούλια ἀνακατώνονταν στὸν οὐρανό, καὶ στὰ βαρκὰ ὁ πάκακας ἀργὰ καὶ πού καλησπερίζονταν μὲ τὴ νεροχελώνα.

Καὶ δγιάβαιναν οἱ μέρες, καὶ δγιάβαινε ἡ Βάβω ξεμανίωτη σὰν νυφούλα πέρα δῶθε στὸ λιβάδι καὶ παινεύονταν καὶ καμάρωνε τὸ βγιὸ καὶ χόρευε ἀπὸ χαρὰ ἡ καρδιά της.

Μὰ ὁ Χειμῶνας, ὅπως καὶ νὰ τὸν κάμεις χειμῶνας εἶναι.

Ἔβγα Ἄντριά, ὅλα ἄλλαξαν. Μάνιωσε ὁ καιρὸς καὶ τῆς βροχῆς τὰ δρολάπια παράβγαιναν μὲ τὴ νεροποντή. Τὸ χιονόνερο καὶ ἡ ξεροπαγιὰ μὲ τοὺς βοργιάδες, μὲ τοὺς νοτιάδες, τὸ ποιὸ θὰ κρατῆσει περισσότερο, τὸ ποιὸ θὰ κάμει τὴ μεγαλύ-τερη ζημιὰ.

Καὶ κλείστηκε ὁ κόσμος στὰ κονάκια του καὶ κλείστηκαν τὰ ζωντανά, ἄσωστες μέρες στὰ γρέκια τους νηστικά, κι' ὄζω ἔβρεχε.

Ἔπεσε μεγάλη κακοχειμωνιά καὶ τὸ κοπάδι κινδύνευε νὰ χαθεῖ.

Νυχτόημερα ἔβρεχε καὶ βάλτωσε ὁ τόπος ὅλος. Τὸ κρύο, δὲν ἄφηνε τὴ γῆς ν' ἀπλώσει καὶ νὰ βγάλει χορτάρι. Θεονόστικα τὰ πρόβατα βέλαζαν στὰ γρέκια καὶ οἱ πιστικοὶ μὲ χίλια ψέματα πάσκιζαν νὰ τὰ κρατήσουν στὴ ζωὴ μὴ χαθοῦν ἀπὸ τὴν πείνα καὶ ψοφήσουν καὶ τ' ἀρνάκια χωρὶς γάλα. Ἡ Βάβω τὰ χρειάστηκε, τυλιγμένη στὸ κοντοκάπι, δὲν ἔβγαине ἀπὸ τὸ καλύβι. Ἀκουμπισμένη στὴ γωνιά, νυχτόημερα σύμπαγε ξύλα στὴ φωτιά κι' ἔτρεμε ἡ καρδιά της σὰν ἄκουγε ὄζω τὸν ἄγερα νὰ σκούζει στὸ ἀσφακερὸ καὶ τ' ἀνεμοβρόχι νὰ ἔρνει τίς πέτρες στὴ Βαλαώρα.

Συλλογιούνταν τὸ βγιὸ ποὺ κινδύνευε καὶ καταργιούνταν τὸ χειμῶνα μὲ τὸ κρύο του ποὺ τὴν εἶχε μάσει κουβάρι. "Ὁμως δὲν τῷβανε καὶ κάτω. Τί θὰ κάμει, συλλογιούνταν, χειμῶνας εἶναι θὰ περάσει κι ὄλο καὶ ἀπίθωνε καὶ ἀπὸ καμιὰ πυρωμάδα στὴ φωτιά, κι' ὄλο καὶ ἄφηνε τὸ νοῦ της ν' ἀλαργέψει ὡς τὸ κάμα τοῦ καλοκαιριοῦ, ὡς τίς ραχοῦλες μὲ τὰ ἔλατα καὶ τὰ κρύα νερά, ὡς τὰ παράμορφα τοῦ Πίνδου σπανοράχια.

Καὶ ψευτοκύλαγαν οἱ μέρες κι' ἀλάργευε ἀγάλια ἀγάλια ὁ χειμῶνας. "Ἐπαιρνε ἡ μέρα καὶ μεγάλωνε, ξέφταγαν τὰ σύγνεφα στὸν οὐρανὸ καὶ μὲ ψέμματα μ' ἀλήθεια πάτησε ὁ Μάρτης.

Ὁ τόπος γέλασε, θάρρεψε ἡ βάρβω καὶ βγῆκε ἀπὸ τὸ καλύβι, καὶ σὰν δὲν μποροῦσε νὰ βοηθήσει ἀλλοῦ, ἔπαιρνε τ' ἀρνάκια, ἔζωνε τὴ ρόκα καὶ γνέθοντας κίναγε γιὰ τὴ βοσκὴ ὡς στὴν κορφὴ στ' ἀνάραχο. "Ἐχει ἀπογῶνια ἐκεῖ καὶ τ' ἀρνάκια τῆς βάρβως ἔτρωγαν κι ἀπήδαγαν νταυραντισμένα, χαρὰ μεγάλη. Μιὰ χαρὰ ἕμως ποὺ δὲν κράτησε. Ὁ Μάρτης ἄλλος φάνηκε στὴν ἀρχὴ κι' ἄλλος ἦταν. Φόρτωσε μὲ τὸν καιρὸ κι' αὐτὸς τὸν κοσμάκη ἕνα σωρὸ κακομοιργιές, κι' ἄλλα τόσα καμῶματα.

Μὲ ἥλιο ξεκίναγε ἡ μέρα, μὲ ἥλιο καὶ ἡ βάρβω μὲ τ' ἀρνάκια της γιὰ τὴ βοσκὴ, κι' ὥσπου νὰ φτάσει στὸ λιβάδι, πότε φύσαγε, πότε μάζωνε ἐκεῖνα τὰ σύγνεφα καὶ γιόμιζε τὸν οὐρανὸ, καὶ γιὰ πότε τᾶκανε βροχὴ, ἕνας Θεὸς ξέρει. Μούσκεμα ὡς τὸ κόκαλο ἡ βάρβω καὶ τ' ἀρνάκια λαχταρισμένα ἔτρεμαν γύρω της σὰν τὰ γατσούλια. Καὶ μεδὰ ἦταν μιὰ φορά, μεδὰ ἦταν δύο, ὁ μασοκάρᾶς λές καὶ τᾶκανε ἐπιτοῦτο. Λές καὶ κάπου ἦταν κρυμένος καὶ σὰν ἔβγαινε ἡ βάρβω στὴν πλαγιὰ τὴν πετροβόλαγε πότε μὲ τὴ βροχὴ καὶ πότε μὲ τὸ χαλάζι κι' ἐκεῖνη ἔσοκαγε ἀπὸ τὸ κακό της.

Στὰ στερνὰ του ὅμως φάνηκε πῶς καλοσύνεψε, πῶς ἀπόστασε νὰ παίξει μὲ τὴ βάρβω καὶ τὰ ζωντανὰ της καὶ κάτι μέρες δὲν σταλαμάτησε. Θάρρεψε ἡ βάρβω, πέταξε τὴν κάπα καὶ μιὰν αὐγὴ μὲ τ' ἀρνάκια της βοσκόντας πῆρε τὸν ἀνήφορο λιανοτραγουδώντας καὶ γνέθοντας κι' ἀγάλια - ἀγάλια σκάλωσε στὴν κορφὴ στ' ἀνάραχο. Ἀνέβηκε σὲ μιὰ πεζούλα, καμάρωσε κάτω τὸν κάμπο ποὺ στέγνωσε καὶ χλόισε, καμάρωσε τ' ἀρνάκια ποὺ μαζωμένα γύρω της ἔπαιζαν στὴ λιακάδα σὰν τὰ παιδόπουλα καὶ ποιὸς ξέρει πῶς ἔνοιωσε ἡ καρδούλα της. "Ἐβαλε μὲ τὸ νοῦ της πῶς πῆρε ἡ "Ἀνοιξη. Σὲ δύο, σὲ τρεῖς μέρες εἶπε, πάει στὰ τσακίσματα κι' αὐτὸς καὶ τὰ καμῶματά του καὶ οἱ φοβέρες του ἀντάμα καὶ γυρίζοντας τὰ μάτια πέρα μακριὰ κατὰ τὰ βουνὰ τῆς Βίγλας τῆς φάνηκε σὰν κάπου νὰ τὸν εἶδε νὰ φεύγει, νὰ χάνεται ντροπιασμένος στὸ πέλαγο.

Ἀνέβηκε σὲ μιὰ πεζούλα ἔβαλε τὸ χέρι στὴ μπάλα γιὰ νὰ τὸν ἀγναντεύει καλύτερα τῶρα στὸ φευγιό του κι' ἀπὲ δὲν κρατήθηκε, τοῦ φώναξε ὅσο μποροῦσε δυνατά.

— Πομπή σου Γέρο Μάρτη, ἐγὼ τᾶβγαλα τ' ἀρνιά κατσίκια.

Ὁ Μάρτης λένε τ' ἄκουσε τὰ λόγια αὐτὰ τῆς βάρβως καὶ πολὺ καταφρονέθηκε καὶ μάνιωσε καὶ γύρισε πίσω καὶ φύσηξε καὶ βρόντησε κι' ἔμασε σύγνεφα στὸν οὐρανὸ κι' ἔπεσε βροχὴ κι' ἔπεσε χιόνι κι' ἔκαμε κρύο δυνατὸ, τόσο δυνατὸ ποὺ τὴ μαρμάρωσε τὴ βάρβω μαζὶ μὲ τ' ἀρνάκια της. Εἶχε καταλάβει φαίνεται ἡ ἔρμη καὶ κίνησε νὰ φύγει, μὰ τὴν πρόλαβε ἡ μπόρα λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν κορφὴ κι' ἐκεῖ ἔγινε τὸ θάμα. Μαθεύτηκε τὸ κακὸ ὁπόγινε καὶ κίνησαν δικοὶ καὶ ξένοι καὶ πῆγαν νὰ ἰδοῦν. Καὶ τί νὰ ἰδοῦν! Μιὰ πέτρα στημένη σὰν τρανὸς ἄνθρωπος, σκυφτὴ καὶ καμπουριασμένη, ζαρωμένη καὶ κακομάντζαλη σὰ βάρβω, μὲ μιὰ ἀγριοσυκιά φυτρωμένη στὸν κόρφο της - ἦτανε λέει ἡ ρόκα ὁπόγινε, καὶ γύρω τ' ἀρνάκια της. Τσοῦμπὰ ἄσπρες πετροῦλες, ὀλόασπρες καὶ σημαδιακές, ποὺ ἀκόμα φαντάζουν ἀπ' ἄκρη τόπου.

Εἶδαν καὶ θάμαξαν, καὶ μολόγησαν καὶ σ' ἄλλους κι' ἐκεῖνοι σ' ἄλλους κι'

ἀκόμα μολογᾶνε κι' ἀκόμα δγιαβαίνουν καὶ ρωτᾶνε. Κι' ἀγναντεύουν τὴ Βάβω πού ἀπὸ τὰ τότε δὲν τὸ ματακούνησε ἀπὸ κείνη τὴ μεργιά. Στὴ Βάβω λένε ἀπὸ τὰ τότε καὶ δῶθε ἐκεῖνο τὸ μέρος οἱ Ἄρτινοί, καὶ βάβες βάφτισαν τὶς στερνές τοῦ Μάρτη μέρες, πού εἶναι ἀκόμα τὸ ἴδιο ζαβὲς σὰν τότε.

Δγιαβαίνουν ἀπὸ τὴ Βάβω καὶ ἀγναντεύουν οἱ ἄνθρωποι καὶ σκανιάζουν, καὶ μπαίνουν σὲ σύλλογὴ ποιανοῦ ἀπὸ τοὺς δυὸ τάχα νάειναι τὸ φταίξιμο, τοῦ Μάρτη ἢ δικό της.

Καὶ κάνας ἀκόμα δὲν μπόρεσε νὰ τὸ βρεῖ.

Ἄσπερίσκοι

ΗΛΙΑ ΛΑΓΙΟΥ

*
Ἐλᾶτ' ἀστέρια μου καλὰ
σὲ τοῦτο τὸ βαρέλι
ἔχω ἐλιές, κρασί, ψωμί
καὶ μιὰ βαθιάν ἀγάπη

*
Ἕμνε τῶν
πηγῶν
ἢ θερινὴ βροχὴ
καρπίζει.
Στάχν.

*
Σύμβολο·
ὄψιμος γι'
ἀθανασία.
Δάκρυ.

*
Ἄχ μ' ἐπνιξεν ὁ πόθος μου
ἢ πείνα μου ἢ ἀναλυτὴ
εἶναι γιὰ αἷμα, γιὰ ψυχὴ
καὶ γιὰ μαστίχα χιῶτικη

*
Πληγὴ.
Κέρδισα
ἕνα καινούριο
ἄνοιγμα
στόν κόσμο.

*
Κρύβομαι.
Πολεμῶ, δὲν πολεμῶ
πολεμῶ.
Συμβιβάστηκα.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ "ΑΡΤΑ" *

ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ

Β' ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΠΟΨΗ

Ἡ "Αρτα τῆς νότιας Ἠπειροῦ, ἡ δική μας, δὲν εἶναι ἡ μόνη στὸν μεσογειακὸ χῶρο πόλη ἢ περιοχή πού φέρει τὸ ὄνομα αὐτό. Ἐχῶ ὑπ' ὄψη ἄλλες ἕξι, χωρὶς ν' ἀποκλείω τὴν ὑπαρξὴ κι' ἄλλων. Οἱ ἕξι αὐτὲς ὁμώνυμες πόλεις ἢ θέσεις, εἶναι : Ἡ "Αρτα τῆς βόρειας Ἠπειροῦ (παλαιὰ "Αρτα) κοντὰ στὴν Αὐλώνα. Ἡ "Αρτα τῆς νήσου Ἔσο (ἐσχατιὰ τῆς νήσου) πού ἀνήκει σὲ συστάδα Κροατικῶν νήσων, ἀνάμεσα στὴ νῆσο Γκρόσσα καὶ τὴ διώρυγα Ζιρόβνα. Τὰ Δαλματικά νησιά Arta Grande καὶ Arta Piccola, λίγο νοτιώτερα ὑπὸ τὴ Ζάρα Vecchia, πού συνδέονται μεταξὺ τους μὲ στενὸ «ὐφαλισθμὸ» καὶ ἀποτελοῦν τὸ βόρειο τμήμα μιᾶς σειρᾶς νησιῶν πού σχηματίζουν εἶδος φράγματος. Ἡ Arta τῆς ἐπαρχίας Udine στὰ βόρεια τῆς Βενετίας. Καὶ ἡ Arta τῆς νήσου Μαγιόρκας, στὰ ἀνατολικά τοῦ νησιοῦ.

Ἡ Arta τοῦ Udine, ἡ Arta τῆς Μαγιόρκας καὶ ἡ δική μας "Αρτα, εἶναι πόλεις. Ἡ "Αρτα τῆς Ἀλβανίας εἶναι κωμόπολη. Ἡ Arta Grande καὶ ἡ Arta Piccola εἶναι νησιά. Καὶ ἡ "Αρτα τῆς Κροατίας εἶναι τὸ ἀκραιῶ τμήμα τοῦ νησιοῦ Ἔσο δ.

Μελετώντας τὴν περίπτωσι καθε μιᾶς "Αρτας - μὲ βάση τὰ βιβλία καὶ τοὺς χάρτες πού μπορεῖ νὰ συμβουλευθεῖ ἕνας ἐπαρχιώτης - κατέληξα στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ πέλεις ἢ περιοχὲς αὐτὲς, δὲν πῆραν τὸ ἴδιο ὄνομα συμπτωματικά. Ὑπάρχουν μεταξὺ τους ἱστορικὲς καὶ ἐδαφομορφολογικὲς ὁμοιότητες, πού ἀποκλείουν τὴ σύμπτωση.

Πρώτη ἱστορικὴ ὁμοιότητα : Ὅλα τὰ παραπάνω τοπωνύμια ἐμφανίζονται χρονικὰ στὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ καὶ φυσικὰ διαμορφώθηκαν καὶ ἐπιβλήθηκαν πολὺ νωρίτερα.

Δεύτερη ἱστορικὴ ὁμοιότητα : Τὰ τοπωνύμια αὐτὰ ἀπαντιῶνται σὲ περιοχὲς στὶς ὁποῖες, ἐπὶ αἰῶνες, ἐδέσποζε ὁ ρωμαϊκὸς στρατός, ἐξουσίαζε

* Συνέχεια ἀπὸ τὴ σελ. 24 προηγ. τεύχους

6. Πρέπει νὰ σημειώσουμε πῶς τὰ ὀνόματα τῆς "Αρτας τῆς νήσου Ἔσο τῆς Κροατίας, τῆς "Αρτας Grande καὶ τῆς "Αρτας Piccola τῆς Δαλματίας, δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὴ σλαβικὴ γλῶσσα, γιὰτί, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὰ νησιά καὶ οἱ ἀκτὲς τῆς Κροατίας καὶ Δαλματίας ρωμαιοκρατοῦνταν καὶ σὲ συνέχεια ἰταλοκρατοῦνταν ἐπὶ αἰῶνες καὶ οἱ παραθαλάσσιες πόλεις εἶχαν λατινογενῆ ὀνόματα, π.χ. Ζάρα, Φιοῦμε, Ραγκούζα, Τριέστη κλπ.

ἀτράνταχτα ἢ ρωμαϊκὴ πολιτειακὴ τάξη καὶ αὐλάκωνε κυριαρχικὰ τὶς γύρω θάλασσες ὁ ρωμαϊκὸς πολεμικὸς καὶ ἐμπορικὸς στόλος, δηλαδὴ ἀπαντιῶνται στὴν Ἰταλία ἢ στὶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἰταλία παραθαλάσσιες ἐκτάσεις (νησιὰ ἢ ἀκτὲς).

Ἐδαφομορφολογικὴ ὁμοιότητα: Τὸ τοπωνύμιον Ἄρτα ἀπαντιῆται σὲ θέσεις στὶς ὁποῖες φθάνοιμε, ἀφοῦ περάσουμε κάποιον στενὸν, δηλαδὴ πορθμὸν ἢ ἰσθμὸν ἢ κανάλι καὶ οἱ ὁποῖες βρίσκονται ἢ σὲ κάποια ἀπόστασις ἀπὸ τὴ θάλασσα (συνήθως ἀπὸ τὸ μυχὸν κάποιου κόλπου μὲ στενὸν στόμιον) ἢ εἶναι κοντὰ σὲ κομμάτια γῆς ποῦ συνδέονται μεταξύ τους μὲ «λαιμοὺς» ἢ «ράμματα».

Στὴν πρώτη περίπτωσιν ἀνήκουν: Ἡ Ἄρτα τῆς νότιας Ἡπείρου (βρίσκεται σὲ ἀπόστασις δεκάξη χιλιομέτρων ἀπὸ τὸν μυχὸν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ποῦ τὸ στόμιόν του, ἀνάμεσα στὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἀκτίου καὶ στὸ ἀκρωτήριον τῆς Πρέβεζας, εἶναι στενὸν, δηλαδὴ πορθμὸς), ἢ Ἄρτα τῆς Ἰσπανικῆς Μαγιόρκας, στὰ ἀνατολικά τοῦ νησιοῦ (βρίσκεται σὲ ἀπόστασις δέκα χιλιομέτρων ἀπὸ τὸ μυχὸν τοῦ κόλπου ποῦ φέρει τὸ ὄνομα τῆς, ἀνάμεσα στὰ ἀκρωτήρια Amer καὶ Pinar), ἢ Ἄρτα τῆς Ἀλβανίας (βρίσκεται σὲ μικρὴ ἀπόστασις ἀπὸ τὸ μυχὸν κόλπου - λιμνοθάλασσης μᾶλλον - ποῦ τὸ στόμιόν του πρὸς τὴ θάλασσα εἶναι πολὺ στενὸν), ἢ Ἄρτα τοῦ Udine (βρίσκεται σὲ ἀρκετὴ ἀπόστασις ἀπὸ τὴ θάλασσα, μὲ τὴν ὁποία συνδέεται ἀπὸ τὸ κανάλι τοῦ S. Pietro).

Στὴ δευτέρα περίπτωσιν, ἀνήκουν: ἢ Ἄρτα τῆς Κροατίας (εἶναι τὸ ἄκρον τῆς νήσου Ἔσο, ἢ ὁποία συνδέεται μὲσω ἰσθμῶν μὲ ἄλλα νησιὰ), ἢ Ἄρτα Grande καὶ ἢ Ἄρτα Piccola (εἶναι νησιὰ ποῦ συνδέονται μεταξύ τους καθ' ἑαυτὰ καὶ μὲ ἄλλα νησιὰ μὲσω «ὕφαλισθμῶν», σχηματίζουσι δέ, ὅλα μαζὺ αὐτὰ τὰ νησιὰ, εἶδος φράγματός).

Ἡ Ἄρτα ἢ δική μας καὶ ἢ Ἄρτα τῆς Ἀλβανίας, μποροῦν νὰ καταταχθοῦν καὶ στὴ δευτέρα περίπτωσιν. Γιατί ἢ δική μας Ἄρτα συνδέεται μὲ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Πρέβεζας μὲσω ἰσθμῶν (λαιμῶν), ποῦ φαίνονται καθαρὰ καὶ στὸν χάρτη. Ἡ δὲ Ἄρτα τῆς Ἀλβανίας, εἶναι μέσα στὴ λιμνοθάλασσα ποῦ συνδέεται μὲ τὸν μυχὸν μὲσω ἰσθμοῦ, ὅπως π.χ. τὸ Αἰτωλικόν.

Εἰδικὰ γιὰ τὴ δική μας Ἄρτα μποροῦμε νὰ εἶμασθε βέβαιοι πὼς πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς εἶχε ἓνα ὀλόκληρον πλέγμα ἰσθμῶν, ποῦ ἔνωσαν διάφορα κομμάτια γῆς μεταξύ των. Κορωνησία - Σαλαῶρα, Σαλαῶρα - Βίγλα, Βίγλα - Ρωγοί, Σαλαῶρα - Ἀνέζα, Ἀνέζα - Κωστακιοί, Κορωνησία - Νιοχάρι (ἔπου ὁ Ἀμβρακικὸς ἀστενὴν ἔχων τὴν πρόσβασιν), Νιοχάρι - παραποτάμια χωριὰ - Γέφυρα κλπ. Κι' ἀνάμεσα τοὺς ἦσαν λιμνοθάλασσες καὶ βάλτοι, ποῦ ὑπῆρχαν μέχρι πρὶν λίγα χρόνια. Οἱ Ρωγοὶ ἦσαν νησιὸν καὶ οἱ βάλτοι ἔφταναν στὴν Καμπὴ (Στρεβίνα), ἔπου ὁ Ἀλὴ Πασὰς εἶχε λιμάνιν. Στοὺς Χαλκιαδες πιθανολογεῖται ὅτι ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα λιμάνια τῆς Ἀμβρακίας, οἱ Δεξαμενές. Οἱ βυζαντινὲς ἐκκλησίαι τῆς πεδιάδας τῆς Ἄρτας (13ος αἰὼνας) εἶναι σήμερον δυὸ - τρία μέτρα χωμέναι στὸ ἔδαφος. Τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸ αἰῶνας, ἢ ἐπιφάνεια τοῦ ἔδαφους ἦταν χαμηλότερα καὶ οἱ λίμναις περισσότεραι, μὲ μερικὰς ἐξάρσεις γῆς ποῦ συνδέονταν μεταξύ τους μὲ ἰσθμοὺς (λαιμοὺς ἢ ράμματα στὴ λαϊκὴ γλῶσσα), δηλαδὴ μὲ στενὰ περάσματα. Ὅλη ἢ πεδιάδα τῆς Ἄρτας, μέχρι τὴ θάλασσα εἶχε ἓνα δίχτυ ἀπὸ ἰσθμοὺς, ποῦ οἱ ἐξωτερικοὶ (πρὸς τὴ θάλασσα) ὑπάρχουν καὶ σήμερον.

Ὡστε ὅλες οἱ θέσεις ποῦ φέρουν τὸ ὄνομα Ἄρτα, ἀπαντιῶνται στὴν Ἰταλίαν καὶ στὶς γύρω ἀπ' αὐτὴν περιοχάς, ἔπει ἐπὶ αἰῶνας κυριαρχοῦσαν οἱ ρωμαῖοι καὶ

όλες έχουν κον-ά του κάποιον στενό, πορθμό, ισθμό ή κανάλι, ή πολλούς ισθμούς κλπ.

Τί σημαίνει όμως ή λέξη ἄρτα; Τὸ arta εἶναι τύπος τοῦ λατινικοῦ ἐπιθέτου artus - arta - artum. Ἡ ὀνομαστικὴ ἐνικῶ τοῦ Cηλ.ικῶ, ἢ ὀνομαστικὴ πληθυντικοῦ τοῦ οἰδτερού καὶ σημαίνει: ἡ στενὴ ἢ τὰ στενά⁷ σὲ κυριολεκτικὴ ἔννοια. Ἡ, σὲ μεταφορά, σημαίνει: ἡ δύσκολη, ἡ στενάχωρη, ἡ ἰσχυρὴ κλπ.

Τὴ λέξη τὴν συναντοῦμε στοὺς ἀρχαίους λατίνους καὶ νεοατίνους συγγραφεῖς, μέχρι καὶ τὸν Dante. Στὸ τέλος τοῦ μεσαίωνα ἡ λέξη χάνεται καὶ ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ stretto, ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὸ strictus, συνώνυμο τοῦ artus. Ἐνδεικτικὰ παραθέτουμε περιπτώσεις στὶς ὁποῖες γίνεται χρῆση τοῦ artus - arta - artum.

ENNIUS : (ann. Isid. orig. 11, 1, 108 genua conpremit arta).

LUCR : (5, 353, ... quod queat artas dissociare inctus partis).

VERG : (Aen, 2, 146 manicas atque arta levare vincla jubet).

TIB : (1, 8, 14, ansa... compressos colligat arta pedes).

OVID : (fast. 3, 306 vincla... addit in arta manus).

SEN : (dial. 9, 10, 3 catena... laxa... arta).

HORAT : (epist. 1, 18, 30 arta decet...).

HIER : (epist. 64, 11 tunica arta est...).

MART : (14, 4 - 5 de pila paganica : folle... et minus arta pila).

TAC : (agr. 30v, alit r arbor arta).

VAL (FI. 1, 757 leo cunctatur in arta mole virum).

Τὸ ἴδιον ἐπίθετο, μὲ τὴν μεταφορικὴ ἔννοια «δύσκολη», «ἀπόρητη», «ἰσχυρὴ» ἢ «στενάχωρη», «θλιμμένη», τὸ συναντοῦμε πολλές φορές. Νά μερικὲς περιπτώσεις :

TAC. (ann 3, 74 castella..., arta et infensa).

OVID (trist. 1, 10, 36 arta.. Anchiali moenia).

LIV. (3, 6, 3 agrestem confertum in Arta tecta).

SIL. (14, 336 arta ne... epicula... vie... redirent).

Μὲ τὴν ἔννοια «στενάχωρη» καὶ «θλιμμένη», τὸ συναντοῦμε στὸ Εὐαγγέλιο (VvLG. Matth. 7, 14 quam angusta porta et arcta via est quae ducit ad vitam), στὸν Dante (nf. 19 Laggiù nel fondo foracchiato ed arto, E. Purg. 27 Fuor se dell' arte vie, fuor se' dell' arte καὶ E. Segner, . Christ. instr. 1, 5, 8 Oh! quanto é angusta la porta ed oh! quanto arta é la via che conduce alla salvagione! (Min).

Μὲ τὸ ἴδιο ἐπίθετο, χαρακτηρίζονται ἀπ' τοὺς συγγραφεῖς καὶ πολλὰ συγκεκριμένα θαλάσσια στενά (πορθμοὶ) ἢ στενὲς λωρίδες γῆς (χερσόνησοι ἢ ἰσθμοί), π.χ. :

MANIL. (4, 616 fauces... Propontidos artae). Τὸ ἴδιο στὸν CURT, 3, 1, 13, LUCAN, 2, 616, PLIN. nat. 6, 38, SIL. 15, 366, TAC.

7. GLOSS. v. 267, 33 arcum, unustum vel strictum (IV. 485, 38 cf. 20, 36 al. et. 1. 37) II 23, 49 ἐσφιγμένον, 23, 25 arta στενωπά, IV 472, 13 tribulata.

ann. 14, 34, AVIEN. orb. 197 artas inter fauces atque... Bosphorus oras).

LUCAN. (9, 958 quamvis Byzantion arto pontus).

SEN. (Ag. 564 Isthmon, arto qui recurvatus solo...).

OV. (trist. 1, 10, 47 Symplegadas ire per artas).

Οἱ ἐλάχιστες περιπτώσεις πού ἀναφέραμε - ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ὁμοίων περιπτώσεων - ἀποδεικνύουν πὼς τὸ ἐπίθετο *artus - arla - artum*, ἢ ἀν σὲ μεγάλη χρήση στὰ λατινικά, νεολατινικά καὶ πρῶτα ἰταλικά κείμενα, δηλαδὴ ἀπὸ πρὸ Χριστοῦ μέχρι καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Dante καὶ πὼς ἀντιστοιχεῖ στὸ δικό μας στενός - στενή - στενό. Ὅταν οἱ Λατῖνοι τὸ χρησιμοποιοῦσαν σὲ συσχετισμὸ μὲ διάφορες τοποθεσίες, τὸ ἔδιναν σὲ στενά (π.χ. τοῦ Βοσπόρου, τῶν Συμπληγάδων :λπ.) καὶ ὅπως ἐμεῖς μὲ τὸ ἐπίθετο β α θ ὶ ἔχουμε ὀνομάσει πολλές θέσεις (π.χ. Βαθὺ Σάμου, Βαθὺ Ἰθάκης, Βαθὺ Αὐλίδος κλπ.), ἔτσι καὶ αὐτοί, μὲ τὸ ἐπίθετο *arta* ὀνόμασαν διάφορες θέσεις (ἢ περιοχὲς ἀπ' τὶς ὁποῖες πῆρε τὸ ὄνομα ἢ θέση, κατὰ συνεκδοχὴ) πού βρισκόνταν «μέσα βαθεῖα, ὕστερα ἀπὸ κάποιο ἢ ἀπὸ κάποια στενά», εἴτε αὐτὸ τὸ «βαθεῖα» ἦταν πέρα ἀπὸ τὸ μυχὸ κάποιοι κόλπου μὲ στενὸ στόμιο (πορθμὸ), εἴτε ἦταν «βαθεῖα» πρὸς τὴ θάλασσα, πέρα ἀπὸ κάποιο ἰσθμὸ (ἢ ἰσθμούς) πού ἔνωσε κομμάτια ξηρᾶς μεταξὺ τους.

Σὲ κάθε μιὰ Ἄρτα, ἀπὸ τὶς ἐφτά πού ἀναφέραμε, συντρέχει ἡ παραπάνω προϋπόθεση, δηλαδὴ ἡ ὑπαρξὴ κάποιου στενοῦ, πέρα ἀπὸ τὸ ὁποῖο («βαθεῖα») ὑπάρχει ἡ θέση πού πῆρε τὸ ὄνομα Ἄρτα, καὶ αὐτὴ ἡ ὁμοιότητα ἢ ἑδαφομορφολογική, μαζὺ μὲ τὶς δυὸ ἱστορικές ὁμοιότητες, πού προανέφερα, μὲ κάνουν νὰ πιστέψω πὼς στὴ λατινικὴ γλῶσσα πρέπει ν' ἀζητήσουμε τὸν «ἀνάδοχο» καὶ τῆς δικῆς μας Ἄρτας.

Μὲ τὴν ἀποψη αὐτὴ δικαιολογεῖται, ἀφ' ἑνὸς τὸ γιατί δὲν διασώθηκε κανένας ἐνδιάμεσος τύπος ἀπὸ αὐτοὺς πού ἔπλασαν οἱ γλωσσολόγοι, ἀφ' ἑτέρου τὸ γιατί ἡ Ἄρτα πῆρε τὸ ὄνομα Ἀκαρνανία καὶ γιατί τελικὰ ἐπικράτησε τὸ Ἄρτα. Ἐξηγοῦμαι : Μετὰ τὴν ἐρήμωση τῆς Ἀμβρακίας καὶ τῆς περιοχῆς τῆς, οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶτες καὶ ναυτεμπορευόμενοι, ἔδωσαν στὴν περιοχὴ τὸ ὄνομα *Arta*, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πῆρε τὸ ὄνομα, κατὰ συνεκδοχὴ, καὶ ὁ πρῶτος οἰκισμὸς πού στήθηκε στὴ θέσῃ τῆς πρὶν ἀπὸ 2 - 3 αἰῶνες καταστραμμένης Ἀμβρακίας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα καὶ ἡ θέση εἶχαν ὀλίγερα ξεχαστεῖ. Ἰχνη αὐτῆς τῆς ρωμαϊκῆς παρουσίας διασώθηκαν (ἀγάλματα, ἐπιγραφές, λουτρά). Ἀργότερα, μὲ τὴν πρώτη καταστροφὴ τῆς Νικόπολης ἀπὸ τοὺς Γότθους (6ος αἰώνας μ. Χ.), ὁ οἰκισμὸς ἐνισχύθηκε σὲ πληθυσμὸ ἀπὸ φυγάδες κατοίκους τῆς ρωμαϊκῆς Νικόπολης⁸, οἱ ὁποῖοι, γνωρίζοντας τὴ λατινικὴ δὲν εἶχαν κανένα λόγο νὰ δώσουν ἄλλο ὄνομα στὴ σχηματιζόμενὴ πόλη. Ὅταν ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἔχασε τὸ λατινικὸ τῆς χρῶμα καὶ ἄρχισε νὰ γίνεται ἐλληνικὴ, ἄρχισε καὶ μιὰ προσπάθεια ἐξελληνισμοῦ τῶν διάφορων ὄρων (ἄξιωμάτων, στρατιωτικῶν ὄρων, τίτλων κλπ.). Φυσικὸ ἦταν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λόγιους τῆς βυζαντινῆς, ἐλληνικῆς πιά, αὐτοκρατορίας, νὰ θελήσουν νὰ ἀλλάξουν τὰ λατινικά τοπωνύμια ἐπαναφέροντας τὰ παλιά, τὰ ἀρχαῖα. Ἀλλὰ κανένας δὲν γνώριζε ποιά ἀκριβῶς ἀρχαῖα πόλη ἦταν στὴ θέσῃ τῆς Ἄρτας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἄρτα ἦταν κοντὰ στὴν Ἀκαρνανία, οἱ λόγιοι τὴ βάφτισαν Ἀκαρνανία⁹.

8. Κοίτ : παραπάνω σημ. 3.

9. Κοίτ : παραπάνω σημ. 5.

Ἡ πάλῃ ἀνάμεσα στὸ παλιὸ ὄνομα Ἄρτα, πού τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ κάτοικοι¹⁰, καὶ οἱ ἐμπορευόμενοι, καὶ στὸ νέο ὄνομα Ἀκαρνανία, πού τὸ χρησιμοποιοῦσαν οἱ λόγιοι, κράτησε φαίνεται πολὺ καὶ ἀπήχησέ τῆς βρίσκουμε ἀκόμα καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Μὲ τὴν ἐξαφάνιση ὅμως τῆς βυζαντινῆς ἐξουσίας καὶ τῶν παραγόντων, πού εὐνοοῦσαν τὸ ὄνομα Ἀκαρνανία, ἐπιβλήθηκε τὸ λαϊκὸ ὄνομα, τὸ ὄνομα Ἄρτα.

Πιστεύω πὼς καὶ τὸ τοπωνύμιο Κομπότι(ον) προέρχεται ἀπὸ τὴ λατινική. Οὔτε ἀπὸ τὴ λέξη «κόμβος» μπορεῖ νὰ προέρχεται ἡ λέξη Κομπότι(ον), οὔτε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Κομπότη, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη compositum, πού σημαίνει «ὑψωμα», «λαφίσκος». Καὶ εἶναι πραγματικά ὑψωμα τὸ Κομπότι, στὸ ἄκρο πεδιάδας, διατήρησε δὲ ἀκόμα καὶ τὸ γένος του (οὐδέτερο καὶ στὴ λατινικὴ καὶ στὴν ἑλληνικὴ).

Ἄλλὰ καὶ τὸ τοπωνύμιο Λιμίνη πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ λατινική. Limen - Liminis σημαίνει προάστειο, πρόθυρα πόλης. Πραγματικά καὶ μέχρι σήμερα ἀκόμα, γιὰ τὸν ἐρχόμενο ἀπὸ τῆ θάλασσα, ἡ Λιμίνη εἶναι ὁ πρῶτος οἰκισμὸς πού συναντᾶται, πρὶν φτάσει στὴν Ἄρτα, εἶναι τὰ πρόθυρα τῆς Ἄρτας. Δὲν νομίζω ὅτι εὐσταθεῖ ἡ ἐξήγησις, ὅτι μπορεῖ κάποτε νὰ ἦταν λιμάνι. . . Ἄλλωστε, πρὶν ἀπὸ χρόνια, γραφόταν Λιμίνη¹¹ καὶ ὄχι Λιμήνη. Πολλοὶ χρησιμοποιοῦσαν οὐδέτερο γένος : τὸ Λιμίσι.

Τὰ δύο αὐτὰ χωριά (Κομπότι καὶ Λιμίνη) βρίσκονται στὴν ἔκταση πού παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στὴ θάλασσα καὶ στὴν Ἄρτα, στὸ δρόμο τὸν παλιό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐπικοινωνοῦσαν οἱ ναυτεμπορευόμενοι μὲ τὴν Ἄρτα. Ἰσως αὐτοί, οἱ Ρωμαῖοι δηλαδή ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι, πού κυριάρχησαν στὴν περιοχὴ μας ἐπὶ 7 - 8 αἰῶνες, νὰ ἔδωσαν τὸ σημερινὸ ὄνομά τους, στὴν Ἄρτα, στὸ Κομπότι, στὴ Λιμίνη.

*

Ἡ ἄποψη πὼς ὁ ἀνάδοχος τοῦ τοπωνύμιου Ἄρτα πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ στὴ λατινικὴ γλῶσσα, πρωτοδημοσιεύθηκε τὸ 1968. Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα καταχωρίστηκε σὲ ἐγκυκλοπαιδεῖες καὶ πολλὰ συγγράμματα. Τὴν κριτικὰ ἔκριναν α) ὁ Γ. Μαγουλάς σὲ ἄρθρο του μὲ τίτλο «Ἑτυμολογικά» στὴν «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» (1969 - 70, περ. β', τ. κ', σελ. 332, ὑποσ. 1) ὅπου γράφει : «Δὲν εἶναι σπάνιον εὐφυῆς καὶ ἀρίστη θεωρητικῶς ἐτυμολογία νὰ ἐγκαταλείπεται μετὰ τὴν ἐμφάνισιν ἄλλης ἀπλουστερίας καὶ περισσότερον «πεζῆς». Οὕτως ἐπέισθην τελευταίως ὅτι ἡ παλαιὰ ὠραία ἐτυμολόγησις ὑπὸ τῶν δύο ἀντιπάλων Φιλήντα καὶ Χατζηδάκι, ὀφείλει ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς νέας τοῦ Γιάννη Τσοῦτσινου». β) ὁ Γ. Δελόπουλος, σὲ ἀνακοίνωσή του στὸ Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (28 - 30/4/1976) ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε μὲ τίτλο «Ἡ Ἄρτα καὶ τὰ συγγενικά τῆς τοπωνύμια» στὰ πρακτικὰ αὐτοῦ τοῦ Συμποσίου (σελίδες 163 - 177) πού ἐκδόθηκαν σὲ τόμο τὸ 1977 ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ὁ Γ. Δελόπουλος γράφει (σελ. 165) : «Ἡ ἐργασία τοῦ Γιάννη Τσοῦτσινου εἶναι πολὺ πιὸ μεθοδική

10. Τὸ «Χρονικὸ τοῦ Μορέως», πού εἶναι λαϊκὸ ἔμμετρο ἀφήγημα, χρησιμοποιοεῖ ἀποκλειστικά τὸ ὄνομα Ἄρτα καὶ ἀποδεικνύει πὼς ὁ φράγκος λαϊκὸς ποιητὴς ἀποδέχτηκε τὸ «λαϊκὸ» ὄνομα.

11. Ἐχω ὑπ' ὄψη χειρόγραφη ἔκθεσι τοῦ ρωσικοῦ ὑποπροξενείου τῆς Ἄρτας (πού βρίσκεται στὰ χέρι μου) καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ «Δοκιμίου περὶ Ἄρτης» τοῦ Σ. Ξενοπούλου. Καὶ στὰ δύο γράφεται Λιμίνη.

και πιό ὀρθολογιστικὴ ἀπὸ τὶς προηγούμενες καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ γιὰ τὶς ἄλλες ἀπόψεις εὐστοχῆ, ἰσχύει μάλιστα ἀρκετὰ καὶ γιὰ τὴν ἀποψη τοῦ ὁ ἴδιος προβάλλει. Πάντως γιὰ πρώτη φορὰ λαβαίνονται ὑπ' ὄψη ἐφ' ἑαυτὸν «Ἄρτες τῆς Μεσογείου». Καὶ συνεχίζει : «Ὁ συγγραφέας ἔκανε δουλειὰ ἐπιμελημένη καὶ χρήσιμη, ποὺ διέπεται ἀπὸ σύγχρονη καὶ πλατύτερη ἀντίληψη στὶς γενικὲς γραμμὲς τῆς. Νομίζουμε ὅτι τὸ θέμα τὸ ἔπιασε καὶ ἐργάστηκε ἔπως περίπου ἔπρεπε, μόνο πού, στὴν ἐτυμολόγηση, μιὰ πράγματι ἐντυπωσιακὴ φωνητικὴ ὁμοιότητα τὸν παρέσυρε σὲ λαθεμένη πορεία».

Καὶ νά, περιληπτικά, οἱ ἀντιρρήσεις τοῦ κ. Δελόπουλου : α) ὅτι δὲν καθορίζω ποῖο «στενὸν» ἢ ποιά «στενά» δικαιολογοῦν τὸ ὄνομα σὲ Θηλυκὸ γένος, γιὰτὶ ἂν ἐννοῶ στενὴ θάλασσα, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι *artium* (*mare*), ἂν ἐννοῶ ποτάμι, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι *artus* (*fluvius*). Καὶ ἂν ἐννοῶ νῆσος (*insula*) ἢ πόλη (*urbs*), πῶς καὶ γιὰτὶ χάθηκε τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ συνεκφερόταν καὶ πῶς, ἂν τὸ *arta* εἶναι ἐπίθετο, συνδέθηκε μὲ ἄλλο ἐπίθετο, ὅπως στὴν περίπτωση *Arta Grande* καὶ *Arta Piccola*. Ἀπαντῶ : Τὸ ποῖο «στενὸν» ἢ «στενά» ἢ «στενὴ» δικαιολογεῖ τὸ ὄνομα, γιὰ νὰ τολμήσει κανεὶς νὰ τὸ προσδιορίσει, θὰ πρέπει ἢ νὰ στηρίζεται σὲ κείμενα (ποὺ δὲν ὑπάρχουν) ἢ νὰ ἔχει ζήσει τὴν ἐποχὴ ποὺ δόθηκε τὸ ὄνομα. Ἡ ὑπαρξὴ ὅμως τόσων ἰσθμῶν καὶ ὑφαλισθμῶν στὴ δική μας Ἄρτα, στὴν Ἄρτα τῆς Ἀλβανίας καὶ στὶς Ἄρτες τῆς Ἀδριατικῆς, πιθανολογεῖ ὅτι αὐτὰ εἶναι τὰ στενά. Ὅσο γιὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ γένος, νομίζω πῶς μέσα στοὺς αἰῶνες ἀλλάζοντο στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, π.χ. Αἰ Ἀθῆναι - ἢ Ἀθήνα, αἰ Πάτραι - ἢ Πάτρα, οἱ Παρίσιοι - τὸ Παρίσι, ἢ Τρίκινη - τὰ Τρίκαλα, τὸ Ρέθυμον - ἢ Ρέθυμνος κ.λ.π. Καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας : τὰ Ἄγναντα - ἢ Ἄγναντα, τὰ Πράμαντα - ἢ Πράμαντα, ἢ Θεοδωρία - τὰ Θεοδώριανα, τὸ Σκλοῦππο - οἱ Σκλοῦπποι, τὸ Σερέσι - οἱ Σερές, ἢ Ἀπάνω Πέτρα - οἱ Σπανοπέτροι, τὸ Παχυκάλαμο - ὁ Παχυκάλαμος, οἱ Κομτζιάδες - ἢ Κομτζιάδα κ.ο.κ. Καὶ φυσικὰ ὅταν ἕνα τοπωνύμιον «πολιτογραφεῖται» σὲ ἄλλη γλῶσσα, ἔχει αὐξημένες πιθανότητες ν' ἀλλάξει καὶ γένος καὶ ἀριθμὸ. Τέλος, ἔχω τὴ γνώμη, πῶς ἕνα ἐπίθετο ὅταν γίνεται τοπωνύμιον, γίνεται καὶ οὐσιαστικόν. Τὰ Στενά, τὰ Μετέωρα, τὸ Βαθὺ κλπ., εἶναι οὐσιαστικὰ πιά. Καὶ ἄριστα μπορούμε νὰχομε Μεγάλα Μετέωρα, Μικρὰ Μετέωρα, Ἄνω Βαθὺ, Κάτω Βαθὺ, Παιλιὸ Πλατὺ, Νέο Πλατὺ κλπ. Δὲν πρέπει νὰ παραλείψω νὰ σημειώσω πῶς ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα πάνω ἀπὸ δέκα τοπωνύμια Στενό, Στενά, Στενοῦ, γύρω στὰ ἔξ Πλατὺ καὶ γύρω στὰ δέκα Βαθὺ, β) ὅτι δὲν εἶμαι σαφῆς στὴ χρονολόγηση. Ἀπαντῶ : Εἶμαι σαφῆς ὅσο εἶναι δυνατό. Ἐχομε εὐρήματα ρωμαϊκὰ μεταχριστιανικὰ (ἐλάχιστα βέβαια) ποὺ δικαιολογοῦν τὴν ὑπαρξὴ ρωμαϊκοῦ «σταθμοῦ» στὴ θέση τῆς ἐγκαταλειμμένης Ἀμβρακίας. Ἡ πρώτη καταστροφὴ τῆς Νικόπολης ἀπ' τοὺς Γότθους (6ος αἰῶνας μ.Χ.) ὅπωςδῆποτε μετέβαλε τὸν «σταθμὸν» σὲ πολίχνη καὶ οἱ ἄλλες καταστροφές τῆς Νικόπολης (929 - 1034 μ.Χ.) μετέβαλαν τὴν πολίχνην σὲ πόλη καὶ ἔτσι τὴν πρωτοβρίσκουμε σὲ κείμενα τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰῶνα. Ἀλλὰ ἀπὸ τότε ποὺ τὴν πρωτοσυναντοῦμε σὲ κείμενα (ἐλληνικὰ καὶ ξένα), τὸ ὄνομα εἶναι σταθερὰ Ἄρτα. Σὲ κανένα κείμενον δὲν ἀναγράφεται σὰν Ἀράχτα ἢ Ἄρχτα ἢ Βάλτα ἢ Βάρτα.

Πάντως στὸν κ. Δελόπουλο ὀφείλω εὐχαριστίες γιὰ τὰ καλὰ του λόγια καὶ γιὰ

τὴν καλωσύνη του νὰ ἐμφανίσει ἐκτεταμένα τὴν ἀποψή μου, ἔστω κι' ἂν διαφωνεῖ μ' αὐτή.

Γ' ΔΥΟ ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

1. Ὁ ἄρτινός συγγραφέας κ. Γιώργος Οἰκονομίδης, με ἐπιστολή του πρὸς τὸ περιοδικὸ «Σκουφᾶς», προβάλλει τὴν ἀποψη ὅτι τὸ τοπωνύμιον Ἄρτα ὀφείλεται σὲ μετοίκους τῆς Ἀλβανικῆς Ἄρτας (παλιᾶς Ἄρτας, βορείως τοῦ Αὐλῶνος), χριστιανούς, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὰ μέρη τῆς παλιᾶς Ἀμβρακίας καὶ με τὸν καιρὸ, μιὰ ποὺ ἡ περιοχή δὲν εἶχε ἀναγνωρισμένο ὄνομα, ἔδωσαν στὸν τόπο τὸ ὄνομα Ἄρτα, τιμώντας ἔτσι τὴν παλιὰ πατρίδα τους.

Ἡ ἀποψη αὐτή, ἂν καὶ ἀόριστη καὶ ἀτεκμηρίωτη, δὲν εἶναι εὐκολο οὔτε ν' ἀπορριφθεῖ, οὔτε νὰ γίνῃ δεκτὴ. Ἄλλὰ κι' ἂν ὑποθέσουμε πῶς γίνεται δεκτὴ, δὲν λύνει, ἀλλὰ μεταθέτει τὸ θέμα. Τὰ ἐρωτήματα παραμένουν : Πῶς πῆρε τὸ ὄνομα τῆς Ἄρτας τῆς Ἀλβανίας καὶ τί σχέση ἔχει με τίς ἄλλες Ἄρτες τῆς Μεσογείου ;

2. Ὁ κ. Γ. Δ. Δελόπουλος, στὴν ἴδια ἐργασία ποὺ προανέφερα, μετὰ τὴν ἀντίκρουση τῆς δικῆς μου ἀποψῆς γιὰ τὴ λατινικὴ προέλευση τοῦ τοπωνύμιου Ἄρτα, ἀναπτύσσει μιὰ ἐντελῶς καινούργια ἀποψη : Ἀπὸ τὸ λιθουανικὸ baltas (ἄσπρος) προῆλθε τὸ σλαβικὸ balto (ἔλος, λίμνη), τὸ ρουμανικὸ balta, τὸ δαλματικὸ balta, τὸ μεσαιωνικὸ ἑλληνικὸ βάλτον ἢ βάλτο, ποὺ ἔγινε ἀργότερα βάλτος. Με γλωσσολογικούς κανόνες ποὺ ἐπικαλεῖται, ἐξηγεῖ πῶς τὸ balta ἔγινε valta, varta, warta, arta, με τὴν ἔννοια πιά τοῦ ὄρμου, λιμανιοῦ, λιμνοθάλασσας. Με τὴ μορφή balta ἀναφέρει ὁ κ. Δελόπουλος πολλὰ τοπωνύμια στὴ Ρουμανία, Δαλματία, Τουρκία, Ἑλλάδα. Με τὴ μορφή Βάλτα ἀναφέρει τρεῖς περιπτώσεις στὴν Ἑλλάδα. Με τὴ μορφή Warta ἀναφέρει μιὰ περίπτωση στὴν Πολωνία. Καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ὄχτῶ Ἄρτες τῆς Μεσογείου. Ὁ κ. Δελόπουλος καταλήγει πῶς αὐτὰ τὰ τοπωνύμια εἶναι δαλματικά ἢ κάποιος ἰταλικῆς διαλέκτου τοῦ μεσαιῶνα.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ κ. Δελόπουλου εἶναι ἀξιόλογη καὶ στηρίζεται σὲ γλωσσολογικούς κανόνες, ποὺ ἐγὼ τοῦλάχιστο δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ κριτικάρω. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ὅμως νὰ ἔχω τίς ἐπιφυλάξεις μου, γιατί με διαφορὸς κανόνες εἶναι εὐκολο νὰ καταλήξῃ κανεὶς σὲ αὐθαίρετα συμπεράσματα, ὅπως στὴν περίπτωσι Χατζηδάκι, ὁ ὁποῖος με ἄψογους γλωσσολογικούς κανόνες κατέληξε ἀπ' τὸ Ἀράχθεια στὸ Ἄρτα. Ἦρθαν ὅμως οἱ ἑφτά - ὄχτῶ Ἄρτες καὶ τίναξαν τὴν ἀποψη αὐτὴ στὸν ἀέρα.

Καὶ νὰ οἱ ἐπιφυλάξεις μου : α) Ὁ κ. Δελόπουλος δέχεται τὰ τοπωνύμια αὐτὰ ὡς δαλματικά ἢ κάποιος ἰταλικῆς μεσαιωνικῆς διαλέκτου. Ἄλλὰ κι ὁ ἴδιος ἀμφιβάλλει. Προκειμένου γιὰ τίς ἰσπανικὲς Ἄρτες, γράφει : «ὁπότε πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ μετακίνηση Δαλματῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ μέρη». Πότε ὅμως οἱ Δαλμάτες κυριάρχησαν στὴ Μεσόγειο μέχρι τὸν Ἀτλαντικὸ ἢ ποιά ἦταν ἡ μεσαιωνικὴ ἰταλικὴ διάλεκτος ; β) Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη ποὺ ὑποστηρίζει ὁ κ. Δελόπουλος, πῶς δικαιολογεῖ τὴν ὑπαρξὴ σὲ ἔγγραφα τοῦ 1335 τοῦ Balta de Anablona, ἐνῶ ἡ δική μας Ἄρτα (ἡ νεώτερη) καὶ ὁ κόλπος τῆς, σταθερὰ γράφονται Ἄρτα ἀπὸ τὸ 1082, δηλαδὴ ἀπὸ τότε ποὺ πρωτοεμφανίζεται τὸ τοπωνύμιον, μέχρι σήμερα, τόσο σὲ Ἑλληνικὰ ὅσο καὶ σὲ ξένα κείμενα, ἐνῶ πουθενὰ δὲν συναντᾶμε τὴ μορφή Balta ἢ Varta ; (Ἀντίθετα τὴ βρισκόμας Larta ἢ Narta, ἀλλὰ τὸ L καὶ τὸ N προφανῶς προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄρθρο). Ἡ ἔλλειψη τῶν ἐνδιάμεσων κρίκων τῆς φωνητικῆς ἐξέλιξης, τόσο

στή δική μας "Αρτα, όσο και στις άλλες μεσογειακές και ή διάσωση μόνο της μορφής Balta για τη λιμνοθάλασσα (βάλτο) κοντά στον Αύλώνα και μάλιστα τριακόσια χρόνια μετά την εμφάνιση σε κείμενα της δικής μας "Αρτας, πιστεύω ότι πρέπει να μās πείσει πώς το Balta σημαίνει το βάλτο (λιμνοθάλασσα - ιχθυοτροφείο) της περιοχής (άλλη είναι ή λιμνοθάλασσα της "Αρτας κι' άλλος ό κόλπος της Αύλωνας) και δέν έχει καμμιά σχέση με την πολίχνη "Αρτα της Αύλωνας, όπως και ό Βάλτος της Λίτωλσακαρνανίας (συνεχόμενος με την περιοχή της δικής μας "Αρτας) δέν έχει καμμιά σχέση τοπωνυμιακή με τη δική μας "Αρτα. "Αλλωστε ή φωνητική εξέλιξη, που κατά τον κ. Δελόπουλο πραγματοποιήθηκε απ' τους Δαλμάτες στην περιοχή του "Αμβρακικού, δέν ή-ταν δυνατό να περιορισθεί στη βόρεια άκτē του (περιοχή "Αρτας) και να μη περιλάβει και την ανατολική (περιοχή Βάλτου), αφού μάλιστα οι δυο περιοχές έφάπτονται, γ) δέν είναι δυνατό να δεχθούμε πώς το Balta με την έννοια όρμος ή κόλπος έγινε τοπωνύμιο με τη μορφή Arta, γιατί τότε αν θέλαμε να πούμε ό κόλπος της "Αρτας, θα έπρεπε να πούμε Arta di Arta!

'Αξίζει να προσθέσω πώς κοντά σε τρεις απ' τις πολλές "Α ρ τ ε ς της Μεσογείου, συναντάμε κι' άλλο ένα κοινό τοπωνύμιο. Στη Μαγιόρκα, την πρωτεύουσά της Palma, στο Udine της Β. 'Ιταλίας την πόλη Palma - nona και στη δική μας "Αρτα, την περιοχή Παλματερό.

Τελειώνοντας, καταλήγω στο συμπέρασμα, πώς ή έτυμολογία του τοπωνύμιου "Α ρ τ α πρέπει όπωςδήποτε ν' αναζητηθεί σε γλώσσες που κυριάρχησαν για πολύ χρονικό διάστημα στη Μεσόγειο. Θεωρώ τη λατινική σαν τον πιθανότερο «ανάδοχο», γιατί κυριάρχησε επί έξ - έφτά αιώνας σ' αυτή τη θάλασσα και γιατί οι ιστορικές και έδαφομορφολογικές ομοιότητες ανάμεσα στα όμώνυμα τοπωνύμια οδηγούν μάλλον προς αυτή την κατεύθυνση.

*

'Οφείλω να εύχαριστήσω : τον κ. Scevola Mariotti, Καθηγητή της Κλασ. Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Ρώμης, τον κ. Δήμαρχο Τεργέστης, τον κ. Juan Maluquer, Δ/ντή του 'Αρχαιολογικού 'Ινστιτούτου του Πανεπιστημίου της Βαρκελώνας, τον κ. Giuseppe Schiró, Δ/ντή του 'Ινστιτούτου Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Ρώμης, τον κ. F. Cavinato, Καθηγητή στη Venezia Mestre, τον κ. Frangesco Stubo, Καθηγητή στην Καζέρτα, για τις πληροφορίες και το πολύτιμο υλικό (χάρτες, φωτογραφίες κλπ.) που μου έστειλαν και τις ευγενικές απαντήσεις των στα έρωτήματά μου. 'Επίσης εύχαριστώ τον κ. Δημήτριο Βαγιακάκο, καθηγητή- Διευθυντή 'Ιστορικού Λεξικού 'Ακαδημίας, για την προθυμία του να απαντήσει στα έρωτήματά μου.

ΕΠΙΓΟΝΟΣ Ο ΑΜΒΡΑΚΙΩΤΗΣ

Φίλε Κε Πρόεδρε

Ὡς συμβολὴ στὴ μουσικὴ ἱστορία τοῦ τόπου, πού ὁ «Σκουφᾶς» ὡς Μουσικο-φιλολογικὸς Σύλλογος συνεχίζει σήμερα καὶ συμπληρώνει ἐπάξια, θάθελα νὰ θέσω ὑπόψην σας μιὰ μαρτυρία, πού συνάντησα στὸ «Ὄνομαστικὸ» τοῦ Πολυδεύκου καὶ πού ἀφορᾷ στὸν μουσικὸ Ἐπίγονο ἀπ' τὴν Ἀμβρακία καὶ σ' ἓνα, ὄχι ἰδιαίτερα γνωστὸ, κεφάλαιο τῆς μουσικῆς ἱστορίας γενικώτερα.

Ἡ σχετικὴ περικοπὴ ἔχει ὡς ἐξῆς: «ἐπιγόνειον δὲ κέκληται μὲν ὑπὸ τοῦ εὐρόντος, ὁ δ' Ἐπίγονος ἦν γένει μὲν Ἀμβρακιώτης τιμῇ δὲ Σικυώνιος, πρῶτος ἐπικρούσας ἄνευ πλήκτρου. τὸ δὲ ἐπιγόνειον ἔχει χορδὰς τετραράκοντα...» (Δ, 59. Ἐκδ. E. Bekker, 1846, σ. 156).

Μὲ ἀφορμὴ τὴν παραπάνω μαρτυρία, ἡ ἀναγωγὴ στὶς πηγὰς στάθηκε ἀναγκαία ὡς βοήθημα γιὰ κάποιον πληρέστερο φωτισμὸ καὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπιγόνου.

Ἔτσι, ὁ Ἀθήναιος (Δειπνοσοφισταὶ Δ, 183) μᾶς πληροφορεῖ: «μνημονεύει δ' ὁ Ἰόβας καὶ τοῦ λυροφοίνικος καὶ τοῦ ἐπιγονίου ὁ νῦν εἰς ψαλτήριον ἔρθιον μετασχηματισθὲν διασώζει τὴν τοῦ χρησαμένου προσηγορίαν. ἦν δ' Ἐπίγονος φύσει μὲν Ἀμβρακιώτης, δημοποιήτος δὲ Σικυώνιος μουσικώτατος δ' ὢν κατὰ χεῖρα δίχρα πλήκτρου ἔψαλλεν» (Ἐκδ. G. Kaibel, 1961, Stuttgart, T.I., σ. 400).

Ὁ Ἀθήναιος, στηριγμένος στὸν Ἰόβα, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ Πολυδεύκης, ἀναφέρουν μὲ σαφήνεια ὡς γενέθλιο τόπον τοῦ Ἐπιγόνου τὴν Ἀμβρακία (στὴ θέσση τῆς σημερινῆς Ἄρτας). Ἀντίθετα, εἶναι ἄγνωστη σὲ μᾶς ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἔζησε, ἂν καὶ μερικοὶ (Gevaert, Michaelides, κ. ἄ.) τοποθετοῦν μὲ βεβαιότητα τὴ δράση του στὰ μέσα τοῦ βου προχριστιανικοῦ αἰώνα.

Γεννημένος στὴν Ἀμβρακία ὁ Ἐπίγονος, πολιτογραφήθηκε στὴ Σικυώνα ὅπου στὴν ἐποχὴ τοῦ Κλεισθένη διοργανώθηκαν μουσικοὶ ἀγῶνες στὸ πλαίσιο τῆς ἀπολλώνειας λατρείας μαζί μὲ διονυσιακὰς γιορτὲς, πρᾶγμα πού στάθηκε αἰτία νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκ τῆς πλῆθους ἀπὸ καλλιτέχνες, πού συντέλεσαν νὰ γίνῃ ὁ τόπος περίφημον κέντρο μουσικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μουσικῆς παιδείας.

Ἡ οὐσιαστικὴ προσφορὰ τοῦ Ἐπιγόνου στὸ χῶρον τῆς μουσικῆς τέχνης εἶναι ἀξιοσημειωτὴ τόσο ἀπ' τὴ μεριά τοῦ πρακτικοῦ ἐκτελεστή, ἐφευρέτη καὶ ἀνακαινιστῆ, ὅσο καὶ ὡς βαθύτατου θεωρητικοῦ καὶ ἰδρυτῆ «Σχολῆς» σὲ μιὰ πλατιὰ ἐκδοχὴ τοῦ ὄρου.

Σ' αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ ἐφεύρεση τοῦ «'Επιγονείου», μουσικοῦ ὄργανου μὲ τὸν ἐντυπωσιακὸ - γιὰ τὴν ἐποχὴ - ἀριθμὸ τῶν σαράντα χορδῶν, τοῦ πιὸ πλούσιου σὲ ἤχους ὄργανου ἀπ' ὅλα ὅσα γινώρισε ἡ ἀρχαιότητα.

Ὁ Η. Lavoix, χωρὶς νὰ γνωρίζουμε τίς πηγές του καὶ ιδιαίτερα τὴ βᾶση τῆς συλλογιστικῆς του, ἰσχυρίζεται ὅτι «ὁ 'Επίγονος ἐφεύρε, μιμούμενος τοὺς 'Ανατολί-τας, ὄργανον πολυχόρδον, κατὰ πολὺ ὅμοιον τῷ ἄσσυριακῷ ναύλω, ὅπερ ἐκάλεσε ἐπιγόνειον». (Ἱστορία τῆς Μουσικῆς, Ἑλλ. μετ. Α. Σερεμέτη, ἸΑΘ. 1888, σ. 41).

Εἰδικὰ γιὰ τὴν ὀνομασία τοῦ ὄργανου, αὐτὴ ὀφείλεται - σύμφωνα μὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς μελετητές, ἀλλὰ καὶ τίς ἀθθεντικὲς πηγές - στὸ ὄνομα τοῦ ἐφευρέτη του 'Επιγόνου. Ἡ παρατήρηση τοῦ Sachs γιὰ τὴν ἐτυμολογικὴ προέλευση τοῦ ὀνό-ματος ἀπ' τίς λ. «ἐπι» καὶ «γόνου», στηρίζεται στὴν ἀποψη, πού υἰοθέτησαν μερικοὶ (ὁ Reinach λ.χ.), πὼς γιὰ νὰ παιχθεῖ τὸ ἐπιγόνειο, ἔπρεπε νὰ τοποθετηθεῖ ὀριζόντια πάνω στὰ γόνατα καὶ πού, γιὰ τοὺς Ἰδίους, μοιάζει ἔτσι μὲ τὸ βιεννεζικὸ Zither (τσίτερ) πού καὶ σήμερα βλέπει κανεὶς νὰ παίζεται σὲ μερικὲς γραφικὲς γωνιὲς τῆς πόλης, ἐνῶ σὲ μᾶς, τὸ συγγενικὸ καὶ τόσο ἀγαπημένο στὸς ἀρτινοὺς «Σαντούρι» ἐξαφανίστηκε μαζὶ μὲ τοὺς τελευταίους καὶ γνήσιους λαϊκοὺς μας κτελεστές, μέσα στὴ δίνη μιᾶς ἀλλιώτικης πιὰ τοπικῆς «κουλτούρας».

Οἱ πηγές μᾶς πληροφοροῦν, ἐπίσης, πὼς ὁ 'Επίγονος εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴ δεξιο-τεχνία νὰ κρούει τίς χορδὲς τοῦ ὄργανου μὲ τὰ δάχτυλα τῶν δύο χερῶν (« μ ο υ σ ι - κ ὴ τ α τ ο ς ὢ ν κ α τ ᾶ χ ε ἶ ρ α ») χωρὶς πλῆκτρο (= ψ ἄ λ λ ε ι ν) καί, μά-λιστα, ὑπῆρξε ὁ « π ρ ῶ τ ο ς ἐ π ι κ ρ ο ῦ σ α ς ἄ ν ε υ π λ ῆ κ τ ρ ο υ », πού ἡ κατάργησή του ἔγινε πιὰ ὀριστικὴ στὴν τελευταία περίοδο τῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ ἴδιος ἔγινε ἰδρυτῆς μιᾶς περιφέρειας μουσικῆς «Σχολῆς», πού οἱ μαθητὲς τῆς ὀνομάστηκαν «ἐπιγόνειοι» ἢ «οἱ περὶ τὸν 'Επίγονον». Αὐτοὶ ἀναφέρονται ὄχι μόνο ὡς ἄριστοι στὸ ὄργανό τους, ἀλλὰ καὶ μὲ βαθιὰ θεωρητικὴ κατάρτιση σύμφωνα μὲ τίς μαρτυρίες πού μᾶς παρέχει τόσο ὁ Ἀριστοτέλης («Ἀρ-μονικῶν στοιχείων» πρῶτον. Ἔκδ. Η. S. Marcen, 1903, Oxford, σ. 97), ὅσο καὶ ὁ Πορφύριος λέγοντας: «πολλῶν αἰρέσεων οὐσῶν ἐν μουσικῇ (...) δύο πρωτεύει ἄν τις ὑπολάβοι, τὴν τε Πυθαγόρειον καὶ τὴν Ἀριστοξένειον (...) ὅτι μὲν γὰρ ἐγένοντο πλείους αἰ μὲν πρὸ τοῦ Ἀριστοξέ-νου, οἷα ἡ Ἐπιγόνειος.....» (Πορφυρίου εἰς τὰ Ἀρμo-νικὰ Πτολεμαίου ὑπόμνημα, 3, 1-4. Ἔκδ. I. Düring, 1932, Göteborg).

Ὡς μιὰ εἰδικὴ ἐπινόηση τῆς «Σχολῆς» τοῦ Ἀμβρακιώτη Ἐπιγόνου ἀναφέ-ρεται ἡ «ἔναυλος κιθάρισις» σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Φιλοχόρου πού διασώζει ὁ Ἀθήναιος: «... καὶ τὴν ἔναυλον κιθάρισιν, ἣ πρῶ-τοι οἱ περὶ Ἐπίγονον ἐχρήσαντο» (Δειπνοσοφ. XIV, 637).

Ὁ ὅρος «ἔναυλος κιθάρισις» κφράζει πρῶτιστα τὴ μουσικὴ τῆς κιθάρας συνο-δευμένη (accompagnée) μ' ἕνα πνευστὸ ὄργανο. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπ' τὰ εἶδη τῆς «συναυλίας» καὶ πιὸ συγκεκριμένα: «ὅταν κιθάρα καὶ αὐλὸς σὺμφωνῆ» (Σχόλ. εἰς Ἀριστοφ. Ἰππῆς, στ. 9. Ἔκδ. F. Dübner, 1842, Parisiis, σ. 33). Στὴν προκειμένη περίπτωσι τὸν κύ-ριο ρόλο εἶχε τὸ ἐγχόρδο ὄργανο στὸ ὅποιο, ἐξ ἄλλου, ὁ Ἐπίγονος ὑπῆρξε ἕνας ἀπα-ράμιλλος βιρτουόζος.

Τὰ παραπάνω πιστεύω πὼς συμβάλλουν ἀρκετὰ σὲ μιὰ πρώτη γνωριμία μὲ

τὸ ἔργο τοῦ Ἐπιγόνου καὶ εἶναι, νομίζω, περιττὸ νὰ ἀναφέρω ὅτι ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι ἀρκετὰ πλούσια περιλαμβάνοντας πλῆθος ἀπὸ λεξικά καὶ μουσικῆς ἐγκυκλοπαίδειες, καθὼς ἐπίσης καὶ ἱκανὸ ἀριθμὸ ἀπὸ εἰδικὰ καὶ γενικὰ βιβλία ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ πού εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ χρησιμοποιήσω ὡς βοηθήματα : F. Gevaert : Histoire et théorie de la musique de l antiquité, 1965 (ἐπανέκδ.), Hildesheim, ἰδιαίτερα στίς σελ. 247 - 248 καὶ 359 - 361 τοῦ II' τόμου, Th. Reinach : La musique Grecque, 1926, Paris, σ. 126, R. Westphal : Die Musik des Griechisches Altertumes, 1883, Leipzig, σ. 173 καὶ 183 καὶ τὸ ὀλότελα πρόσφατο τοῦ S. Michaelides : The Music of Ancient Greece, 1978, London, στὰ ἀνάλογα λήμματα.

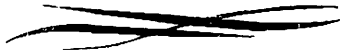
Θὰ σημειώσω ὥστόσο πὼς ἐνῶ ἡ μουσικὴ βιβλιογραφία εἶναι ὅπωςδὴποτε πλούσια, λείπουν ὀλοκληρωτικὰ οἱ αὐθεντικῆς μαρτυρίες καὶ οἱ πηγές, τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πού θὰ ἐπέτρεπαν καὶ μιά, χωρὶς σύγχυση σὲ πρόσωπα καὶ ἐποχές, προσπάθεια γιὰ ἀνάλυση τῆς βαθύτερης προσωπικότητος τοῦ Ἐπιγόνου.

Μένει λοιπόν, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ μουσικὴ καὶ μόνον πλευρὰ τοῦ μεγάλου Ἀμβρακιώτη, πού θάπρεπ : νὰ γνωρίσουμε καὶ νὰ τιμήσουμε.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ θὰ πρότεινα, γιὰ τὸν παραπάνω συγκεκριμένο λόγο, νὰ δοθεῖ στὴ μουσικὴ στέγη, πού σύντομα θὰ ἀποκτήσει ὁ «Σκουφᾶς», τὸ ὄνομα «Ἐπιγόνειος Μουσικὴ Στέγη», ἔκφραση τιμῆς πρὸς ἕνα μεγάλο ἐκπρόσωπο τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς τέχνης καὶ γέννημα γνήσιο τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας μας.

Φιλικώτατα

Γ. Μ. Κ.

Ὁ σταθμὸς

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΡΓΩΝΗ

Ἀγέραςτος ἐτοῦτος ὁ σταθμὸς δπως τὴν πρώτην μέραν,
πού νιώσαμε·

κι' αὐτοὶ πού ἤδραν τὸ δρόμο στίς ῥάγες
τόν κρατᾶν στὴ σφιχτὴ γροθιά τους.

Ὅλοι μας, ἐτοῦτος ὁ τόπος, τὸν κρύβουμε μέσα μας,
στὸ κρασί καὶ στὸν ἰδρώτα, στὸ χαμόγελο τῶν παιδιῶν.

Ἐνα τηλεγράφημα γιὰ τὸν ἐρχομὸ κι' ὅλοι τὸ ξέρουμε
κι' ὡς τὴν ἄλλη ἄκρη.

Ζῶντας ἀπὸ συνήθεια ἀνάμεσα σὲ δυὸ σφραγίδες τοῦτος ὁ τόπος
ἀπὸ σούρουπο σὲ σούρουπο,

κρατιέται συγχωνεύοντας πόνους καὶ πόθους μὲ τὴ δυστυχία,
σάν αἰθουσα ἀναμονῆς

καὶ μέσα του οἱ καῦμοι μαζωμένοι σ' ἕνα φλόγα
στὰ στήθια.

Ἡ ζωὴ γνώρισε τὸν ἑαυτὸ της δίχως καθρέφτες κι' ἐκεῖνο
τὸ χέρι ψηλὰ πού δείχνει, εἶναι δικό μας.

Φυγή

KYPOY NAPBA

Μελαγχολῶ στὸ γέρομα τοῦ ἡλιοῦ
μοναδική-κι' ἄλλοι-παράξενη ἀγάπη
ἀφοῦ γιὰ μένα δὲν ὑπάρχεις πιά.

Κι' οὔτε τὰ χρώματα ποὺ βάφουνε τῆ δύση
πορτοκαλλιά, μαβιά καὶ ρουμπινιά
κάνουν τὸ γέλιο στὴν καρδιά μου γιὰ ν' ἀνθήση.

Καὶ τὸ φθινόπωρο ποὺ τώρα περιμένω
θάρθῃ βαρῶ, θάρθῃ μὲ καταχνιά
νοσταλγικὸ κι' ἀνείπωτα θλιμμένο.

Ἦσουν ἐσὺ γλυκὸ, φῶς ἴλαρὸ
στὸ φτόνο, στὴν ψευτιά ποὺ μᾶς γαζώνει
θάρρους ὀρρός στὴν τόσην ἀπονιά
στὸ αἶμα, στὴ φωτιά ποὺ μᾶς παγώνει....

.....
Διαβατικὰ γιὰ τὸ νοτιὰ πουλιὰ
λέω μέρες, μήνες τώρα ν' ἀκλουθήσω
στῶν μπᾶντζος τῆ γλυκολυγμολαλιὰ
ἀγιάτρευτες πληγές νὰ λησμονήσω.

Ἀρμπαρόριζα στὴ γλάστρα

ΘΕΟΔΩΡΑΣ ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ - ΜΟΡΑΛΗ

Ἀρμπαρόριζα στὴ γλάστρα
μοῦ θυμίζεις τὰ παλιὰ.
Νιὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας
καὶ κορδέλλα στὰ μαλλιά.
Ἀρμπαρόριζα στὴ γλάστρα

ἡ μητέρα μου φυλάει,
τὴν ποτίζει, τὴν σκαλίζει
καὶ ξεχύνει μυρωδιὰ.
Πότε-πότε ἓνα κλαράκι
κόβει γιὰ μωσχοβολιὰ.

Ἀρμπαρόριζα στὴ γλάστρα
εἶσαι κάτι ἀπ' τὰ παλιὰ·
ἔχεις ἄρωμα, φρεσκάδα,
κι' ἔχεις μιὰ μωσχοβολιὰ
λές καὶ τούτη τὴ στιγμή,
γεύτηκα ἀπ' τὰ γλυκὰ
τὰ καινούργια τῆς μητέρας
ὄλο γλύκα μυρωδιὰ.

Χαρισέ μου τὸν Αὔγουστο

ΑΡΙΣΤΕΙΛΗ ΤΣΙΑΙΓΙΑΝΝΗ

Χαρισέ μου τὸν κεχοιμπαρένιο Αὔγουστο
νὰ ζωγραφίσω ἀκουαρέλες

στὴ διάφανη μνήμη μου.

Τὸν καιτὸ μήνα ποὺ γλυκαίνουν τὰ χεῖλη
ῶριμες ὁπώρες τῆς ἀγάπης.

Νὰ περιπλανηθῶ μὲ ἀγάλματα μελαχρινὰ
στὰ καλοκαιρινὰ ἀκρογιάλια.

Νὰ ξαπλωθῶ στὴν ἀμμουδιὰ μὲ τὴ θεὰ
ποὺ γέννησε τὸν τρελλὸ ἔρωτα,

παγιδεύοντας τίς ὥρες μου
μὲ ἀνεκπλήρωτες ὑποσχέσεις.

Χαρισέ μου τὸν χρυσομελένιο Αὔγουστο
μὲ τὰ δειλινὰ ντυμένα ροδοπέταλα

καὶ τὰ μονοπάτια μ' ἄνθη λυγαριᾶς.

Ν' ἀποχαιρετίσω τὸ καλοκαίρι

πιᾶνοντας μὲ τὰ χεῖλη

μεστωμένες ρόγες σταφύλι

ἀπὸ τσαμπιὰ ποὺ θὰ κρατῶ στὰ χέρια μου

σάν πενασμένος τουρίστας τῆς δεκάρας.

Ο ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ*

(Μιά ἀρτινή διασκευὴ τῆς "Ἐρωφίλης")

ΧΑΡΟΣ (πρὸς Βασιλέα)

"Ἄγρια κι' ἀναλύπητη καὶ σκοτεινὴ ἡ θωριά μου,
μά τῃ ρομφαίᾳ πού κρατῶ σὲ τοῦτα τὰ γυμνά μου.
Κόκκαλα, κόκκαλα, ἀστραπές, βροντὲς δμάδι,
σήμερα ἀνοιξε ἡ μαύρη γῆς καὶ βγῆκα ἀπὸ τὸν "Ἄδη.
Χωρὶς νὰ μὲ καλέσουνε συχνὰ σὲ σπίτια μπαίνω,
ἀρπάζω νιούς ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ γέρους ἀπ' τὰ γένια,
ἀρπάζω καὶ μικρὰ παιδιὰ στὴ σέλλα ἀρματωμένα¹.

Χα, χα, χα, χαρὲς ἐλπίζει ὁ βασιλιάς καὶ γάμους ἐτοιμάζει
δὲν βλέπει πὼς ὁ Χάροντας γοργὰ τὸν πλησιάζει.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Πανάρατον)

Πανάρατε, Πανάρατε, Πανάρατε παιδί μου,
ἔβγα ἐμπρός μου νὰ σὲ ἰδῶ, δυὸ λόγια νὰ σοῦ κρῖνω.

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρὸς Βασιλέα)

Τὸν ὄρισμό σου ἀγροίκησα τῆς Ὑψηλότητάς σου,
Θέλω ν' ἀκούσω Βασιλεῦ ποῖό εἶν' τὸ πρόσταγμά σου.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Πανάρατον)

Νὰ πᾶς στὴ θυγατέρα μου τὴν παλυγαπημένη

* Ὁ «Πανάρατος», λαϊκὸ θεατρικὸ ἔργο, παίζονταν στὴν "Ἄρτα τὶς Ἀπόκρεω, στοὺς δρόμους, στὶς πλατεῖες καὶ σὲ κήπους τῶν πλουσιόσπιτων. Ἄπ' τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας μέχρι καὶ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον, συγκινοῦσε τοὺς θεατῆς μὲ τὰ παθήματα τοῦ Πανάρατου καὶ τῆς ἀγαπημένης του βασιλοπούλας.

Προφανῶς πρόκειται γιὰ ἀρτινὴ διασκευὴ ἀποσπάσματος τῆς «Ἐρωφίλης» τοῦ Χορτάτση. Σ' αὐτὴ τῇ διασκευῇ τὸ ὄνομα τῆς βασιλοπούλας ἀπὸ Ἐρωφίλη γίνεται Σαραφή.

Γιὰ τὸν «Πανάρατον» περισσότερες πληροφορίες μπερεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς στὸν «Σκουφῆ» (Γ. Βασταρούχα «Ἀπόκριες στὴ Παλιὰ Ἄρτα», τχ. 36, σελ. 182 - 187, Δ. Γιάκου τχ. 37, σελ. 296) καὶ στὴ «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ποιητικῇ Ἀνθολογίᾳ» τοῦ Μιχ. Περάνθη, τόμος Γ', σελ. 32. Ἀπὸ τὴν "Ἄρτα ὁ «Πανάρατος» διαδόθηκε στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα.

Τὸ κείμενον τοῦ «Πανάρατου» δημοσιεύεται ὅπως τὸ θυμοῦνται παλιοὶ Ἄρτινοί, μὲ μικροδιαφορὰς ὁ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλον.

1. ἢ «στὰ σπάργανα τυλιγμένα»

νά τῆς εἰπῆς νὰ ἐ-οιμασθῆ νὰ κάνουμε τὸ γάμο
κι' ἂν δὲν θελήσῃ, στανικῶς, πές της, πῶς θὰ τὸν κάμω.

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρὸς Βασιλέα)

Ὅπως ὀρίζεις Βασιλεῦ. Πάω νὰ μεσιτέψω,
πάω γο γὰ νὰ τῆς τὸ πῶ καὶ νὰ τῆ συμβουλέψω.

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρὸς Βασιλοπούλαν)

Βασιλοπούλα καὶ κυρὰ κι' ἀφέντρα τῆς καρδιάς μου
τρία μαχαίρια δικοπα μοῦ σφάζουν τὴν καρδιά μου,
ὁ Βασιλεὺς πατέρας σου δὲν βρῆκε ἄλλο ἀπὸ μὲν
νὰ στείλῃ τρία προξενιά, πεντάμορφη, γιὰ σένα,
δὲν βρῆκε ἄλλο γιὰ νὰ σὲ προξενέψῃ,
παρὰ ἐμέ, τὸν φίλον σου, γιὰ νὰ μὲ ἐξολοθρέψῃ.

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑ (πρὸς Πανάρατον)

Πές τ', πές τα ματάκια μου καὶ διόλου μὴ σὲ μέλλει,
ὅπως μᾶς ἐπλάσε ὁ Θεὸς καὶ γίναμε ὁμάδι,
ἔτσι ἐλπίζω στὸ Θεὸ νὰ γίνουμε ζευγάρι.

ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΚΑΡΠΟΦΟΡΟΣ (πρὸς Βασιλέα)

Βασιλεῦ, βασιλεῦ, ἦρθα νὰ σοῦ ἀναγγεῖλω
ὅτι ἡ κόρη σου ἡ ποθητὴ γιὰ μυστικὸ της φίλο
ἔχει αὐτὸν ποὺ ἔστειλες ἐσὺ προξενητῆ.

Ὅπως ὀρίζεις, βασιλεῦ, διάταξε νὰ γίνῃ
πρὶν πάει ὁ Πανάρατος στὴν καμαρὴ της μείνη.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Καρπόφορον)

Φύγε ἀπὸ ἐδῶ Καρπόφορε καὶ ἔχω τὸν σκοπὸ μου
στεῖλε μου τὸ ταχύτερο τὸν Ἀρχιστράτηγό μου

ΚΑΡΠΟΦΟΡΟΣ (πρὸς Ἀρχιστράτηγον)

Ἀρχιστράτηγε, ἀρχιστράτηγε, ὁ Βασιλεὺς προστάζει,
πήγαινε στὰ Ἀνόκτορα καθὼς σὲ διατάζει.

ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ (πρὸς Βασιλέα)

Μὲ φωνάζατε Μεγαλειότατε ;

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Ἀρχιστράτηγο)

Νὰ πᾶς καὶ τὸν Πανάρατο νὰ φέρῃς στὰ σίδηρα δεμένο,
φέρτον ἐδῶ τὸν ἄπιστον τὸν σκύλο νὰ τοῦ κραίνω.

ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ (πρὸς τὸν στρατὸν)

Τάγματα καὶ Συντάγματα εἰς τὴν γραμμὴν δεξιὰ κι' ἀριστερά.

τὰς πύλας τοῦ Πανάρατου νὰ πιάσετε γοργά,
ἀρπάξτε τον, ἀγριώστε τον τὸν ἄπιστο τὸν σκύλο
ποὺ ἡ Βασιλοπούλα ἡ ποθητὴ τὸν εἶχε κάμει φίλο.

ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ (πρὸς Πανάρατον)

Ἄχ, ἀδελφέ Πανάρατε, τὸ πόσον σὲ λυποῦμαι

καὶ ἐγκαρδίως θλίβομαι καὶ σὲ καταπονοῦμαι,
ἀλλὰ δὲν ἠμπορῶ νὰ κάνω ἄλλοιῶς, παρὰ νὰ ἐκτελέσω
τὴ διαταγὴ τοῦ βασιλιά ὅσον κι' ἂν ἠμπορέσω.

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρὸς Ἀρχιστράτηγον)

Δὲν θέλω, φύση, νὰ χαθῶ, παρὰ νὰ δοκιμάσω
καὶ τὸ γυμνὸ μου τὸ σπαθὶ πρὶν τὴ ζωὴ μου χάσω.

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρὸς Βασιλοπούλαν)

Βασιλοπούλα και κυρά, θάρρος κι' άπαντοχή μου
σήμερα με συλλαμβάνουνε και χάνω τή ζωή μου.

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑ (πρός Πανάρατον)

Πήγαινε και στο παλάτι έρχομαι κι' έγώ
έμπρός εις τόν πατέρα μου να σε ύπεραπισθώ.

(Ό Πανάρατος συλλαμβάνεται, δένεται με άλυσιδες και οδηγείται προς τό παλάτι.

Καθ' όδόν συναντουν τόν αντίζηλο του Πανάρατου, τόν Καρπόφορο, αίτιο
της συλληψέως του Πανάρατου)

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρός Καρπόφορον)

"Αχ άδελφέ Καρπόφορε, καλότατα γνωρίζω
τά τουτα μου τά βάσανα από σένανε τά έλπίζω.

ΚΑΡΠΟΦΟΡΟΣ (πρός Πανάρατον)

Μά τουτο τό ξύφος πού κρατῶ, μά τουτο τό κοντάρι,
θέλω να είμαι άξιος ναμαι και παλληκάρι,
πήγαινε κι' έρχομαι κι' έγώ για να σε βοηθήσω,
με άτσαλένια σίδερα τό στῆθος μου θα ντύσω.

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρός Βασιλέα)

"Έτσι ήτανε της τύχης μου, της Σαραφῆς (2) μου τόσον,
σήμερα με συλλάβανε για να με θανατώσουν.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρός Πανάρατον)

Καλῶς τόν άξιο γαμπρό, καθῶς θα τόν εκάμω,
όπως τ' άξιζει σήμερα στον άξιο του γάμο.

Τί άφορμή κρατεί τά μάτια σου χαμηλωμένα
και να κοιτάξης ντρέπεσαι με θάρρος προς έμένα ;
Στό σπίτι μου σ' άνέθρεψα με όλους μου τους τρόπους
σ' εκανα Άρχιστράτηγο σε όλους μου τους τόπους.

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρός Βασιλέα)

Ναι ει'ν' αλήθεια Βασιλεῦ

στο σπίτι σου με ανέθρεψε μ' όλους σου τους τρόπους
μ' εκανες κι' Άρχιστράτηγο σε όλους σου τους τόπους.

Μάθε λοιπόν κι' αν είμαι γῶ φίλος της Σαραφῆς σου
είμαι και γιός του φίλου σου του διαλεχτοῦ, του Κροίου (3)

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρός Πανάρατον)

Σκύλε, αυτά πού λες ει'ν' όλα ψέμματά σου,
γιατι ή οικογένεια δέν ει'ν' βασιλικιά σου.

(Ό Πανάρατος τραβάει τό σπαθί του και κατευθύνεται κατά του βασιλιά λέγοντας)

ΠΑΝΑΡΑΤΟΣ (πρός Βασιλέα)

Είμαι αλήθεια, κι' αν θέλεις σημάδι, κρατῶ όμάδι.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρός Πανάρατο)

"Ανθρωπε απέγνωστε κατοικουμένη πλέα (4)

όπου δέν έστοχάστηκες ούτε τόν βασιλέα.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρός Στρατηγούς)

2. Σαραφῆ είναι ή βασιλοπούλα, ή έρωμένη του Πανάρατου.

3. ή αλλα μάθε το λοιπόν πώς είμαι υιός του Ηρούσου, του φίλου του Ιδικού σου).

4. Στίχος άκατανόητος. "Ίσως δέν διασώθηκε ακριβώς στη μνήμη των παλιών άρτωνῶν.

Κρατῆστε τότε Στρατηγοί κι' ἔλατε μὲ ἔμένα
ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Πανάρατον)
Σκυλί, δοξάζω τὸν Θεό, πού σ' ἔφεραν σιμά μου,
σπαθὶ νὰ βάλω ἐπάνω σου γιὰ νὰ χαρῆ ἡ καρδιά μου.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Στρατηγοὺς)
Στὸν δῆμιο νὰ τὸν δώσετε, τὴν κεφαλὴ νὰ κόψῃ
καὶ νὰ τὴν φέρετε σὲ μέ, νὰ ἰδῶ ποιά θ'ἔχει ὄψῃ.
(Ὁ Πανάρατος ἐκτελεῖται. Τὸ κεφάλι του τὸ βάζουν σ' ἓνα κασσελάκι καὶ τὸ τοποθετοῦν δίπλα στὸν βασιλιά)

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Στρατηγοὺς)
Γυρίστ: ὅλοι στὸ θρονί, γυρίστε ὅλοι πίσω,
φέрте τὴ θυγατέρα μου, θέλω νὰ ἴῃς μιλήσω.
ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ (πρὸς Βασιλοπούλα)
Βασιλοπούλα καὶ κυρά, σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση,
ὁ Βασιλεὺς πατέρας σου θέλει νὰ σοῦ μιλήσῃ,
καὶ μ' ἔστειλε μὲ τὸ στρατὸ καὶ μὲ τὰ μέλη οὖλα
γιὰ νὰ σὲ πάρω σὰν κυρά καὶ σὰν βασιλοπούλα.

(Ἡ συνοδεία φτάνει μπροστὰ στὸν Βασιλέα)
ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Βασιλοπούλα)
Καλῶς τὴ θυγατέρα μου τὴν πολυαγαπημένη
πού ἀπ' τοῦ Πατρὸς τὸ πρόσταγμα ἐβγῆκε ντροπιασμένη, (5)
κάτι σοῦ ἔχω κόρη μου τρανὸ μεγάλο δῶρο,
τῶκανα γιὰ τὸ γάμο σου. Γιὰ κοίτα στὸ βατσέλι,
ἔτσι νὰ γένη κι' ἡ καρδιά σου θέλει.

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑ (πρὸς Βασιλέα)
'Ὀϊμέ, ὦϊμέ, τί τυχερὸ ἡ καυμένη
καὶ τίνος εἶν' ἡ κεφαλὴ στὸ αἷμα βουτηγμένη ;

ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς βασιλοπούλα)
Τοῦ φίλου σου τοῦ μυστικοῦ ἄσπλαχνη θυγατέρα,
σήμερα τοῦ τὴν ἔκοψα μὲ τὴ δεξιὰ μου χέρα.

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑ
Αὐτὸ 'ναι τὸ κεφάλι του τὸ ματοκυλισμένο,
πού εἶναι τὸ κορμάκι του τὸ σφιχταγκαλιασμένο ;
ΒΑΣΙΛΕΥΣ (πρὸς Βασιλοπούλα)

Βρώση τῶν σκυλιῶν
(Ἡ Βασιλοπούλα πέφτει νεκρή. Ὁ Ὑπασπιστὴς της, πού κι' αὐτὸς εἶν' ἐρωτευμένος μαζί της, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν "Ἥλιο λέγοντας :)

ΥΠΑΣΠΙΣΤΗΣ

Θεέ μου, Θεέ μου, κάνε δικαίᾳ κρίση,
τὸν Βασιλέα τὸν ἄσπλαχνο νὰ τόνε κατασβύσῃ.
"Ἥλιε, μεγάλε οὐρανέ, κάντε τὴ μέρα σκοτεινὴ
ὁ Βασιλιάς ὁ ἄσπλαχνος νὰ καταποντισθῇ.
Τί κάθομαι καὶ τί ἀργῶ καὶ τί μὲ περιμένει,
νὰ βλέπω τὴν ἀφέντρα μου στὴ γῆς ἐξαπλωμένη ;

5. ἢ «πού ἀπ' τοῦ πατρὸς τὸ πρόσταγμα δὲν βγῆκε ντροπιασμένη», εἰρωνικὰ βέβαια.

ΥΠΑΣΠΙΣΤΗΣ (πρὸς Βασιλέα)

Ἄφέντη Βασιλέα μου, ἀφέντη Βασιλιά μου
τ' εἶν' τὸ κακὸ πού ἔκανες σήμερα στήν καρδιά μου ;
Λάβε κι' ἐσύ τὸν θάνατον.

(Κτυπᾷ τὸν Βασιλιά μετὰ τὸ σπιλέττο του καὶ τὸν σκοτώνει καὶ συνέχεια σκοτώνει
καὶ τὸν Καρπόφορο).

Ἦταν μικρὴ

ΛΕΟΝΤΑ ΣΕΛΤΣΙΩΤΗ

Μονάκριβη κοροῦλα ἦταν ἡ κόρη,
ἀληθινὸ καμάρι τῶν γονιῶν της,
καὶ ὡς τὰ χθές ποτὲ κανέν' ἀγόρι
δὲν εἶχε νοιώσει γλύκα τῶν χειλιῶν της.

Ἦτανε ὁμορφη! Σωστή νεράϊδα παινεμένη,
ποὺ ἡ γλυκειὰ ματιά της σέ μαγεύει,
καὶ τώρα ἄλλο τίποτε δὲν μένει,
παρὰ ἓνα ρᾶκος ποὺ ἀκόμα σέ πλανεύει.

Τὴν πῆρε, τὴν ξελόγιασε μιὰ ἄλλη.
Τῆς εἶπε: «Εἶσαι κοῦκλα κι ἔχεις χάρη,
στὸ δρόμο νὰ μὴ σκύβης τὸ κεφάλι,
καὶ βρῆς καὶ σύ κανένα παλληκᾶρι. . . »

.....

. . . Ἦταν μικρὴ· δὲν εἶχε ὥριμη τὴ σκέψη
καὶ γλήγορα τὴν πλάνεψε ἡ «φίλη»,
δὲν ἄργησε ἐκείνη νὰ πιστέψη,
νὰ δώσει σέ φιλι τὰ δυὸ της χεῖλη. . .

.....

ΦΙΦΙΚΑ ΜΥΛΩΝΑ- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Κλείνουν φέτος εβδομήντα χρόνια από τότε που ή συμπατριώτισσά μας Φιφίκα Μυλωνά κυκλοφόρησε την ποιητική της Συλλογή «Λύρας Παλμοί». Και ήταν η έκδοση αίτη ένα μεγάλο γεγονός για την Άρτα της εποχής εκείνης, γιατί μέχρι τότε κανένας άρτινός ή άρτινιά δεν ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία.

Η Φιφίκα Μυλωνά, κόρη του συμβολαιογράφου της Άρτας Άλεξ. Μυλωνά (το συμβολαιογραφείο και το σπίτι του ήταν στη γωνία Σκουφά - Κουμουνδούρου και σώζεται μέχρι σήμερα) ήταν μια πολύ όμορφη και προ-

οδευτική άρτινιά. Το 1907 εκλέχτηκε μες Άρτα (ισοψήφισε με την επίσης όμορφη Πολυξένη Πολύζου-Βαλίνου). Το 1909, με την ποιητική της συλλογή συγκίνησε τους νέους της εποχής. Ποιήματά της και πεζά της που δημοσίευσε στην εφημερίδα «Ακρόπολις» και στο περιοδικό «Ελλάς», έκαναν μεγάλη εντύπωση στους λογοτεχνικούς κύκλους της Αθήνας.

Ήταν ένα πολύπλευρο ταλέντο. Εκτός από τη λογοτεχνία, ασχολήθηκε με τη μουσική (κιθάρα - τραγούδι), με τη ζωγραφική, με το θέατρο. Το 1910 - 1912 έλαβε μέρος σε σειρά εκδηλώσεων στα γραφεία του Συλλόγου «Σκουφάς» (τότε στεγάζονταν στην οικοδομή Άντωνοπούλου, σήμερα Δεβέκου, στην οδό Σκουφά), καθώς και στο σχολείο του Αγίου Μηνά (γωνία Καραϊσκάκη - Πριοβόλου). Αυτή την εποχή έδωσε διάλεξη με θέμα «Η καταστροφή του Μεσολογγίου», πήρε μέρος σε μουσικοφιλολογικές βραδιές του «Σκουφά» απαγγέλλοντας, τραγουδώντας, παίζοντας κιθάρα, καθώς και σε θεατρικές παραστάσεις, με τη συμπάρασταση της Δέσποινας Χέλμη (άδελφής του άλλοτε ύπουργου Οικονομικών), της Ξανθίππης Καλοσύπη (κόρης του τότε νομάρχη ή οποία έγραψε και μονόπρακτη κωμωδία, που παίχτηκε), της Άλεξ. Παπαγιαννοπούλου και άλλων.

Άλλά και στην κοινωνική ζωή ή Φιφίκα Μυλωνά πρωτοπορούσε. Ήτανόταν μοντέρνα, συναναστρεφόταν με νέους, συζητούσε ελεύθερα, αδιαφορώντας για τις τότε προκαταλήψεις. Οι άρτινοί, με τη γνωστή τους πειρακτική αλλά καλοπροαίρετη διάθεση, έβγαλαν το δίστιχο :

Ή Άννα του Βουρνά, ή Θεοδώρα Γιωργατζή
και ή Φιφίκα Μυλωνά, τὰ λέν οι τρεις μαζί.

Η Φιφίκα παντρεύτηκε τον Άνδρέα Βασιλείου, τελωνειακό. Από τον γάμο αυτό γεννήθηκε ο δημοσιογράφος (άλλοτε βουλευτής και Υφυπουργός Πολιτισμού) κ. Βάσος Βασιλείου, ο γνωστός ΒΑΣ - ΒΑΣ.

Η Φιφίκα Μυλωνά - Βασιλείου εργαζόταν μέχρι πέρυσι στο κατάστημά της, στην οδό Βουλής. Τώρα - γύρω στα ενενήντα της - έχει αποσυρθεί στο σπίτι της και ζει με τις ώραϊες άναμνήσεις της.

Το περιοδικό μας της εύχεται να ζήσει πολλά - πολλά χρόνια.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Η ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ κ. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟ «ΣΚΟΥΦΑΣ»

Από τις 20 Μαρτίου 1979 ο Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» απέκτησε και δεύτερο ακίνητο. Τον το δώρησε με δωρεά εν ζωή (αρ. συμβ. 10151 20-3-79 συμβολαιογράφου Κ. Τσέτη) ο συμπατριώτης μας κ. Πέτρος Εδδαγγέλου Γαρουφαλιᾶς. Η δωρεά αφορά το ένα δεύτερο έξ' αδιαιρέτου οικοπέδου 813,43 τ.μ. και της οικοδομῆς που είναι κτισμένη πάνω σ' αυτό και ἡ οποία πιάνει ἔκταση 327,65 τ.μ. Το ὄλο ακίνητο βρίσκεται στὴν πιὸ προνομιακὴ θέση τῆς Ἄρτας, ἀνάμεσα ἀπ' τὴν πλατεῖα Σκουφᾶ καὶ τὴ βυζαντινὴ μας Παρηγορήτισσα.

Τὸ δωρητήριο συμβόλαιο μεταγράφηκε στὰ βιβλία μεταγραφῶν τοῦ Δήμου Ἄρταιων, τόμος 239, ἀριθμ. 5.

Τὸ ἄλλο ἓνα δεύτερο ἀνῆκει στὰ Ἑλέη Ἄρτης, στὰ ὁποῖα τὸ ἄφησε με διαθήκη του ὁ ἀειμνηστος Δημήτριος Γαρουφαλιᾶς. Αὐτὲς τίς μέρες θὰ ὑπογραφεῖ καὶ τὸ διανεμητήριο συμβόλαιο μεταξὺ ΣΚΟΥΦΑ καὶ ΕΛΕΩΝ.

Ὅπως συμφωνήθηκε, ὁ ΣΚΟΥΦΑΣ θὰ πάρει τὸ ἀνώγειο καὶ τὰ ΕΛΕΗ τὸ ἰσόγειο.

Σύμφωνα καὶ με τοὺς ὅρους τοῦ δωρητηρίου, στὸ δωρηθὲν ακίνητο ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» θὰ στεγάσει τὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο του, τμῆμα τῆς Πινακοθήκης του καὶ τὴν Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη του.

Ὁ κ. Γαρουφαλιᾶς ὑποσχέθηκε νὰ δωρήσει στὸν «Σκουφᾶ» καὶ τὸ ἔπιπλα τῆς οικοδομῆς, καθὼς καὶ τὴν σπάνια βιβλιοθήκη του.

Τὸ δωρητὴ συγχάρηκαν γιὰ τὴ μεγάλη χειρονομία του πάμπολλοι συμπολίτες μας με τηλεγραφήματά τους. Καὶ ὁ Σύλλογος ΣΚΟΥΦΑΣ τὸν ἀνακήρυξε Μεγάλον Εὐεργέτη του.

Τὸ περιοδικὸ μας τὸν συγχαίρει θερμὰ. Καὶ ἐλπίζει ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» σύντομα νὰ θέσει σὲ λειτουργία τὰ νέα του τμήματα.

Π ΜΟΛΥΝΣΗ ΤΟΥ ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΥ

νὰ προλάβει ἡ μόλυνση τὴν ἀξιοποίησή του.

Ὁ Ἄμβρακικὸς κόλπος, με στενὴ εἴσοδο μόλις ἐνάμισιο χιλιόμετρο, κινδυνεύει νὰ ἀχρηστευθεῖ. Ἄν συνεχίσουν τὰ ἐργοστάσια νὰ ρίχνουν λείμματα καὶ ἡ Ἄρτα καὶ τὰ χωριά τὰ σκουπίδια τους στὸν Ἄραχθο, σὲ ἐλάχιστα χρόνια καὶ τὸ ψάρι θὰ ἐξαφανιστεῖ καὶ πινακίδες μολυσμένα νερά θὰ τοποθετηθοῦν, γιὰ νὰ μὴ κινδυνεύει ἡ ὑγεία τῶν κολυμβητῶν.

Πρέπει τὸ δυνατὸ ταχύτερο νὰ ληφθοῦν ἀποτελεσματικὰ μέτρα, ὅπως σχετικὰ ἀποφάσεις ἢ σύσκεψη τῶν Δημάρχων καὶ Κοινοταρχῶν τῶν γύρω περιοχῶν πρὶν ἓνα μῆνα στὴν Ἄμφιλοχία.

Ὁ Ἄμβρακικὸς πρέπει νὰ διασωθεῖ. Ἄλλωστε ἔχει ἐπισημανθεῖ σὰν τὸ καλλίτερο ἰχθυοτροφεῖο τῆς Ἑλλάδας. Ὑπάρχει ὅμως κίνδυνος

ΤΑ ΔΩΡΑ

ΤΗΣ κ. ΡΕΑΣ ΦΤΕΡΗ

Ἡ κ. Ρέα Γ. Φτέρη, χήρα σήμερα τοῦ λογοτέχνη - δημοσιογράφου Γιώργου Φτέρη, ἤλθε σὲ ἐπαφή με τὸν Σύλλογο «Σκουφᾶς» καὶ ἀποκάλυψε με γράμμα τῆς πὼς εἶναι ἀπὸ καταγωγή ἄρτινιά. Συγκεκριμένα: Προέρχεται ἀπὸ τὴ γνωστὴ οἰκογένεια Κομπότη, πὸν στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας κατοικοῦσε στὸ μεγάλο κτίριο τῆς ὁδοῦ Πύρρου, ὅπου κατὰ καιροὺς στεγάστηκαν Σχολεῖα, Χωροφυλακὴ, Δικαστήρια, Καραμπινάρια, Φροντιστήρια κ.ἄ. Τὸ κτίριο αὐτὸ με τίς πολλὰς ἐσωτερικὰς καμάρες καὶ κολώνες, τὸ ἀναφέρει ὁ Μακρυγιάννης στὴν περιγραφή τῆς μάχης τῆς Ἄρτας. Ἐκεῖ κλει-

στηκαν πολλοί τούρκοι και τους πολεμούσε ο Μάρκος Μπότσαρης. Πέρσι όμως κατεδαφίστηκε.

Η κ. Φτέρη λοιπόν, δώρησε για το 'Ιστορικό Μουσείο του «Σκουφά» πολλά αντικείμενα της οικογένειας Κομπότη. Το φωτογραφικό άλμπουμ της οικογένειας, ένα μπαστούνι - ξίφος και δυο παράσημα του Τιμολ. Κομπότη, ένα ζωγραφικό πίνακα έργο του Στρατή Κομπότη, διπλωματική και πολλές φωτογραφίες σε μικρό και μεγάλο μέγεθος. Όλα αυτά τα αντικείμενα θα αποτελέσουν ένα χωριστό τμήμα στο συγκεροτούμενο 'Ιστορικό Μουσείο του «Σκουφά».

Το περιοδικό μας στο επόμενο τεύχος του θα δημοσιεύσει ιστορικό της οικογένειας Κομπότη. Συγχαίρει δε την κ. Φτέρη για τα ευγενή της αισθήματα.

Ε Ο Κ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Μιά που μπαίνουν οπωσδήποτε στην ΕΟΚ, πολλά λέγονται για τη Δημόσια Διοίκηση. «Οτι θέλει αναδιοργάνωση κλπ.» Στα πολλά τρωτά της Έλληνικής Διοικήσεως πρέπει να καταχωριστεί και η αναχρονιστική διοικητική διαίρεση. Ύπαρχουν χωριά, κομποπόλεις, πόλεις και όλκιμες περιοχές, που ενώ έμπορικά, τραπεζικά, αστυνομικά ή δικαστικά, υπάγονται σε άλλα νομό, διοικητικά ή εκκλησιαστικά υπάγονται σε βήτα. Κι' έτσι οι κάτοικοι περιοχών όλκιμη ν, αντί να ταξιδεύουν για τα διοικητικά τους ζητήματα ή για άλλα γάμοι π.χ., δέκα ή είκοσι χιλιόμετρα, ταξιδεύουν εξήντα ή εκατόν είκοσι. Και τούτο γιατί έτσι το θέλουν μερικοί κομματάρχες. Άλλα έτσι, μπορεί να γίνουμε Ευρώπη;

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΩΝ ΠΕΣΟΝΤΩΝ

Μετά τον άτυχο πόλεμο του 1897 και επειδή η πόλη μας ήταν ακριβώς στα σύνορα, οι τότε άρτινοι έφτιαξαν για τους πεσόντες στον πόλεμο αυτό ένα καλαίσθητο, νεοκλασικού στυλ μνημείο και το έστησαν σε περιοπτη θέση, αφού διαμόρφωσαν με πολύ γούστο τον γύρω χώρο, λίγο κάτω από τη Φανερωμένη. Βέβαια, ποτέ δεν υποπεύονταν πως ύστερα από μερικές δεκαετίες θα χτιζόνταν τριόροφα και τετραόροφα κτίρια κοντά στο μνημείο, το οποίο κυριολεκτικά εξαφανίστηκε και δεν φαίνεται από πουθενά.

Ρίχνουμε την ιδέα το άραιο μαρμάρينو αυτό μνημείο να μεταφερθεί. Θα μπορούσε να τοποθετηθεί απέναντι από τη ΒΑ γωνία του Φρουρίου, εκεί που προβλέπεται η εθνική οδός να προχωρήσει ευθεία και να περιβάλλει τη Μητρόπολη. Έτσι θα είναι όρατο και από τα νότια και από τα δυτικά και μάλιστα από μεγάλη απόσταση.

Ο Δήμος, ο Σύλλογος Πολιτικών Μηχανικών - Άρχιτεκτόνων και ο «Σκουφάς» έχουν το λόγο. Άς συνεργαστούν για να δοθεί η καλύτερη λύση.

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΤΟΥ ΥΠ. Π. Ε. ΣΤΟΝ «ΣΚΟΥΦΑ»

Τόν 'Ιούνιο ο Γεν. Γραμματέας του Ύπουργείου Πολιτισμού κ. Θεμιστοκλής Σοφούλης ήρθε στην Άρτα για ζητήματα της Αρχαιολογίας Με την ευκαιρία αυτή επισκέφθηκε την Πνευματική Στέγη του «Σκουφά», όπου έγινε σύσκεψη με μέλη του Δ.Σ. του Συλλόγου. Στη σύσκεψη ήταν παρόντες ο Νομάρχης κ. Ζαχ. Τζουγκράκης και ο Βουλευτής κ. Άθαν. Κοναξής.

Ο κ. Γεν. Γραμματέας έμεινε ένθουσιασμένος από όσα είδε στις αίθουσες του «Σκουφά» και υποσχέθηκε να ένισχύσει τον «Σκουφά» οικονομικά, αναγνωρίζοντας το έργο που προσφέρει στην έπαρχία μας. Ίδιαίτερα υποσχέθηκε να ένισχύσει το λαογραφικό τμήμα του Συλλόγου και το θεατρικό, μόλις συγκεροτηθεί. Άς έλπίσουμε, πως τώρα που κάποιο άρμόδιος του ΥΠΠΕ έχει προσωπική γνώμη για τον «Σκουφά», θα τύχει και ο Σύλλογός μας ουσιαστικώτερης ένισχύσεως απ' το Ύπουργείο Πολιτισμού.

Η ΝΕΑ ΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΚΤΕΛ

Τα ΚΤΕΛ και τα ύπεραστικά λεωφορεία πολύ σύντομα θα φύγουν από το κέντρο της πόλης. Το μέτρο είναι σωστό. Και η νέα θέση που όρίστηκε για το νέο Σταθμό, αν και λίγο μακριά για μερικούς απ' τους κατοίκους, είναι ίσως η μοναδική.

Πρέπει όμως κάποια άρμόδια ύπηρεσία - ποιά νύαι τάχα; - να φροντίσει ώστε ο νέος Σταθμός των ΚΤΕΛ να μην αποτελέσει ασχήμια για την πόλη. Ο κίνδυνος να γίνει κάτι τέτοιο, είναι μεγάλος. Πρέπει αυτή η ύπηρεσία να καθορίσει την ακριβή θέση που θα γίνουν τα κτίσματα, ώστε να μη κόψουν τη θέα και να έλεγχθούν τα σχέδια, ώστε ν' άποφευχθούν πρόχειρες και κακόγυστες λύσεις. Ο κ. Νομάρχης, ο κ. Δήμαρχος και ο κ. Δ/ντής Τεχνικών Ύπηρεσιών, θα πρέπει ίσως από τώρα και μέχρι τέλους να παρακολουθήσουν το όλο θέμα.

ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ Ο ΜΑΞΙΜΟΣ ΓΡΑΙΚΟΣ

Άξιζουν πολλά συγχαρητήρια στους Πρόεδρους και τα Κοινοτικά Συμβούλια μερικων Κοινοτήτων του Ν. Άρτης, για την προθυμία με την όποια ανταποκρίθηκαν στην έκκληση του Συλλόγου «Σκουφάς», σχετικά με την οικονομική συμβολή τους στη δαπάνη για την κατασκευή του άνδριάντα του μεγάλου τέκνου της Άρτας, του Μαξίμου του Γραικού.

Φασούλι το φασούλι γεμίσει το σακούλι. Με δυο ή πέντε ή δέκα χιλιάδες ή κάθε Κοινοτητα, βοήθησε στην άντιμετώπιση της δαπάνης.

Και νά, τὸ πρόπλασμα τοῦ κ. Τριάντη τελείωσε, ἔγιναν τὰ ἀρνητικά καλοῦπια καὶ ἡ χύτευση θὰ γίνῃ πολὺ σύντομα. Μέχρι τὸ χειμῶνα ὁ Μάξμος θὰ στολίσει κάποιον κομμάτι τῆς πόλης μας. Καὶ φυσικὰ θὰ δημοσιευτεῖ κατάλογος τῶν Κοινοτήτων ποῦ βοήθησαν.

Ο ΚΛΙΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ «ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΕΓΗΣ»

Ἡ Πνευματικὴ Στέγη τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» εἶναι ψυγεῖο τὸ χειμῶνα καὶ φουφῆνο τὸ καλοκαίρι. Ὅτι τὸν μισὸ χρόνο ἀχρηστεύεται. Γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ ὅμως σύστημα κλιματισμοῦ, ἀπαιτοῦνται μερικὲς ἑκατοντάδες χιλιάδες δραχμῆς, τίς ὁποῖες φυσικὰ ὁ Σύλλογος δὲν διαθέτει. Κι' ὅμως πρέπει νὰ βρεθοῦν, εἴτε μὲ κατ' εὐθείαν ἐπιχορήγηση ἀπ' τὸ Ὑπ. Πολιτισμοῦ, εἴτε μὲ δάνειο. Τὸ Δ.Σ. τοῦ Συλλόγου πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ ὅλες τίς δυνατὲς περιπτώσεις.

Βέβαια, ἀν ὑπῆρχε ἕνας ὄροφος ἀκόμα, σκεπασμένος μάλιστα μὲ κεραμίδι, τότε ἡ κατάστασις θὰ ἦταν ὑποφερτὴ, ἔστω καὶ χωρὶς κλιματισμὸν, ἐνὸς παραλλήλου θὰ ἐδημιουργοῦτο χώρος γιὰ ὀλοκλήρωση τῆς Στέγης. Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι ὅμας τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου. Ἄς ἐξετασθεῖ.

Η ΧΟΡΩΔΙΑ ΤΟΥ «ΣΚΟΥΦΑ»

Στις 26 Μαρτίου ἐ.ε. ἡ χορωδία Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς», ἔκανε τὴν πρώτη ἐμφάνισή της στὴν αἴθουσα συγκεντρώσεων τοῦ Συλλόγου μὲ ἕνα πλούσιο πρόγραμμα. Ἡ αἴθουσα ἦταν κατ' ἐξέχουσα καὶ τὰ μέλη τῆς χορωδίας χειροκροτήθηκαν μὲ ἐνθουσιασμό. Καὶ μετὰ τὴ λήξῃ τῆς ὅλης ἐκδηλώσεως, ἀπέσπασαν τὰ συγχαρητήρια τῶν ἀκροατῶν καὶ ἰδιαίτερα ὁ ἐπὶ κεφαλῆς κ. Εὐάγγ. Πλακιάς ποῦ ἐμόχθησε πολὺ γιὰ τὴ συγκρότηση καὶ πρόοδο τῆς χορωδίας.

Τοὺς εὐχόμεσθε νὰ προχωροῦν πάντα ἀπὸ ἐπιτυχία σὲ ἐπιτυχία.

ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΓΙΑ ΤΑ ΦΕΣΤΙΒΑΛ

Στὴν ἐφημερίδα «Παρατηρητὴς τῆς Ἄρτας» δημοσιεύθηκε σχόλιο σχετικὸ μὲ τίς γιορτὲς ποῦ ὀργανώνονται κάθε καλοκαίρι σὲ διάφορες γειτονικὲς πόλεις. Αὐτὲς οἱ γιορτὲς μᾶς ἀπασχόλησαν κι' ἄλλοτε. Γιὰ τελευταία φορὰ τονίζουμε πὼς γιὰ νάχουν σοβαρότητα καὶ ἐπιτυχία αὐτὲς οἱ γιορτὲς, πρέπει νὰ ὑπάρχουν πολλὰ διαθέσιμα χρήματα. Δὲν γνωρίζουμε ποῦ βρίσκει ἑκατοντάδες χιλιάδες δραχμῆς ὁ Δήμος Ἰωαννίνων. Γνωρίζουμε ὅμως πὼς ὁ δικὸς μας Δήμος εἶναι φτωχὸς καὶ θὰ ἦταν ἄστοχια νὰ διαθέσει σημαντικὰ κονδύλια γιὰ ἐφήμερες ἐκδηλώσεις ψυχαγωγίας, ἔταν ἔχει τόσες ἄλλες πὺν σοβαρὲς καὶ ἐπείγουσες ἀνάγκες. Ἐπίσης ἡ

Γυμναστικὴ Ἑταιρεία Ἀγρινίου — τῆς ὁποίας τὸ ἔργο ἐκτιμοῦμε καὶ παρακολουθοῦμε — ἔχει οἰκονομικὴ κάλυψη ἀπ' τὴν ἑταιρεία Παπαστράτου. Ἐμεῖς ;

Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο τέτοιες ἐκδηλώσεις νὰ ὀργανῶνῃ στὴν Ἄρτα ὁ Δήμος ἢ ὁ «Σκουφᾶς». Ὅποιοδῆποτε, σωματεῖο ἢ ἐπιτροπὴ πολιτῶν, μπορεῖ νὰ τίς ὀργανῶσει. Ἴδου ἡ Ῥόδος, ἰδοὺ καὶ τὴ Πάδημα.

Ὁ «Σκουφᾶς» ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὰ λίγα τοῦ χρήματι προτιμᾷ νὰ τὰ διαθέτῃ σὲ μόνιμες πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις κι' ὄχι σὲ ἐφήμερες.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Τὰ Γυμνάσια Α' καὶ Β' Ἀρρένων τῆς Ἄρτας, στὰ πλαίσια ἑορτασμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Παράδοσης, ὀργανῶσαν σχετικὲς ἐκδηλώσεις. Τὸ Α' Γυμνάσιο στὴν Στέγη τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» καὶ τὸ Β' στὸ προαίτιο τοῦ Γυμνασίου. Καὶ οἱ δύο ἐκδηλώσεις σημείωσαν μεγάλη ἐπιτυχία.

Παράλληλα, οἱ μαθητὲς καὶ μαθήτριες πολλῶν σχολείων τῆς περιοχῆς μας, συγκέντρωσαν παραδόσεις, ἤθη, ἔθιμα καὶ τὰ κατέγραψαν. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ σχολεῖα — πρὸς τιμὴ τους — ἐστρατεῖαν ἀντίγραφα στὸ ἀρχεῖο τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς», ποῦ θὰ τὰ δέσει σὲ τόμο.

Ἀπὸ τὸ ἐπόμενο τεῦχος τοῦ τὸ περιοδικὸ μας θὰ δημοσιεύῃ τίς πύθ πρωτότυπες ἐργασίες τῶν μαθητῶν.

ΤΟ ΑΕΡΟΣΤΑΤΟ ΤΟΥ ΠΑΧΩΜΗ ΚΑΙ Ο ΒΗΛΑΡΑΣ

Στὸ προηγούμενο τεῦχος τοῦ «Σκουφᾶ» (ἀριθ. 48-49) καὶ στὴ σελ. 45, δημοσιεύθηκε τὸ σατυρικὸ ποίημα «Τὸ ἀερόστατο τοῦ Παχώμη», συνοδευμένο μὲ σημείωσις πὼς τὸ ποίημα βρέθηκε στὰ ἀρχεῖα τοῦ Καλαρρυτιώτη Γ. Δουροῦτη καὶ πὼς πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ τχ. 3 τῶν Ἐξουμεριώτικων καὶ Ἀρτινῶν Νέων».

Ὁ φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ μας κ. Λάμπρος Κωστακιώτης, μᾶς πληροφορήθηκε πὼς τὸ ποίημα αὐτὸ δὲν εἶναι κανενὸς ἀνώνυμου ποιητῆ, ἀλλὰ τοῦ Ἰωάννου Βηλαρά. Περιλαμβάνεται στὴ συλλογὴ «Ποιήματα καὶ Πεζὰ τῶν Ἰωάννου Βηλαρά», ποῦ τυπώθηκε τὸ α' στὴν Κέρκυρα καὶ τὸ β' στὴ Ζάκυνθο τὸ 1859 (σελίδες 78-82) καὶ ἀφορᾷ ἀνύψωση ἀεροστατικῆς σφαίρας» στὰ Γιάννινα, τὸ 1803.

Εὐχαριστοῦμε τὸν κ. Κωστακιώτη γιὰ τίς πληροφορίες του.

ΕΔΩΡΗΣΑΝ ΣΤΟΝ «ΣΚΟΥΦΑ»

—Ἡ κ. Ρέα Γ. Φτέρη ἕνα μπαστούνι — ξίφος, τὸ οἰκογενειακὸ ἔλμπουμ τῆς οἰκογένειας Κομπότη, πολλὲς φωτογραφίες μελῶν τῆς ἴδιας οἰκογένειας, δύο παράσημα τοῦ Τιμολ. Κομπότη,

ένα ζωγραφικό πίνακα, έργο Βύστρατ. Κομπό-
τη και άλλα μικροαντικείμενα.

- Ο κ. Γιώργος Δημ. Γκιζας, γεωπόνος, ένας μεγάλο πιθάρι με λαβές.
- Ο κ. Ευστάθιος Τατσιόπουλος, ένα τηγάνι με σπαστή ούρα, ένα μπρούτζινο γουδί, ένα τσουκάλι χάλκινο, ένα λιβανιστήρι. η
- Ο κ. Γιάννης Τσουτσουνας μια λαϊκή έγχρωμη άφισσα για την Ένωση των Έπτανήσων.
- Ο κ. Γιώργος Καραγιάννης, δυο τόμους της έφημερίδας «Άμβρακία» (έτων 1965 - 67 και 1975 - 77).
- Ο κ. Κώστας Τζατζάς το άσημένο του παράσημο και το σχετικό δίπλωμα (άργυρους σταυρός) για την άνδρεία που έπέδειξε στη μάχη του Σαγγαρίου.
- Ο κ. Βασίλης Μπίκας, μια χειροποίητη φάτνη του Χριστού.
- Η κ. Ουρανία χ. Ίωάννου Βεντίστα ένα κέντημα.
- Ο κ. Νίκος Εύταξίας τον γ' τόμο των «Φυσιογνωμιών» του Άνδρέα Καραντώνη και τον «δοκτ. Φάουστους» του Τόμας Μάν.
- Ο κ. Γάκης Βαφιάς τη δίτομη «Ιστορία Νεοελλ. Θεάτρου» του Ν. Λάσκαρη.
- Το Εύγενίδιο Ίδρυμα 70 τόμους τεχνικών βιβλίων.

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΑΣ

— Γιώργος Γκινάκας	δρχ.	1.000
— Κώστας Δαζαριδής	»	500
— Κωνστ. Διαμάντης	»	1.000
— Νικόλ. Οικονόμου	»	1.000
— Κλαύδιος Μπανταλούκας	»	500
— Αθηνά Κολοβού	»	3.000
— Τάκης Κατσαύνος	»	1.000
— Θεοδώρα Παπαϊωάννου - Μόρα- λη	»	500
— Κωνστ. Στεργιόπουλος	»	500
— Γεώργ. Βασιλάκης	»	500
— Λάμπρος Τσάπαλης	»	1.000
— Εύαγγ. Κολιοκάτσης	»	1.000
— Λάμπρος Τατσιόπουλος	»	1.000
— Μητροπολίτης Άρτης κ.κ. Ίγ- νάτιος	»	1.000
— Σόλων Κοτσαρίδας	»	2.000
— Εύαγγ. Ζώγκος	»	1.000
— Ήλιος Καρανίκας	»	1.000
— Παρασκευή Κατσαδήμα	»	500
— Λάμπρος Μπουραντάς	»	1.000
— Παναγ. Φλωράκης	»	500

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

Έστειλαν στον «Σκουφά»:

- Ο κ. Χρήστος Γ. Σιμόπουλος δρχ. 5000 εις μνήμην Παν. Τατσιόπουλου και Άθων. Ίσκου.
- Οι Άδελφοί Κώστας και Πάνος Χαριλ. Βάγια δρχ. 2000 εις μνήμην Παναγ. Τατσιόπουλου.

ΔΗΛΙΑ ΣΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΜΟΥ, 'ΑΘ. 1977

ΡΕΑΣ Γ. ΦΤΕΡΗ

Ένα συγκινημένο βιβλίο στοργής και αγάπης με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Δίπλα στον άντρα μου» έκυκλοφόρησε πριν από λίγο καιρό γραμμένο από την κυρία Ρέα Γεωργίου Φτέρη και αφιερωμένο στη μνήμη του εκλεκτού λογίου και δημοσιογράφου.

Είναι μια εύνοια της μοίρας για μερικούς ανθρώπους των Γραμμάτων να αφήνουν, φεύγοντας από τη ζωή, σε συγγενικά τους πρόσωπα την ευθύνη και τη λαχάρα να μάζε τους θυμίζουν όχι μόνο με την φροντίδα της εκδόσεως των έργων τους, αλλά και με τη θερμή μεταθανάτια βιογράφησή τους. Αυτή είναι και η περίπτωση του Γεωργίου Φτέρη - Τιμπιδάρου.

Τόν θυμόμαστε βέβαια τον συμπαθέστατον άνθρωπο, τον εκλεκτό λόγο, που σε μια δλόκληρη ζωή, συνδυάζοντας τη ζεστή λογοτεχνική εμπειρία με τη δημοσιογραφική δεοντολογία μάς άφησε κείμενα, που δεν ήταν μόνο επίκαιρα κάποτε, αλλά που άντεξαν και στο χρόνο. Άρκετά άπ' αυτά αποτέλεσαν τη βάση δυο - τριών βιβλίων, που τώρα με τη φροντίδα της κυρίας Ρέας Φτέρη επανεκδίδονται. Άλλά πέρα από τον συγγραφέα ή βιογράφη, που του αφιερώνει ή σύντροφος του, ζωντανεύει κυρίως τον άνθρωπο, τον ευγενικό, τον αγαπητό, τον άνεξιλαχο και τίμιον άνθρωπον, που υπήρξε ο Φτέρης. Και δίνοντας μας πολλές αναμνήσεις του οικογενειακού τους βίου κάνει το πολυσέλιδο βιβλίο, στολισμένο και με χαρακτηριστικές φωτογραφίες, όχι μόνο συγκινητικό ανάγνωσμα, αλλά έμμεσα και έρμηνευτικό κείμενο της βαθύτερης ψυχικής ιδιοσυστασίας του συγγραφέα, που ήταν ή πηγή της λογοτεχνικής εργασίας του. Αυτής της εργασίας του Φτέρη, της σκορπισμένης κυρίως σε χιλιάδες φύλλα έφημερίδων, μια έπιλογή θα μπορούσε να εύκολύνει - άπως δίκαια έγραψε ο αγαπητός μας κ. Παύλος Παλαιολόγος - τη «διάσωση» έστω ενός μέρους από την «εσοδεία» του Γεωργίου Φτέρη στα Γράμματά μας.

ΠΕΤΡΟΣ ΓΑΕΖΟΣ

ΟΧΡΙΔΑ, Άθήνα 1978, σελ. 40.

ΤΖΕΝΙΣ ΠΑΠΑ-ΓΩΑΝΝΟΥ

Μικρό σε έκταση, αλλά μεγάλο σε αγάπη το νέο βιβλίο της γνωστής ποιήτριας κ. Τζένης Παπαϊωάννου που κυκλοφόρησε πρόσφατα. Είναι οι προσωπικές της έντυπώσεις από ένα πρόσφατο ταξίδι στην ιστορική αυτή περιοχή της Νότιας Γιουγκοσλαβίας που τόσο πολύ θυμίζει Μακεδονία και Βυζάντιο. Είναι πολύ φυσικό μια

ποιήτρια να εκφράσει τις ταξιδιωτικές της έντυ-
 πώσεις με λυρισμό και συγρίνηση. Μέσα όμως
 από ένα χείμαρρο λυρικών εκφράσεων, ώριμων
 ποιητικών εικόνων, ή συγγραφέας μάς δίνει
 και βλες τις σχετικές ιστορικές, αρχαιολογικές
 και γεωγραφικές πληροφορίες, έτσι που το κεί-
 μενό της να είναι συνάμα μια προσωπική μαρτυ-
 ρία, αλλά και ένα καλογραμμένο βιβλίο, μοναδικό
 στο είδος του, με έπισημονική και ολόπλευρη
 τεκμηρίωση. Είναι, θάλαγα, ένα βιβλίο που

μπορεί να τέρψει, αλλά και να διδάξει. Και,
 ακόμα, είναι ένα βιβλίο — πρόκληση στον ανα-
 γνώστη να ταξιδέψει κι' αυτός στα ίδια μέρη
 και να τὰ γνωρίσει από μόνος του, να γνωρίσει
 με τὰ μάτια του τὴν ὁμορφιά τοῦ χώρου και
 τοῦ τοπίου που τόσο ἄφογα τὴν ἔδωσε, πρώτη,
 γραπτῶς, ἢ ἐκλεκτῇ ποιήτρια.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ

Πολιτιστικές Ἐκδηλώσεις

- Στις 3 Ἰανουαρίου 1979 ὁ Μορφωτ. Σύλ-
 λογος Χαλκιδῶν - Καλαμιᾶς Ἄρτης ὀργά-
 νωσε συνεστίαση. Κόπηκε ἡ πρωτοχρονιάτικη
 πίττα και χόρεψε τὸ χορευτικὸ συγκρότημα
 τοῦ Συλλόγου.
- Στις 25 Φεβρουαρίου 1979 ἡ Ἔνωση Ἑλλη-
 νων Λογοτεχνῶν ὀργάνωσε στὰ Γιάννινα πνευ-
 ματική ἐκδήλωση (Ἡπειρ. Στέγη Γραμμάτων
 - Τεχνῶν) με ὀμιλητές τὸν κ. Ν. Σατσινόπουλο,
 πρόεδρό της και τὴν κ. Ἐρμ. Φωτιάδου.
 Ἄπονεμήθηκαν βραβεῖα τοῦ Πανελ. Διαγω-
 νισμοῦ Διηγήματος.
- Στις 27 Φεβρουαρίου 1979 στὴν Πνευματ.
 Στέγη τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς», δόθηκε
 θεατρική παράσταση ἀπὸ τὸν Ὄργανισμὸ
 Θεάτρου και Ἀρχαίας Τραγωδίας (ΟΘΑΤ),
 ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἰ. Μητροπόλεως Ἄρτης.
- Στις 7 Μαρτίου 1979 ἡ Ἔνωση Ἑλλ. Λογο-
 τεχνῶν ὀργάνωσε στὴ Στέγη Γραμμάτων -
 Τεχνῶν στὴν Ἀθήνα Μουσικοφιλολογική ἐκ-
 δήλωση με θέμα : Φράντς Σούμπερτ. Ὀμιλή-
 τρια ἡ συμπατριώτισσά μας κ. Τζένη Παπαϊ-
 ωάννου. Συνέπραξαν ἡ κ. Μάχη Δρίνη, ἡ
 κ. Τούλα Σπυροπούλου και ἡ δις Νένα Τρα-
 χανᾶ.
- Στις 8 Μαρτίου 1979 ἡ Ἰ. Μητρόπολις Ἄρ-
 τῆς ὀργάνωσε στὴν αἴθουσα τῆς Χριστ. Κινή-
 σεως Ἐκθεση Χριστ. Βιβλίου.
- Στις 11 Μαρτίου 1979, τὸ βράδυ, στὸ κλει-
 στὸ γυμναστήριο, ὁ Σύνδεσμος Ἄρτινῶν
 Φιλάθλων, γιορτάζοντας τὸ 7 χρονά του, ὀργά-
 νωσε ἀγώνα γυναικείου βόλεϋ μεταξύ τῶν
 ομάδων Ἀναγέννηση Ἄρτας - Ὀλυμπιάδα
 Πατρῶν. Ὁ ἀγώνας ἔληξε με νίκη τῆς «Α»
 με 3 - 1 σέτ.
- Στις 11 Μαρτίου 1979 ὁ Σύλλογος Ἄρτινῶν
 Ἀττικῆς ὀργάνωσε στὴν αἴθουσα τῆς Πανη-
 πειρωτικῆς Συνομοσπονδίας Ἑλλάδος, διά-
 λεξη με ὀμιλητὴ τὸν Πρόεδρο τοῦ «Σκουφᾶ»

- κ. Γιάννη Τσοῦτσινο και θέμα «Μάξιμος
 Γραικός, ἑνας ἀρτινός που ἔγινε ὁ Λούθηρος
 τῆς Ἀνατολῆς».
- Στις 14 Μαρτίου 1979 ἡ Ἔν. Ἑλλ. Λογοτε-
 χνῶν ὀργάνωσε στὴ Στέγη Γραμμάτων - Τε-
 χνῶν Ἀθηνῶν διάλεξη με ὀμιλήτρια τὴν συμ-
 πατριώτισσά μας κ. Ἐρμ. Φωτιάδου και
 θέμα : Ἡ Ἑλληνική παράδοση στὸν Ἡπει-
 ρωτικὸ χῶρο.
- Στις 18 Μαρτίου 1979 ἡ Λέσχη Μοτο - Cross
 Ἄρτας ὀργάνωσε στὴν πίστα τῆς Γραμμενί-
 τσας τὸν Α' ἀγώνα Πρωταθλήματος Μοτο
 Cross Ἑλλάδος.
- Στις 24 Μαρτίου 1979 τὸ Α' Γυμνάσιο Ἄρ-
 ρένων ὀργάνωσε στὴν Πνευματ. Στέγη τοῦ
 «Σκουφᾶ» ἐκδήλωση ἀπερωμένη στὴν 25ῃ
 Μαρτίου, με ὀμιλίες, ἀπαγγελίες, μουσική
 και σκέτες. Ἐλαβαν μέρος μαθητές.
- Στις 26 Μαρτίου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥ-
 ΦΑΣ» ὀργάνωσε στὴν Πνευματική Στέγη
 του Μουσική Ἐκδήλωση με τὴν εὐκαιρία
 τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 25ῆς Μαρτίου. Τραγού-
 δησε δημοτικὰ τραγούδια ἡ Χορωδία Δημο-
 τικοῦ Τραγουδιοῦ τοῦ «Σκουφᾶ».
- Τὴν 1ῃ Ἀπριλίου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥ-
 ΦΑΣ» ὀργάνωσε στὴν Πνευματική Στέγη του
 διάλεξη με ὀμιλητὴ τὸν συγγραφέα κ. Δημή-
 τρη Χατζῆ και θέμα : Ἡ νεώτερη λογο-
 τεχνία μας»
- Στις 2 Ἀπριλίου 1979 ἡ Ἰ. Μητροπ. Ἄρτης
 ὀργάνωσε στὴν αἴθουσα τῆς Χριστ. Κινή-
 σεως διάλεξη, με ὀμιλητὴ τὸν καθηγητὴ κ.
 Χρ. Ζολώτα και θέμα «Ὁ Ἅγιος Κοσμάς
 ὁ Αἰτωλός».
- Στις 19 Ἀπριλίου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥ-
 ΦΑΣ» ὀργάνωσε στὴν Πνευματική Στέγη του
 Ἐκθεση Ζωγραφικῆς με ἔργα τοῦ ζωγράφου
 κ. Δημητρίου Κουτσοσπύρου. Ἡ Ἐκθεση
 κράτησε μεχρι 26 Ἀπριλίου.
- Στις 24 Ἀπριλίου 1979, σὲ μνήμη τῶν φι-

λάθλων Καλμούγου, Καρπέτση, Τατσιοπούλου, ὁ Σύνδεσμος Ἄρτινων Φιλάθλων ὀργάνωσε στὸ κλειστὸ γυμναστήριο φιλικὸ ἀγώνα βόλεϋ μεταξύ τῶν ομάδων «Ἄναγέννησις» Ἄρτας καὶ «Ἄρης» Θεσ/κης. Νίκησε ὁ «Ἄρης». Στὸν ἀγώνα αὐτὸ ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» ἀθλοθέτησε γιὰ τὴ νικήτρια κύπελλο.

— Στις 29 Ἀπριλίου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» ὀργάνωσε στὴν Πνευματ. Στέγη του διάλεξη με ὀμιλητὴ τὸν Μουσουργὸ — Ἀκαδημαϊκὸ κ. Μενέλαο Παλλάντιο καὶ θέμα : «Ἡ μουσικὴ στὸ ἀρχαῖο δράμα».

— Στις 5 Μαΐου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» με τὴν εὐκαιρία συμπληρώσεως 200 χρόνων ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Νικ. Σκουφᾶ, ὀργάνωσε στὴν Πνευματικὴ Στέγη του διάλεξη, με ὀμιλητὴ τὸν ἱστορικὸ καὶ ἄλλοτε Γενικὸ Δ/ντὴ Ὑπ. Πολιτισμοῦ κ. Γεώργιο Κουρνούτο καὶ θέμα «Νικόλαος Σκουφᾶς, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Φιλικῆς καὶ ἀρχηγὸς τῶν Φιλικῶν».

— Στις 6 Μαΐου 1979 ἡ Κοινότητα Κομποτίου ὀργάνωσε στὸ Κομπότι ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις γιὰ τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Ν. Σκουφᾶ. Μίλησε ὁ καθηγητὴς κ. Σπύρος Κοντογιάννης, τραγούδησε δημοτικὰ τραγούδια ἢ χορωδία τοῦ Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» καὶ χόρεψε ἄλλην. χοροὺς τὸ χορευτικὸ συγκρότημα «ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΝΣ».

— Στις 13 Μαΐου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» ὀργάνωσε στὴν Πνευμ. Στέγη του διάλεξη με ὀμιλητὴ τὸν συγγραφέα κ. Τάσο Ἀθανασιάδη καὶ θέμα : «Ἐνας δημιουργὸς μιλάει γιὰ τὸ ἔργο τέχνης καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του».

— Στις 13 Μαΐου 1979 ὁ Σύλλογος Γυναικῶν Ἄρτας ὀργάνωσε ἐκδήλωση στὸ «ΡΕΞ» γιὰ τὴ μητέρα. Μίλησε ἡ καθηγήτρια κ. Χαλυβοπούλου — Οἰκονόμου καὶ ἀπάγγειλαν μαθητὲς καὶ μαθητρίτσες.

— Στις 19 Μαΐου 1979 ὁ ΕΛΤΑ ὀργάνωσε στὴν Στέγη τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» πνευματικὴ ἐκδήλωση, με ὀμιλίες, ἀπαγγελίες καὶ προβολὴ ταινίας σχετικῆς με τὰ ἑλληνικὰ γραμματόσημα.

— Στις 20 Μαΐου 1979 ὁ ΕΛΤΑ ὀργάνωσε στὴν Ἄρτα τοὺς Ζ' πανελληνίους ἀγῶνες βάρην ταχυδρομικῶν διανομῶν.

— Στις 25 Μαΐου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» ὀργάνωσε στὴν Πνευμ. Στέγη του Συνουλίᾳ τοῦ Μουσικοῦ τμήματος τοῦ Παν/μίου Ἰωαννίνων, ὑπὸ τὴν Διεύθυνση τοῦ μαέστρου κ. Χρ. Μπουζίκη.

— Στις 26 Μαΐου ἕως 3 Ἰουνίου 1979 ὁ Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» ὀργάνωσε στὴν Πνευμ. Στέγη του με τὴ συνεργασία τοῦ Κόκλου Παιδικοῦ Βιβλίου καὶ τῆς «Γυμναστικῆς Ἐταιρίας Ἀγρινίου» Ἐκθεση Παιδικοῦ βιβλίου καὶ σκίτσου, συμμετέχοντας ἔτσι στὸν ἑορτασμὸ τοῦ ἔτους τοῦ παιδιοῦ.

— Στις 10 Ἰουνίου 1979 τὸ Κέντρο Λαϊκῆς Ἐπιμορφώσεως Ἄρτης ὀργάνωσε στὴν κεντρικὴ πλατεία τῆς πόλης χορευτ. ἐκδήλωση με δημοτ. χοροὺς.

Ἑ λ ά β α μ ε

ΒΙΒΛΙΑ

— ΛΙΤΣΑΣ ΛΙΠΕΡΙΠ — ΒΛΑΔΙΚΑ, «Ἔικοσι δύο ποιήματα», Ἄθ. 1975.

— ΔΗΜ. Χ. ΓΑΛΑΝΗ, «Ἔφος καὶ Παρουσία», Ἄθ. 1979, «Ποιήματα», Ἄθ. 1979.

— ΒΑΣ. ΚΡΑΨΙΤΙΣ, «Punctuations», Ἄθ. 1978.

— ΦΙΛΑΡ. ΒΙΤΛΛΗ, «Ὁ Φωτικὴς Ἰωακεῖμ Ζαγοριανός», 1978.

— ΦΟΙΒΟΥ ΔΕΑΦΙ, «Στέλιος Εεφλούδας», Ἄθ. 1978.

— Κ. ΛΑΖΑΡΙΔΙ, «Μνήμα Κ. Κρυστάλλη», Γιάννινα 1978.

— Ν. ΚΑΒΡΟΥΛΑΚΗ, «Τὸ Αἰγαῖο καὶ ἡ Κρήτη».

— ΒΑΓΓ. ΠΑΣΣΙΑ, «Μυθοπλαστικὴ», Ἄθ. 1978.

— ΙΩΑΝ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ «Στοχασμοὺ Στιγμιότυπα καὶ μιὰ κριτικὴ ἐπιλογή», Ἄθ. 1978.

— Γ. ΦΤΕΡΗ, «Πρόσωπα καὶ Σχήματα», Ἄθ. 1976.

— ΧΡΥΣ. ΜΗΟΜΠΟΛΠ, «Διάλογος με τοὺς ἀνθρώπους», Ἄθ. 1978.

— Κ. ΜΠΟΣΗ, «Ἄναμνήσεις», Ἄθ. 1978.

— ΧΡΥΣ. ΤΖΟΥΒΑΡΑ — ΣΟΥΛΗ, «Ἡ λατρεία τῶν γυναικείων θεοτήτων εἰς τὴν ἀρχαῖαν Ἠπειρον», Ἰωάννινα 1979.

— ΣΤΑΥΡΟΥ ΙΝΤΖΙΠΙΑΝΝΙ, «Σὲ πρῶτο πρόσωπο» (χρονογραφήματα), Πάτρα 1979

— ΕΛΕΥΘ. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, «Ἡ μουσικὴ σὰν γλῶσσα καὶ σὰν τέχνη», Πειραιᾶς 1977.

— ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, «Ὁ Ντοστογιέφσκη ἀπὸ τὸ κάτεργο στὸ πάθος» Ἄθ. 1978

— ΣΩΤ. ΤΡΥΦΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Συνειρημοὶ γιὰ τὸ αἶμα», Ἄθ. 1976.

— ΤΖ. ΔΙΑΜΑΝΤΙ — ΠΑΠΑ. Γ. ΙΩΑΝΝΟΥ, (Ἄνεμῶνες στὴ θύελλα) (ποιήματα), Ἄθ. 1979.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

— Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, ἐκδ. Ἐτ. Ἠπειρ. Μελετῶν, τχ. 1, Ἰωάννινα 1979

— Πρεβεζιάνικα Χρονικά, τχ. 1

— Λαρισιακὰ Γράμματα, τχ. 1 τοῦ 1979

— Μετέωρα, τχ. 212 — 217

— Δαδῶν, τμ. ΣΤ', 1977

— Σκίαθος, τχ. 11/78, 12/79, 13/79

- Σπουδαί, τμ. ΚΗ', τχ. 2, 3.
- Θρακικά Χρονικά, άρ. 34, Εάνθη, 1978.
- Ήπειρος 78, τχ. 1, "Αρτα.
- Δραχθος, φ. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21.
- Βουργαρέλι, φ. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.
- Τζουμερκιώτικα Νέα, φ. 11, 12, 14, 15, 16.
- Ραδοβυζινός Δεσμός, φ. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.
- Νέα του Πέτα, φ. 8, 9, 10.
- Θεοδώριανα, φ. 84, 85, 87.
- Πανηπειρωτική, φ. 13, 14, 15, 16, 17.
- Κομπότι, φ. 1 (5), 2 (6), 3 (7), 4 (8), 9, (10)
- Δελτίον Νομαρχίας "Αρτης, τχ. 6, 7, 8 (1978), 10 (1979).

- Ariel, 'Αθ. 'Ιούνιος 78.
- Ήπειρωτική 'Εταιρία, 26, 27, 28, 30, 31, 32 (1978), 33, 34, 35 (1979).
- Πρόσκοπος, Νοεμβρ. 78, Δεκ. 78, 'Ιαν. 79, 'Φεβρ. — Μαρτ. 79, 'Απρ. 79.
- Δασικά Χρονικά, τχ. 7 - 8, 9 - 10, 11 - 12/78.
- 'Επιθ. 'Εθν. 'Αμ. τχ. 11/79, 12/79.
- 'Αγροτική Τράπεζα, 42, 43 - 44 (1978), 45, 46, 47, 48 (1979)
- 'Αγροτική ('Επιστ. 'Εκδ.), 8/1978.
- Στρατ. 'Επιθεώρησις, 11, 12/78, 1, 2, 3, 4, 5/79.
- Μικρά άγων. φύλλα, άρ. 9 (Ιαν. Μαρτ. 79).
- 'Εκθ. πεπραγμ. Χωρ/κής 1976 - 77.

"Σ Κ Ο Υ Φ Α Σ,,

ΙΣΤΟΡΙΑ ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΤΗΣ
« Ο Σ Κ Ο Υ Φ Α Σ »

ΕΤΟΣ ΚΙ' ★ τόμ. ΣΤ' ★ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ ΙΟΥΝΙΟΣ - 1979 ★ ΤΧ 50-51

'Αποστολή Συνεργασίας: ΙΩΑΝ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΝ, Καλαϊσκάκης, 23, "Αρτα
» 'Εμβασμάτων: ΝΙΚΟΛ. ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗΝ, Σκουφά 205, "Αρτα
'Η Συνεργασία πρέπει να είναι δακτυλογραφημένη και μόνο άπ' [ε-τή μιá μεριά του χαρτιού.